

Sherman Oaks California (USA), 2026

SCIENCE AND EDUCATION:

INNOVATIONS AND PROSPECTS

COLLECTIVE MONOGRAPH

SCIENCE AND EDUCATION:
INNOVATIONS
AND PROSPECTS

Compiled by
VIKTOR SHPAK

Chairman of the Editorial Board
STANISLAV TABACHNIKOV

GS Publishing Services
Sherman Oaks
2026

The collective monograph is a scientific and practical publication that contains scientific articles by doctors and candidates of sciences, doctors of philosophy and art, graduate students, students, researchers and practitioners from European and other countries. The articles contain research that reflects current processes and trends in world science.

Text Copyright © 2026 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.

Illustrations © 2026 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.

Cover design © 2026 Publisher «GS Publishing Services».

Authors: Oleksandr Aranivskyi, Vasyl Baranivskyi, Olena Berezinska, Oleksiy Bobko, Alla Cherep, Oleksandr Cherep, Gulasal Devanova, Larysa Duda, Tetiana Faichuk, Sergey Iepishkin, Jaroslav Karpov, Nina Korbozerova, Zoryana Koval, Petro Krul, Andrii, Krupa, Olga Kyvliuk, Halyna Lavrik, Oleksandr Lesko, Nataliia Lysenko, Maria Miroschnychenko, Ilona Myroshnichenko, Kateryna Nazaruk, Vitalina Nikitenko, Ludmila Oleynikova, Oleg Pergat, Iryna Riabinina, Oksana Romaniuk, Oleksandr Romaniuk, Dmytro Savenko, Vasyl Shakun, Tetiana Skliaruk, Sergey Skolybog, Mykyta Slyusar, Oleksiy Stakhov, Larysa Strashynska, Ihor Strashynskyi, Iryna Stohnii, Olena Sulakova, Dmytro Svitlyi, Halyna Tarasenko, Liudmyla Tkachuk, Vira Tymoshenko, Oleksandr Veremeyenko, Valentyna Voronkova, Roksolana Vynnychuk, Petro Zakharchenko, Yevhen Zavalniuk.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, or stored in a database or search engine without the prior written permission of the publisher. The authors are responsible for the content and reliability of their articles. Citation or other use of the monograph is possible only with reference to the publication.

Publisher «GS Publishing Services»
15137 Magnolia Blvd, # D,
Sherman Oaks, CA 91403, USA.

ISBN 979-8-9917519-9-5

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027

Reviewers:

Serhii ZIABLITSEV, Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Pathophysiology of the O.O. Bogomolets National Medical University;

Larysa BAL-PRYLIPKO, Doctor of Technical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Food Sciences, Nutrition and Quality Management of the National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine.

Scientific editors-reviewers:

S. Bobrovnyk, Yu. Bondar, A. Cherep, P. Glukhovskiy, P. Hovorov,
Yu. Kuznietsov, V. Lazurenko, V. Moyseyenko, L. Omelianchuk, Zh. Virna

The monograph is recommended for publication by the Academic Council of the Institute of Adult Education of the PO «National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine» (Protocol No. 2 dated February 27, 2026).

Science and education: innovations and prospects : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2026. 191 p.

Available at: DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027

CONTENT

COMPUTER SCIENCE

*Oleksandr ROMANIUK,
Yevhen ZAVALNIUK,
Oleksiy BOBKO,
Oleksiy STAKHOV,
Oksana ROMANIUK*

MACHINE LEARNING FOR ACCELERATED RENDERING 5

CULTUROLOGY

*КРУЛЬ Петро Франкович,
ДУДА Лариса Ігорівна*

НАРОДНА МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА КУЛЬТУРА
ГАЛИЦЬКИХ КАРПАТ: ВИТОКИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ..... 16

ECONOMIC SCIENCES

*ЄПІШКІН Сергій Сергійович,
СТРАШИНСЬКИЙ Ігор Мирославович,
СТРАШИНСЬКА Лариса Володимирівна*

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ
НА РИНКУ КОВБАСНИХ ВИРОБІВ З ОГЛЯДУ НА СПОЖИВЧІ
ПРІОРИТЕТИ ТА ВПОДОБАННЯ 25

Roksolana VYNNYCHUK

THE ESSENCE OF THE WELLBEING ECONOMY
IN THE FACE OF GLOBAL CHALLENGES 37

Zoryana KOVAL

HUMAN RESOURCES POTENTIAL OF AN ENTERPRISE:
ESSENCE, FACTORS AND MANAGEMENT 43

*ОЛЕЙНИКОВА Людмила Григорівна,
ЧЕРЕП Алла Василівна,
СВІТЛИЙ Дмитро Олександрович,
ДЕВАНОВА Гуласал Алішерівна*

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ
РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ФІНАНСІВ ДЛЯ УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ З НОРМАМИ ЄС 48

*ПЕРГАТ Олег Анатолійович,
СТРАШИНСЬКИЙ Ігор Мирославович,
СТРАШИНСЬКА Лариса Володимирівна*

ОЦІНЮВАННЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ, ПРИХИЛЬНОСТЕЙ
ТА СПОЖИВЧИХ ВПОДОБАНЬ М'ЯСНИХ І М'ЯСОМІСТКИХ
ПОСІЧЕНИХ НАПІВФАБРИКАТІВ 56

<i>Oleksandr LESKO, Liudmyla TKACHUK, Oleksandr ROMANIUK</i>	USE OF INFORMATION SYSTEMS FOR AUTOMATION OF MANAGEMENT PROCESSES AT ENTERPRISES.....	71
<i>СКЛЯРУК Тетяна Василівна</i>	СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ФОРМАТУ РОБОТИ.....	84
<i>ЧЕРЕП Алла Василівна, КАРПОВ Ярослав Євгенійович, СКОЛИБОГ Сергій Олександрович, НАЗАРУК Катерина Олександрівна</i>	АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄС.....	95
<i>ЧЕРЕП Олександр Григорович, ВЕРЕМЄЄНКО Олександр Олександрович, САВЕНКО Дмитро Михайлович, НАЗАРУК Катерина Олександрівна</i>	РЕКЛАМА – ЯК БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТО- СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	102
FINANCES		
<i>БАРАНІВСЬКИЙ Василь Федорович, БАРАНІВСЬКИЙ Олександр Васильович</i>	МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІАГНОСТИКИ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ІНОЗЕМНЕ ІНВЕСТУВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ЗА ОСОБЛИВИХ УМОВ.....	109
LINGUISTICS		
<i>Nina KORBOZEROVA</i>	INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE STUDY OF THE LANGUAGES OF THE IBERIAN PENINSULA.....	114
<i>ФАЙЧУК Тетяна Григорівна, МИРОШНІЧЕНКО Ілона Михайлівна, СТОГНІЙ Ірина Валеріївна</i>	НЕОФРАЗЕОЛОГІЗМИ СПОРТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ У ЗАГОЛОВКАХ ПОЛЬСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАНЬ.....	123

PEDAGOGICAL SCIENCES

Olena BEREZINSKA

GENERATIVE AL IN HIGHER EDUCATION TEACHING..... 130

*РЯБІНІНА Ірина Миколаївна,
ЛИСЕНКО Наталія Василівна,
СУЛАКОВА Олена Миколаївна*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЙ
У ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ..... 136

ТАРАСЕНКО Галина Сергіївна

РОЗВИТОК ОСВІТНІХ СИСТЕМ УКРАЇНИ
ТА ПОЛЬЩІ: СПІЛЬНІ СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ 140

PHILOSOPHICAL SCIENCES

*ВОРОНKOBA Валентина Григорівна,
НІКІТЕНКО Віталіна Олександрівна,
КИВЛЮК Ольга Петрівна,
КРУПА Андрій Геннадійович,
СЛЮСАРЬ Микита Юрійович*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
СИНЕРГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВОГО
ГУМАНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДОСЯГНЕННЯ
ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ 151

POLITICAL AND LEGAL SCIENCES

*ЗАХАРЧЕНКО Петро Павлович,
ЛАВРИК Галина Володимирівна,
МІРОШНИЧЕНКО Марія Іванівна*

ГРОШОВА СИСТЕМА У ВІЙСЬКУ ЗАПОРОЗЬКОМУ
ДРУГОЇ ПОЛ. XVII – ПЕРШОЇ ПОЛ. XVIII СТ.
ЯК АТРИБУТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ:
НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОЛКУ 166

*ШАКУН Василь Іванович,
ТИМОШЕНКО Віра Іванівна*

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА КРИМІНОЛОГІЯ:
ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 178

Computer science

Oleksandr ROMANIUK,

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Vinnytsia National Technical University
ORCID ID: 0000-0002-2245-3364

Yevhen ZAVALNIUK,

Postgraduate student,
Vinnytsia National Technical University
ORCID ID: 0009-0005-1202-4653

Oleksiy BOBKO,

Postgraduate student,
Vinnytsia National Technical University
ORCID ID: 0009-0000-1753-279X

Oleksiy STAKHOV,

Doctor of Philosophy, Senior Lecturer,
Vinnytsia National Technical University
ORCID: 0000-0002-4901-3211

Oksana ROMANIUK,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Vinnytsia National Technical University
ORCID: 0000-0003-0235-8615
Vinnytsia, Ukraine

MACHINE LEARNING FOR ACCELERATED RENDERING

Introduction. Rendering¹ is a stage of the graphics pipeline that lies in forming the final image based on the geometric representation of the scene. Ensuring fast and efficient three-dimensional rendering is one of the main tasks of computer graphics. Rasterization and ray tracing² are traditional rendering directions that allow forming highly realistic images. However, these algorithms are characterized by high computational complexity, especially when using complex polygonal models and global illumination models.

Using the ray tracing method to simulate global illumination requires a significant number of calculations of ray intersections with object surfaces. This makes the full application of the method in real-time rendering challenging, so

1 Романюк О. Н., Романюк О. В., Чехместрук Р. Ю. Комп'ютерна графіка. Вінниця: ВНТУ, 2023. 147 с.

2 Pharr M., Jakob W., Humphreys G. Physically Based Rendering, fourth edition: From Theory to Implementation. Cambridge: The MIT Press, 2023. 3048 p.

it is still relatively rarely used as a standalone approach even with modern GPUs (graphics processors). Rasterization methods provide faster image formation, but the possibilities of photorealistic scene visualization are limited.

The development of hardware and the increase in data volumes have led to the use of machine learning to accelerate the rendering process. The main idea is to learn, based on a dataset, an approximate representation of complex transformations used at different stages of rendering. This gives the possibility to reduce the computational costs and time of three-dimensional image visualization.

Thus, it is relevant to analyze the features of using machine learning to accelerate rendering.

Literature Analysis. The main stages of the graphics pipeline³ are characterized by shortcomings that complicate the high-performance formation of three-dimensional images.

At the stage of geometric transformations, a polygonal representation of the scene is formed, on the basis of which three-dimensional visualization is carried out. To form highly realistic images, as a rule, high-polygonal models are used, usually containing up to 100,000 polygons⁴. However, the use of detailed models for remote, peripheral areas of the scene, as well as for the representation of surfaces with slight curvature, is impractical. The optimal for accelerated rendering of images is the use of the simplest possible polygonal models⁵, in which there will be no visible losses in the quality of visualization. Determining the appropriate level of simplification is a laborious process that is carried out experimentally.

After the projection of the coordinates of the model vertices into two-dimensional space and the rasterization, the stage of the surface shading is implemented.

The shading stage⁶ is the most computationally complex stage of rendering. For each fragment, the color intensity is calculated based on the defined model of the material's reflectivity.

---

3 Analysis of graphics pipelines / O. Romanyuk et al. *Innovation in modern science '2024*. Karlsruhe, 2024. P. 71–80.

4 Game-Ready 3D Models: Requirements, Creation, and Export. URL: <https://threedium.io/3d-model/game-ready> (date of access: 10.03.2026).

5 Romanyuk O., Zavalniuk Y. Deep learning-based determination of optimal triangles number of graphic object's polygonal model. *IntelITSIS'2024*. Khmelnytskyi, Ukraine, 2024. P. 39–51.

6 The Concept and Means of Adaptive Shading / O. Romanyuk et al. *2022 12th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*. Ruzomberok, Slovakia, 2022. P. 33–38.

The use of analytical models of reflectivity ensures the rapid formation of sufficiently realistic images. However, analytical models cannot always fully represent the reflective properties of materials. Tabular models⁷ of reflectivity allow for highly accurate reproduction of reflections on object surfaces, but are unsuitable for use in real-time systems without special optimizations.

If rendering is performed based on ray tracing instead of rasterization, the final image is more realistic. Due to the need to model multiple reflections of light from object surfaces and recursively update the color intensity of pixels, ray tracing is usually used only as a supplement to rasterization-based visualization.

The use of large ray samples further increases the computational complexity of visualization. At the same time, when using small ray samples, the image acquires significant statistical noise.

Inverse rendering methods, in contrast to direct rendering, provide the formation of photorealistic scenes from different angles based on a set of photos. In particular, the neural radiance fields (NeRF)⁸ method is well-known. Inverse rendering methods, as a rule, do not provide high speed image visualization and require optimization.

Therefore, a significant part of modern research is aimed at applying machine learning algorithms to accelerate the rendering process. The authors of existing research papers have proposed various directions of neural network approximation of complex calculations at the rendering stages.

A promising direction of work is the acceleration of the NeRF method⁹, which is used for versatile photorealistic visualization of a three-dimensional scene. Another direction of research is devoted to the use of neural models for a compact representation of measured values of the reflectivity of material surfaces.

Considerable attention has been paid by researchers to intelligently remove stochastic noise from images¹⁰ obtained using Monte Carlo ray tracing, as

7 A data-driven reflectance model / W. Matusik et al. *ACM Transactions on Graphics (TOG)*. 2003. № 3. P. 759–769.

8 NeRF: representing scenes as neural radiance fields for view synthesis / B. Mildenhall et al. *Communications of the ACM*. 2021. № 1. P. 99–106.

9 KiloNeRF: Speeding up Neural Radiance Fields with Thousands of Tiny MLPs / K. Reiser et al. *2021 IEEE/CVF International Conference on Computer Vision (ICCV)*. Montreal, Canada, 2021. P. 14315–14325; FastNeRF: High-Fidelity Neural Rendering at 200FPS / S. J. Garbin et al. *2021 IEEE/CVF International Conference on Computer Vision (ICCV)*. Montreal, Canada, 2021. P. 14326–14335; PlenOctrees for Real-time Rendering of Neural Radiance Fields / A. Yu et al. *2021 IEEE/CVF International Conference on Computer Vision (ICCV)*. Montreal, Canada, 2021. P. 5732–5741.

10 Kernel-predicting convolutional networks for denoising Monte Carlo renderings / S. Bako et al. *ACM Transactions on Graphics (TOG)*. 2017. № 4. P. 1–14.

well as to scale images¹¹ to improve frame generation performance. In addition, studies on adaptive ray sampling¹² and determining the optimal density¹³ of polygonal models are widespread.

Despite the wide possibilities for increasing the productivity of image formation, a number of disadvantages of using machine learning for accelerated rendering are identified: the complexity of training neural models, forming training datasets, and integrating neural models into visualization systems.

Main directions of using machine learning for accelerated rendering.

The use of machine learning contributes to a more effective integration of rendering algorithms into real-time applications. Such applications include computer games, virtual and augmented reality programs.

The use of machine learning algorithms at different stages of rendering is not only an auxiliary tool, but also the basis of the concept of neural rendering^{14,15}. Neural rendering is a new way of creating images and lies in a combination of classical graphics algorithms and deep learning.

The most promising areas of application of machine learning to increase rendering performance while maintaining high image quality are prediction of the level of detail of polygonal models, approximation of global illumination, application of accelerated NeRF technologies, neural models of light reflection, adaptive ray tracing, combination of small ray samples with noise removal from the image, combination of low-resolution image rendering with its subsequent intelligent scaling.

Predicting the levels of detail of scene object models provides a significant reduction in computational costs for image formation. Special neural models determine which scene objects require high-polygonal representation, and which can be visualized based on a relatively small number of polygons. To do this, the models analyze the features of the object's surface and its location in the scene.

To approximate global illumination, neural models are typically used, which allow for more efficient modeling of multiple reflections, refraction, and scat-

11 NVIDIA DLSS 4 Technology. URL: <https://www.nvidia.com/en-us/geforce/technologies/dlss/> (date of access: 10.03.2026).

12 AdaNeRF: Adaptive Sampling for Real-Time Rendering of Neural Radiance Fields / A. Kurz et al. *Computer Vision – ECCV 2022: 17th European Conference*. Tel Aviv, Israel, 2022. P. 254–270.

13 Romanyuk O., Zavalniuk Y. Deep learning-based determination of optimal triangles number of graphic object's polygonal model...P. 39–51.

14 Advances in Neural Rendering / A. Tewari et al. *Computer Graphics Forum*. 2022. № 2. P. 703–735.

15 The overview of neural rendering / Ye. K. Zavalniuk et al. *Modern Engineering And Innovative Technologies*. 2023. № 27. P. 129–134.

tering of light, as well as complex shadows. An example is the generation of images with approximated global illumination effects using the Pix2Pix model¹⁶ (one of the generative neural network architectures¹⁷)).

Neural radiance fields (NeRF, Figure 1)¹⁸ are one of the most revolutionary examples of machine learning in 3D image rendering. The 3D scene is presented as a continuous function that the neural network must approximate. The neural network predicts the radiance $c(x, \vec{d})$ and volume density $\sigma(x)$ for each point x in space relative to the viewing direction $\vec{d}$. This data transformation can be expressed as the formula

$$F(x, \vec{d}) = (c, \sigma). \quad (1)$$

The predicted values are then used to generate an image from any angle using volumetric rendering expressions. An integral combining the contributions of all points along the ray r is used to determine the final pixel color intensity¹⁹

$$C(\vec{r}) = \int_{t_n}^{t_f} T(t) \sigma(\vec{r}(t)) c(\vec{r}(t), \vec{d}) dt \quad (2)$$

where $\vec{r}(t) = \vec{o} + t\vec{d}$ ($\vec{o}$ – coordinates of the beginning of the ray), transmittance coefficient $T(t) = \exp(-\int_{t_n}^t \sigma(\vec{r}(s)) ds)$.

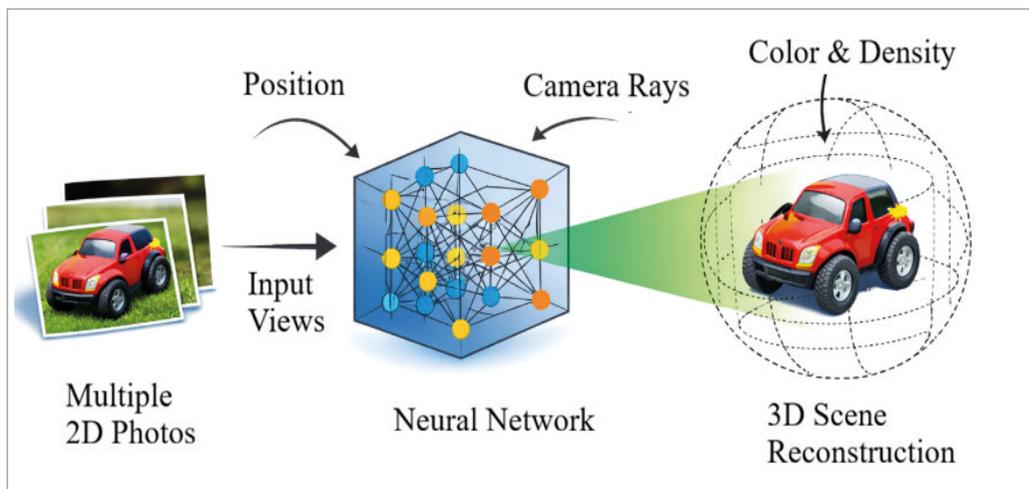

Fig. 1. NeRF Technology

16 Harris-Dewey J., Klein R. Generative Adversarial Networks for Non-Raytraced Global Illumination on Older GPU Hardware. *International Journal of Electronics and Electrical Engineering*. 2022. № 27. P. 1–6.

17 Chapter XIII. Artificial intelligence usage for the formation of graphic images / O. Romanyuk et al. *Штучний інтелект у науці: монографія*. Київ, 2025. P. 165–181.

18 NeRF: representing scenes as neural radiance fields for view synthesis / B. Mildenhall et al... P. 99–106.

19 NeRF: representing scenes as neural radiance fields for view synthesis / B. Mildenhall et al... P. 99–106.

Since using NeRF technology for scene visualization, as well as the process of training a neural model, is time-consuming, there are a number of modifications of the technology for accelerated rendering: KiloNeRF, FastNeRF, and PlenOctrees.

KiloNeRF²⁰ lies in using thousands of small neural networks in parallel instead of one large one. Each of the neural networks corresponds to a certain small area of the sphere.

Unlike NeRF, FastNeRF²¹ involves separating the data prediction process relative to the point position and viewing direction by factoring

$$F(x, \vec{d}) = \sum_{i=1} F1_i(x) \cdot F2_i(\vec{d}). \quad (3)$$

$F1_i(x)$ are calculated only once for the points of the three-dimensional scene, resulting in a cached table of values of the radiance components. $F2_i(\vec{d})$ is based on a small neural network and predicts the coefficients for the corresponding components relative to the direction $\vec{d}$. This allows one to significantly speed up the formation of images and achieve a frequency of 200 frames per second.

PlenOctrees²² lies in reading the values of spherical harmonic coefficients previously stored in the octotree during volumetric rendering for further determination of radiance. Accordingly, the neural network is no longer called at the visualization stage. The visualization frequency is 150 frames per second.

The use of machine learning for accelerated modeling of light reflection from material surfaces is promising. The most accurate reproduction of reflections on object surfaces is obtained when using tables of measured values of reflectance of materials. For example, the MERL database of measured values of reflectance is famous. However, this method is characterized by high computational complexity due to the need to interpolate measured values, as well as a large amount of tabular data. Neural models allow approximating large data tables with a relatively small set of neural network parameters.

The well-known NBRDF method²³ uses a small neural network to approximate the measured reflectance data of each material from the MERL database. Since neural networks with a small number of parameters are used, the speed of

20 KiloNeRF: Speeding up Neural Radiance Fields with Thousands of Tiny MLPs / K. Reiser et al...P. 14315–14325.

21 FastNeRF: High-Fidelity Neural Rendering at 200FPS / S. J. Garbin et al...P. 14326–14335.

22 PlenOctrees for Real-time Rendering of Neural Radiance Fields / A. Yu et al...P. 5732–5741.

23 Neural BRDF Representation and Importance Sampling / A. Sztrajman et al. *Computer Graphics Forum*. 2021. N° 6. P. 332–346.

calculating the reflectance models of materials is significantly faster than when using tables.

Machine learning allows, when implementing ray tracing, to adaptively determine²⁴, which parts of the scene require fewer ray samples and which require more.

If ray tracing is implemented based on the Monte Carlo method, the disadvantage of a formed image is the presence of stochastic noise. To remove noise²⁵ from the image, neural models based on architectures such as convolutional neural networks (CNN), transformers are used. This allows using fewer ray samples without significant loss in quality, which increases the productivity of image formation.

Neural networks allow to significantly increase the resolution and quality of image visualization. Since the image is pre-formed at a lower resolution, the computational costs for rendering the scene are lower. This provides a significant increase in the frame rate. An example of the implementation of the described technology is Nvidia DLSS²⁶ (Deep Learning Super Sampling).

Advantages and disadvantages of using machine learning for rendering.

The advantages of using machine learning algorithms at different stages of rendering include:

1. Significant acceleration of the rendering process while maintaining photo-realism. Machine learning methods provide an approximation of the application of complex rendering algorithms, such as ray tracing. In particular, the reproduction of global illumination effects is highly efficient. Neural models make it possible to obtain images that are close in quality to photo-realistic ones, but with much lower computational costs.
2. Reducing image noise without increasing the number of ray samples. Intelligent tools allow one to use a small number of ray samples during ray tracing and remove the resulting noise from the image.
3. The ability to visualize complex scenes in real time. Neural models provide a compact representation of data about complex geometric object models and complex lighting models.
4. Adaptability of neural models to different lighting conditions and materials. Since neural models can generalize learned information from training

24 AdaNeRF: Adaptive Sampling for Real-Time Rendering of Neural Radiance Fields / A. Kurz et al...P. 254–270.

25 Kernel-predicting convolutional networks for denoising Monte Carlo renderings / S. Bako et al... P. 1–14.

26 DLSS: Image Reconstruction for Real-Time Rendering With Deep Learning (Presented by NVIDIA). URL: <https://www.gdcvault.com/play/1026697> (date of access: 10.03.2026).

datasets, automatic adaptation of the rendering system to different scene geometry and lighting parameters is possible.

The disadvantages of using machine learning to render 3D images are:

1. High computational cost during the training phase of neural models. Typically, training neural networks for rendering involves processing and analyzing large volumes of complex images. This requires the use of GPUs and long computations.
2. The need for large datasets to train neural models. Training neural networks requires the generation or collection of a large number of high-quality images.
3. Possibility of artifacts in non-standard scenes. If the input parameters of the neural network differ significantly from the parameters used to train the model, the final image may contain artifacts.
4. Difficulty integrating into a traditional graphics pipeline. Integrating machine learning algorithms into a traditional graphics pipeline requires specialized software and hardware. This includes integrating intelligent software libraries into the rendering system and adapting neural models to real-time.

Using GPUs for machine learning-based rendering and hardware optimizations. The widespread use of machine learning algorithms for rendering 3D images requires the use of significant computing power. Even accelerated NeRF or CNN technologies for removing noise from images may not meet the requirements of high-performance rendering without special hardware support. Accordingly, optimization and parallelization of neural network calculations at the GPU level, applying the hardware accelerators are important.

The advantage of GPUs is the highly efficient parallelization of computational tasks. Therefore, GPUs are ideal tools for performing machine learning tasks.

Modern GPUs contain computational units (Tensor Cores)²⁷ specifically designed to perform tensor operations. These include, for example, Nvidia's RTX series GPUs. In addition, calculations are often performed on numbers in integer format (INT8) or half-precision floating-point format (FP16). This allows one to reduce the time of neural network prediction without significant computational errors.

²⁷ NVIDIA Tensor Core Programmability, Performance & Precision / S. Markidis et al. 2018 IEEE International Parallel and Distributed Processing Symposium Workshops (IPDPSW). Vancouver, Canada, 2018. P. 522–531.

GPUs can also be used to parallelize the ray tracing process. This method is especially effective in combination with adaptive ray tracing and image denoising. This gives the possibility to process thousands of rays simultaneously.

Let's consider specialized hardware solutions for rendering based on machine learning.

TPU and GPU accelerators (TPU – tensor processor) were developed for optimized solutions to deep learning problems, therefore they are successfully used for neural rendering calculations. Hardware architectures such as NeuRex²⁸ use special data structures and tensor cores, which provides accelerated neural network calculations with efficient use of memory. Special integrated circuits such as FPGA and ASIC allow one to perform neural network calculations with low latency and high energy efficiency. This is most relevant for mobile rendering systems and virtual/augmented reality systems.

Let's analyze software libraries and frameworks for providing hardware acceleration of rendering based on machine learning.

AI libraries such as TensorFlow²⁹, PyTorch, JAX support optimized training and execution of neural models on GPU/TPU. In addition, facilities for differentiated rendering are provided. For example, the Tensorflow library supports automatic differentiation based on a computational graph.

OptiX³⁰ and Vulkan Compute are low-level APIs (application programming interfaces) for GPUs. They allow for optimization and parallelization of neural network computations on GPUs.

Special CUDA Kernels can accelerate the most computationally expensive stages of rendering, such as shading and ray tracing.

Additionally, there are various parallel and distributed computing strategies to accelerate machine learning-based rendering.

Data parallelization lies in the fact that neural network processing of frames or their components is carried out on separate GPUs.

Model parallelization lies in the distribution of the calculation of the components of neural models between different GPUs.

Hybrid parallelization strategies lies in a combination of the above and other existing strategies, which allows to significantly reduce the rendering

28 NeuRex: A Case for Neural Rendering Acceleration / J. Lee et al. *ISCA '23: Proceedings of the 50th Annual International Symposium on Computer Architecture*. New York, USA, 2023. Art. No. 21. P. 1–13.

29 Get started with TensorFlow. URL: <https://www.tensorflow.org/> (date of access: 10.03.2026).

30 NVIDIA OptiX™ Ray Tracing Engine. URL: <https://developer.nvidia.com/rtx/ray-tracing/optix> (date of access: 10.03.2026).

time of large scenes. The schematic examples of rendering based on model parallelization and rendering based on data parallelization are shown in Fig. 2, Fig. 3 respectively.

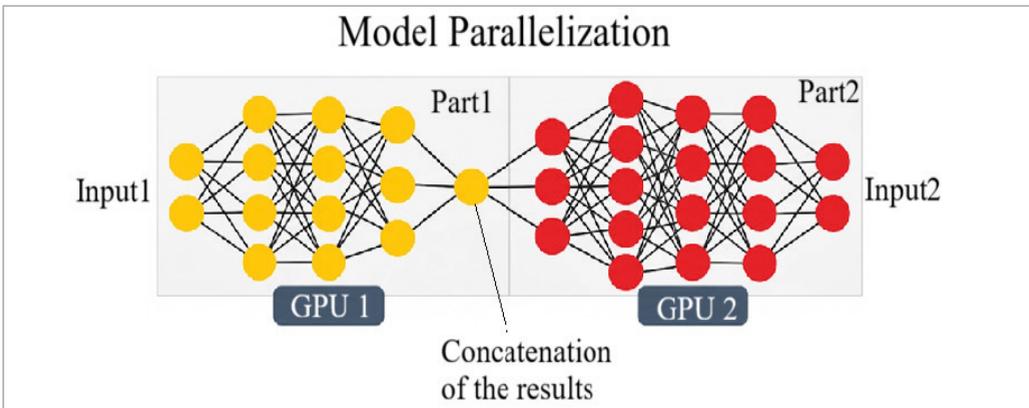

Fig. 2. Example of model parallelization for image processing

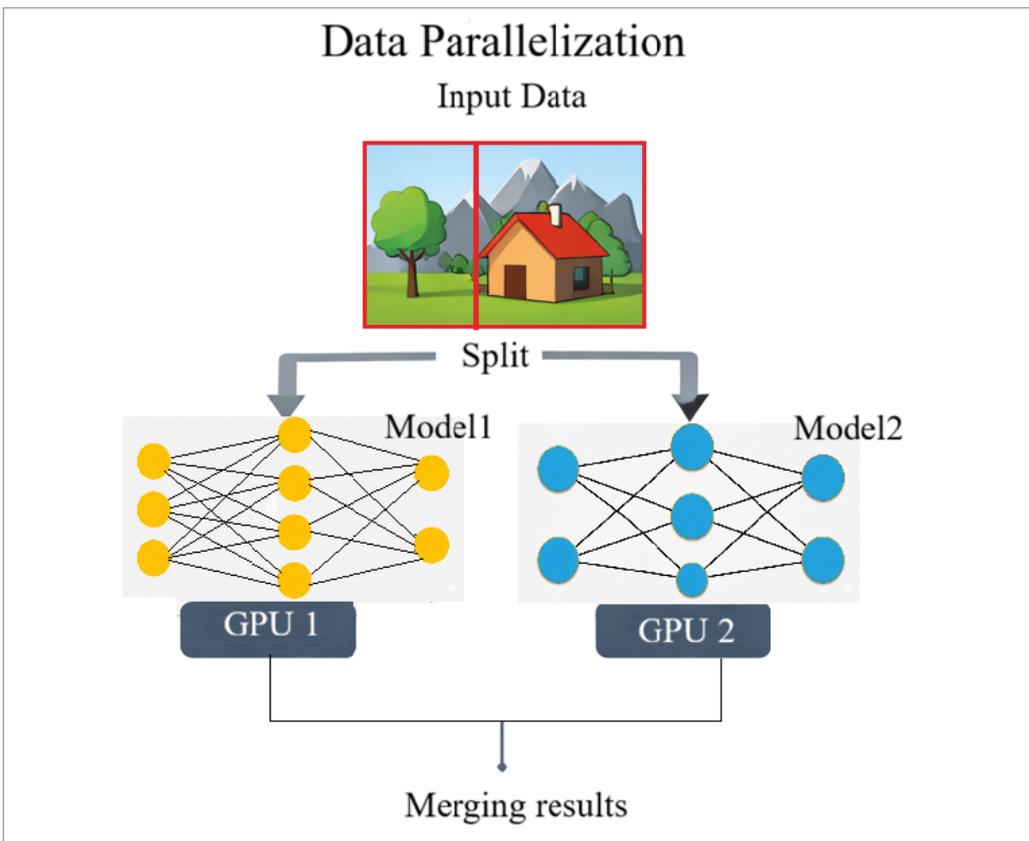

Fig. 3. Example of data parallelization for image processing

It is believed that the combination of rendering based on machine learning with special hardware allows one to speed up the time of image visualization up to 5 times³¹. Rendering of photorealistic scenes with global illumination effects in real time is provided. Also, it is possible to significantly reduce energy consumption during interactive image formation.

Thus, the combination of optimized neural networks, low-level APIs, special data structures and distributed computing tools provides fast image formation without noticeable loss in quality.

Conclusions. The paper analyzes the methods of rendering three-dimensional images based on machine learning. It is shown that neural models allow to approximate complex calculations at different stages of rendering. This allows to significantly reduce computational costs and increase the speed of image formation.

The main directions of application of machine learning methods to accelerate rendering are considered, in particular, determining the optimal number of polygons of the geometric model of the object, compact representation of the reflective properties of materials using neural models, adaptive ray tracing, image denoising to reduce the size of ray samples, neural image scaling. Additionally, such technologies as KiloNeRF, Fast-NeRF, PlenOctrees are considered, which allow to increase the performance of image formation.

The importance of using specialized hardware for machine learning-based image rendering is analyzed. Parallelization of tasks on GPUs and the use of special hardware architectures provide significant acceleration of neural network calculations.

A number of limitations are identified that are characteristic of machine learning-based rendering: high complexity of training neural models and formation of a training data set from images, complexity of integrating machine learning algorithms into traditional graphics pipelines.

Thus, machine learning is one of the most promising tools for improving traditional computer graphics algorithms. Using machine learning for rendering three-dimensional images contributes to the formation of photorealistic images in real time.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-6-16

---

31 New AI Speeds Computer Graphics by Up to 5x. URL: <https://spectrum.ieee.org/ai-graphics-neural-rendering-2658650804?> (date of access: 10.03.2026).

КРУЛЬ Петро Франкович,

д-р мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри виконавського мистецтва,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0003-3228-8232

ДУДА Лариса Ігорівна,

канд. мистецтвознавства,
провідний концертмейстер,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-3821-9345
м. Івано-Франківськ, Україна

НАРОДНА МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА КУЛЬТУРА ГАЛИЦЬКИХ КАРПАТ: ВИТОКИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Музичний фольклор в умовах сучасності перебуває під постійною увагою науковців та є предметом їх вивчення. Попри зростаючий інтерес до народної творчості у контексті сьогодення залишається недостатньо вивченим феноменом. Складність наукової фіксації полягає в самій природі народного виконавства – динамічному живому процесі, що важко піддається статичному аналізу. Розуміння сучасного етапу еволюції фольклорної традиції вимагає комплексного підходу: від ретроспективного аналізу до вивчення точок перетину автентичних етнофонічних явищ із професійним музичним мистецтвом.

Наукове вивчення тем що стосуються української духовності, ментальних рис та структури традиційної культури має багатовікову традицію. Перші спроби осмислення національного характеру з'являються ще в давньоруських літописах, проте справжній науковий фундамент було закладено пізніше.

Фундаментальний внесок у розбудову цієї галузі зробили класики української науки: Михайло Грушевський, Іван Огієнко, Олекса Воропай та

ін. Особливої ваги ці дослідження набули в працях учених української діаспори, зокрема Олександр Кульчицький, Євген Онацький, Богдан Цимбалістий та інші. Саме вони вивели аналіз українства на рівень філософської антропології, поєднавши етнографію з психологією, враховуючи економічний і політичний аспекти.

Різні щаблі суспільного культурно-історичного розвитку містили відмінні одна від одної і новіші музично-виконавські форми та жанри, що відтворювали притаманні для них риси та матеріальні й духовні особливості. На початкових етапах організації суспільства музика слугувала переважно тільки ритмічним та емоційним супроводом рухів, що виконувались впродовж конкретної роботи колективу¹. Мелодія виконувала при цьому другорядну функцію. Першість мав ритм, деколи використовувались найпростіші лади та музично-виразові засоби, серед яких певні вигуки, ойкання, деякі види глісандо, остинато тощо. По мірі вдосконалення людської роботи та відпочинку, набувають іншого складнішого характеру манера втілення образів музичного спрямування: вони стають більш складними, базуючись на відповідних життєвих ситуаціях та відповідно духовному розвитку тогочасного населення. Мелодія набуває цінності й рівноправності щодо ритму, перестає бути другорядною. З'являються конкретні музичні образи. Виконавці (співаки та гравці на музичних інструментах) поступово стають окремими одиницями, що супроводжують трудовий колектив, полегшуючи працю співом та грою. Надалі у розвитку музичного мистецтва фігурує індивідуалізація всього процесу музичного виконавства, музика набуває самостійного характеру².

Інструментальне виконавство є фундаментальною складовою музичного мистецтва, генетично пов'язаною з етнографічним контекстом – народними звичаями та обрядовістю. У сучасному музикознавстві тривалий час панувала антропоцентрична теорія, згідно з якою інструментальна музика виникла як спроба репродукції людського голосу. Проте сучасна музична фольклористика на основі компаративного аналізу спростовує цю гіпотезу. Першопричиною виникнення інструменталізму дослідники вважають передусім внутрішню природну специфіку інструментарію.

1 Круль П. Ф., Теуту І. П. Специфіка виникнення та формування народної музично-виконавської культури Галицького регіону Карпат – Карпатський край, 2013. С. 190.

2 Горячева І. Жанрова класифікація української традиційної інструментальної музики // Народна творчість та етнографія, 1985. № 3. С. 63–69.

Зокрема, акустичні параметри звукоутворення, тембральна характеристика, специфічні техніко-виконавські прийоми, не властиві вокальній природі. Важливим аспектом є аналіз синкретичного зв'язку інструментальної музики з хореографією та співом. Традиційно танець у більшості етносів неможливий без інструментального супроводу, що вказує на їх глибоку інтеграцію. Однак здатність інструментальної музики до автономного функціонування (поза синкретичними структурами) свідчить про її первинну сформованість як окремої ланки мистецького ланцюга. Інструментальна музика пройшла етап елементарного формування ще до входження в синтетичні обрядові комплекси. Її розвиток базувався на власних акустичних закономірностях, що забезпечило їй статус самодостатньої галузі музичного фольклору.

Найкраще історичний розвиток музичних інструментів можна простежити на прикладі аналізу народних інструментів. Адже саме вони найбільше піддаються впливу людського середовища і конкретних подій з життя людини.

Архаїчні музичні інструменти, такі як дримба, ідіофони, мембранофони та аерофони, закриті повздовжні флейти мають глобальне поширення. Їхня популярність не завжди пов'язана з процесами міграції та асиміляції. Поява та функціонування цих інструментів зумовлені суто практичними чинниками: легкістю у виготовленні й опануванні, камерним характером виконання та близькістю їхнього тембру до людського голосу. Саме тому вони побутують насамперед як засоби індивідуального музикування.

Інструментарій середнього рівня структурної та технічної складності, а саме: духові, з-поміж яких вирізняються ріжки, трембіти, сурми, а також певні ударні, зокрема гонги, малий барабан, тулумбаси та інші виникає та функціонує відповідно сигнальних та ритуальних потреб у конкретних середовищах людських локацій (військові, пастухи, інша трудова діяльність, обрядові заходи, святкування тощо)³.

Найвищий рівень розвитку інструментарію народної музики презентують інструменти, котрі є найкращими у технічно-структурному та акустично-тембровому значеннях. До них належать переважно струнні,

3 Круль П. Ф. Національна своєрідність українського музично-інструментального мистецтва. Education and science in Ukraine in the period of today's global challenges : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2024. С. 237.

деякі аерофони й ударні. Ці інструменти за своїми характеристиками та прийомами гри максимально наближені до академічних стандартів.

Різноманітність народних музичних інструментів обумовлена не лише географією, а й складним сплетінням соціальних та політичних чинників. Еволюція їхньої технічної та тембрової досконалості напряму залежить від запитів конкретного етносу⁴. Ключовим елементом залишається імітативність: здатність інструмента та людського голосу відтворювати звуки навколишнього світу – від завивання вітру до співу птахів.

Гене́за акустичної культури виступає релевантним відображенням соціокультурної парадигми, що фіксує ментальні коди та ієрархічну структуру етносу в конкретних хронологічних межах. Ключова демаркаційна лінія між автентичним фольклором та академічною традицією пролягає в площині когнітивної обробки досвіду: професійний сегмент не просто акумулює спадщину, а здійснює її творчу реконструкцію та адаптацію до актуальних естетичних запитів. Фундаментом такої динаміки є персоніфікований інтелектуальний ресурс композиторської школи, що забезпечує перехід від канонічних структур до експериментальних моделей майбутнього.

Народне виконавство, що передається усно, має унікальний механізм самоочищення та розвитку. На відміну від суворої академічної школи, усна традиція діє набагато радикальніше. Вона спирається на колективний досвід пращурів як на фундамент. Нові художні елементи проходять через жорсткий відбір народною свідомістю – приживається лише те, що відповідає естетичним кодам громади. Все вторинне, безсмакове або випадкове відсікається миттєво й безкомпромісно, що забезпечує тяглість справді цінного мистецтва.

Становлення художніх стандартів у народному виконавстві – це не стихійний процес. Шлях до ідеальної форми лежить через постійні спроби, помилки та навіть суперечливі трансформації. Проте саме народний інструментарій виявляється найбільш гнучким і тонким для передачі справжніх естетичних прагнень громади, часто перевершуючи в цьому академічне мистецтво⁵.

Така закономірність є цілком логічною, оскільки фольклорне мистецтво народжується безпосередньо в соціумі та слугує інструментом для глибокого

4 Людкевич С. Дві проблеми розвитку звукообразності / Дослідження, статті. Київ: Музична Україна, 1976. С. 19–106.

5 Ляшенко І. Національні традиції в музиці як історичний процес. Київ: Музична Україна, 1973. С. 77.

світоглядного самовираження мас. Це не просто розвага чи гонитва за красою, а спосіб життя та щира внутрішня потреба людей. На противагу цьому, академічна творчість діє дистанційовано, пропускаючи діяльність крізь складні фільтри професійних стандартів та теоретичних узагальнень⁶.

Специфіка архаїчної трансляції полягає в прецедентній здатності до президійної експозиції ментально-афективних модусів суб'єкта, а також у рельєфній кодифікації етноцентричних та хронологічних парадигм. Натомість канонізована академічна система, оперуючи уніфікованим інструментарієм, превалює в аспекті техніко-технологічної експлікації мануальної віртуозності, сонорно-акустичної інтенсивності та структурної перфекції гармонійної архітектоники. В такий спосіб, аутентичний сегмент виступає інваріантним репозиторієм локальних соціокультурних ідентичностей. Тоді як професійно-схоластична сфера функціонує як магістральний вектор технологічної та концептуальної трансформації музичної послідовності. Генетичні алгоритми та вектори еволюції традиційного досвіду є іманентною проекцією загальнобіологічних та соціодинамічних констант, що знаходять своє фінальне втілення в просторі етнокультурної спадковості.

В основі автентичного музичного виконавства лежить синкретизм антропологічного та природного первнів, що виражається через особливу естетичну цінність та імпровізаційну волю. На відміну від академічної традиції, фольклорна базується на органічному поєднанні психоемоційного стану суб'єкта з його зовнішньою експресією. Це зумовлює специфіку ладо-мелодичної структури та унікальну артикуляційну манеру, формуючи автономний тип художньої свідомості – народно-виконавську стилістику.

Остаточне оформлення самотутньої матеріальної та духовної культури бойків припало на межу XVIII–XIX століть. Тривалому збереженню локальних особливостей сприяв комплекс стримувальних чинників. Соціальне закріпачення селян, що обмежувало їхню мобільність, посилювалося природною ізоляцією: відсутністю розгалуженої мережі доріг, густими лісами та заболоченими річковими долинами. У поєднанні з переважанням натурального господарства ці умови фактично «законсервували» традиційний устрій регіону, мінімізувавши зовнішні впливи та міжрегіональні контакти⁷.

6 Правдюк О. Українська музична фольклористика / Київ : Наукова думка, 1978. С. 173–181.

7 Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. С. 13–14.

Саме цей хронологічний етап є ключовим для етнографічного аналізу, оскільки в цей час автентичність місцевих традицій та господарського укладу досягла свого апогею. Він слугує фундаментальною точкою відліку, що дозволяє чітко окреслити культурні межі та специфічні риси досліджуваної території.

За думками науковців на Бойківщині переважало землеробство і тваринництво, в гуцулів – тваринництво, зокрема вівчарство⁸.

У давнину джерелом для інструментальної культури бойків слугувала культура пастухів, згодом – міського населення. Інструментальна та вокальна музика розвивалися одночасно, доповнюючи одна другу. Окрім географічного розташування і відповідних особливостей побуту, важливу роль відігравало політичне спрямування. Таким чином, у бойків Закарпаття музика мала угорський, словацький, чеський вплив, а Галичина характеризувалась впливом польського мелосу⁹.

Базуючись на попередньому виконавському досвіді, народна музична духовна культура кожного разу стає складнішою і більш вдосконаленою, притаманною відповідним умовам сучасності.

Таким чином, регіональний стиль постає не лише як сукупність мелодій, а як результат складної еволюції середовища, де народна традиція трансформується у самодостатню мистецьку систему.

Генезис професійного мистецтва в Україні нерозривно пов'язаний із процесами інтенсивної урбанізації середньовічної доби. Дослідження ремісничої структури прикарпатських міст дає підстави стверджувати, що саме в цей період відбулася остаточна диференціація музичної діяльності як окремого фаху. Зокрема, архівні джерела вказують на присутність професійних музикантів у соціальному ландшафті Самбора ще на початку XV століття, де вони функціонували як вільні майстри поруч із представниками годинникарства та медицини¹⁰. Важливим етапом в розвитку музичної культури стала формалізація професійних об'єднань. Показовим прикладом є Львів, де у 1580 році було засновано спеціалізований музичний цех. Склад цього об'єднання свідчить про високий рівень інструментальної спеціалізації тогочасного міського

8 Там само. С. 42, 50, 108-109.

9 Круль П. Ф., Теуту І. П. Специфіка виникнення та формування народної музично-виконавської культури Галицького регіону Карпат - Карпатський край, 2013. С. 193.

10 Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Львівська область. Київ : Гол. Ред. УРЕ АН УРСР, 1968. С. 642.

середовища. Структура цеху охоплювала широку палітру виконавців: від вокалістів до майстрів гри на духових (пузани, шаламаї, пищалки) та струнно-ударних інструментах (цимбали, скрипки), що фактично заклало фундамент для формування майбутньої академічної традиції регіону¹¹.

Присутність у львівських цехах як народних («сербських»), так і професійних («італійських»), виконавців ілюструє тогочасну динаміку соціально-естетичних розбіжностей у місті. У середньовіччі межа між цими сферами була розмитою, а їхнє зближення мало суперечливі наслідки: з одного боку, воно стимулювало технічний розвиток та освіту народних митців, з іншого – призводило до втрати автентичності через тиск церковних канонів та домінування італійської школи. Найсильніше цей вплив деформував українську вокальну традицію, обмежену жорсткими рамками православного обряду. Окрім того, народне виконавство часто зазнавало жорстокого соціального політичного та національного насилля.

Середньовічні оборонні споруди Прикарпаття стали ключовими вузлами поширення європейських музичних традицій у регіоні. Дослідження топоніміки та розповсюдження «гайди» підтверджують, що поява цього інструмента на Бойківщині безпосередньо пов'язана з мережею давньоруських і середньовічних фортець, навколо яких відбувався активний культурний обмін.

Гіпотеза про поширення терміну «гайда» через оборонні споруди Галицької Русі, зокрема урицького замку «Тустань», відкриває нові перспективи для міждисциплінарних досліджень. Обґрунтованість цього припущення підтверджується наявністю ідентичного інструмента в експозиції Олеського замку, про що свідчать матеріали дрогобицької фольклористики Дарії Верещинської. Оскільки обидва форпости у XIV–XV століттях функціонували як потужні вузли транскордонної торгівлі та культурної дифузії із Західною Європою (передусім Угорщиною), запозичення європейської назви волинки видається цілком логічним. Ймовірно, престижна європейська назва була експортована разом із товарами та за закономірностями фольклорної адаптації закріпилася за місцевими традиційними пищавками.

11 Круль П. Ф. Національний стиль української інструментальної і цехової музики: історичні витоки. KELM (Knowledge, Education, Law, Management), № 4(72), 2025. С. 23.

Дослідження Михайла Хая (1981 року) виявили цікаву термінологічну трансформацію, а саме в районі Урича назва «гайда» закріпилася за габаритними сопілками, тоді як із віддаленням від цього центру вона поступово переходить на менші інструменти, а згодом – на класичну волинку¹². Попри лексемну спорідненість із польськими («гайдиця») чи словацькими («гайда») аналогами, на Бойківщині побутування волинок як таких залишається фактично недоведеним. Зокрема, гіпотези Зиновія Булика про поширення тут волинок не знаходить фактологічного підтвердження. На відміну від Гуцульщини, де волинки збереглися завдяки прямим етнокультурним контактам із румунами та угорцями, бойківський регіон сприймав ці впливи опосередковано – через офіційні торговельні шляхи та міждержавні зв'язки, що зрештою призвело до трансформації інструментарію в суто сопілкові форми.

Польові дослідження ще 1983 року в бойківських селах Тур'є, Нижне Висоцьке та Лихобора дозволяють стверджувати, що ареал побутування «гайд» у минулому охоплював майже всю Бойківщину. Картографічний аналіз виявив чітку закономірність: концентрація цих інструментів і відповідної термінології зосереджена вздовж стратегічного торговельного маршруту – «другого Руського путі», що сполучав Русь з Угорщиною через фортецю Тустань¹³. Саме в зоні перетину головних транспортних артерій (зокрема в селах Тур'є та Ісаї) зафіксовано найвищу щільність використання назви «гайда», тоді як на периферії регіону подібні інструменти трансформувалися в загальну назву «пищавки».

Отож, екстернальна експансія західноєвропейських культурних моделей у мистецький простір Українських Карпат була зумовлена передусім інтенсифікацією торговельно-економічних та дипломатичних зв'язків, що концентрувалися навколо замкових центрів регіону. Ці фортифікаційні вузли виступали не лише як стратегічні пункти, а й як первинні осередки міжкультурної дифузії, через які до краю потрапляли нові інструментальні зразки та виконавські традиції. Водночас міські музичні цехи, академічні та професійні школи забезпечували подальшу інтерналізацію цих впливів. Саме через механізм цехового навчання та академічну музичну практику європейські стандарти органічно влилися в локальний контекст,

12 Хай М. Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція). Монографія. Київ – Дрогобич, 2007. С. 410.

13 Гошко Ю. Сторінки історії бойківського краю // Бойківщина. Київ : Наук. думка, 1983. С. 49.

трансформуючи народне мистецтво та формуючи якісно нове підґрунтя для професійної музичної культури краю.

Таким чином, функціонування реліктових елементів народної духовної культури в умовах сьогодення дозволяє об'єктивно реконструювати рівень їхньої репрезентативності у структурі регіональних традицій минулого. Встановлено, що в ареалах із недостатньо чіткою локалізацією спостерігається інтенсивна деградація засадничих компонентів традиції. Водночас у невідповідному соціокультурному просторі сучасності зберігаються найбільш стійкі архаїзми, зосереджені навколо ключових центрів їхнього історичного поширення. Взаємодія цих реліктів із пізнішими нашаруваннями народно-виконавської традиції детермінує етнокультурну самобутність та визначає специфіку трансформаційних процесів духовної культури на етапі її сучасного розвитку.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-17-25

ЄПШКІН Сергій Сергійович,
здобувач освітнього рівня PhD,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-7037-5380

СТРАШИНСЬКИЙ Ігор Мирославович,
канд. техн. наук, доцент,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: 0009-0006-6834-6990

СТРАШИНСЬКА Лариса Володимирівна,
д-р екон. наук, професор,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-5345-0609
Україна

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА РИНКУ КОВБАСНИХ ВИРОБІВ З ОГЛЯДУ НА СПОЖИВЧІ ПРІОРИТЕТИ ТА ВПОДОБАННЯ

Аналіз ринку ковбасних виробів України у 2024–2025 рр. свідчить про глибоку трансформацію асортименту під впливом демографічних змін та зниження купівельної спроможності населення. Наразі ринок характеризується переходом до моделі «раціонального споживання», де ключовими факторами є ціна та зручність¹.

Цінова доступність ковбасних виробів є важливим фактором, що впливає на обсяги їх реалізації. Для більшості споживачів ціна виступає одним із ключових критеріїв вибору поряд із якістю та зручністю.

Завдяки різноманітності видів продукції виробники можуть пропонувати товари в різних цінових сегментах – від економ до преміум класу.

Доступність продукції забезпечується оптимізацією виробничих витрат, використанням сучасних технологій та раціональною організацією логістики. Масове виробництво дозволяє знижувати собівартість

1 Мардар М. Р., Устенко І. А., Агунова Л. В. Особливості маркетингового просування інноваційних м'ясопродуктів на споживчий ринок України. Наукові праці НУХТ. 2024. Том 30. № 3. С. 83-100.

одиниці продукції, що позитивно впливає на кінцеву ціну для споживача. Водночас рівень цін може залежати від виду м'яса, рецептури та типу упаковки.

Споживачі ринку ковбасних виробів характеризуються високою чутливістю до зміни цін. Навіть незначне підвищення вартості може призвести до зменшення попиту або переходу покупців на дешевші альтернативи. Особливо це актуально в умовах економічної нестабільності та зниження купівельної спроможності населення.

Разом з тим, частина споживачів готова сплачувати вищу ціну за продукцію з покращеними характеристиками – натуральним складом, відсутністю штучних добавок або підвищеною харчовою цінністю. Таким чином, на ринку формується сегментація за рівнем доходів і споживчих уподобань².

Важливу роль у формуванні цінової політики відіграють акційні пропозиції, знижки та програми лояльності торговельних мереж. Тимчасове зниження цін стимулює зростання продажів і дозволяє залучати нових покупців.

Для багатьох споживачів саме акційна ціна стає вирішальним фактором при виборі товару. Тому виробники намагаються зберегти лояльність через впровадження менших форматів пакування (наприклад, батони ковбаси по 300–400 г замість 500–600 г).

Отже, цінова доступність та чутливість до ціни є взаємопов'язаними характеристиками ринку ковбасних виробів. Гнучка цінова політика виробників і продавців дозволяє підтримувати стабільний попит, враховуючи фінансові можливості різних груп споживачів.

Зручність та простота споживання ковбасних виробів є однією з головних переваг цієї продукції. Споживачеві не потрібно витратити додатковий час на підготовчі операції, в окремих випадках достатньо лише термічної обробки (сосиски, сардельки).

Крім того, все більше на ринку спостерігаються тенденції різкого зростання частки продукції в індивідуальній упаковці та форматів «готовий до вживання», що витісняє традиційний ваговий продаж за прилавком.

2 Олініченко К. С., Чміль Г. Л., & Прядко О. М. (2023) Маркетингові технології просування інноваційного продукту за допомогою брендингу. Науковий погляд: економіка та управління, 3(83), 102–110. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-14>.

Питома вага окремих видів виробів у асортименті ковбасного виробництва зазвичай залежить від споживчого попиту, сезону та цінової політики підприємства.

Сучасний розвиток ринку свідчить про те, що варені ковбаси, сосиски та сардельки складають найбільший сегмент ринку (60–65 %). Частка сосисок та сарделенок продовжує зростати, оскільки вони є найзручнішими у приготуванні та найдоступнішими за ціною.

Напівкопчені та варено-копчені ковбаси займають стабільну частку ринку (20–30 %). Стабільний попит на ці вироби забезпечується завдяки тривалішому терміну зберігання та вираженому смаку. Виробники активно заміщують у цих виробках дорогу яловичину на м'ясо птиці (курятину, індичатину) для стримування цін.

Сегмент преміум-класу – сирокоччені та сиров'ялені ковбаси, частка яких складає 7–8 %, скорочується в натуральному виразі, але адаптується через перехід на дрібне фасування (нарізка по 60–100 г.). Висока вартість цих виробів обмежує обсяги реалізації, але вони забезпечують високу маржинальність.

Зростання попиту на паштети та ліверні вироби як на бюджетну альтернативу м'ясу, обумовлюється зниженням доходів споживачів.

Отже, можемо констатувати, що в подальшому ринок ковбасних виробів буде поступово скорочуватись через зменшення кількості населення та зміну дієтичних звичок. Питома вага м'яса птиці у виробництві ковбас досягла історичного максимуму через його низьку собівартість порівняно зі свининою та дефіцитною яловичиною. Проте попри економію, буде зростати категорія споживачів, що шукають продукти без консервантів та добавок (Clean Label), що буде спонукати великих гравців запускати «дитячі» або «фермерські» лінійки.

З ціллю розширення споживчого ринку шляхом залучення нових споживачів та зростання прибутків підприємств, які функціонують на ринку ковбасних виробів, пропонується оцінити конкурентоспроможність окремих видів ковбасних виробів за допомогою побудови та використання результатів матриці McKinsey. Використання такої методики дозволить підприємствам випускати затребувану споживачами продукцію і на стадії проектування нових видів оцінити попит населення та рівень пред'явлених вимог. Отримані результати дозволять визначити

споживчі пріоритети та вподобання у співвідношенні до думок виробників відповідної продукції.

На першому етапі необхідно провести маркетингове дослідження, яке базується на опитуванні споживачів через анкетування і наступний аналіз даних, які містять інформацію про задоволеність споживачів ковбасними виробами.

Збір інформації здійснювався методом інтерв'ю. Для цих цілей було сформовано дві анкети. Одна анкета містила питання з вивчення думок споживачів про основні оціночні характеристики ковбасних виробів, а інша – охоплювала проблеми, що віддзеркалювали точку зору виробників про показники, на які варто звернути увагу з ціллю залучення споживачів.

В анкеті включали більшою мірою закриті питання, тобто всі можливі варіанти відповідей. Використання такого типу питань активізує діяльність респондентів по заповненню анкет і полегшує процес обробки отриманих даних. Опитування проводили серед споживачів і виробників Києва та Київської області.

Основна група респондентів складалася з людей, зайнятих у сфері виробництва та послуг – 64 %, крім того до неї входили студенти – 20 %, а також працюючі студенти і пенсіонери – відповідно 16 % і 4 %. Не працюючі в опитуванні участі не приймали.

Більшість опитаних мали вищу освіту – 44 %, незакінчену вищу – 28 %, середню спеціальну – 16 % і середню – 12 %. Це свідчить про високий ступінь освіченості і розуміння сутності проблеми, що вивчається. Проте при обробці питання: «Чи добре Ви поінформовані про корисні властивості м'ясних виробів?» лише 62 % респондентів відповіли ствердливо: «Так» і 38 % не знали про корисні властивості м'ясних продуктів.

При виборі м'ясних виробів в першу чергу споживачі звертали увагу на ціну та якість продукції. До найбільш популярних м'ясних продуктів слід віднести: свіже м'ясо – 42 %, ковбасні вироби в асортименті – 37,5 %, м'ясні напівфабрикати – 6,25 %, м'ясо-рослинні консерви – 3,13 % і м'ясні консерви – 3,13 %.

Розподіл респондентів (споживачів ковбасних виробів) за віковими групами представлено на рис. 1. Як засвідчує діаграма, більша частина респондентів відносилась до вікових категорій 26–40 років – 36 % і 41–55 років – 29 %.

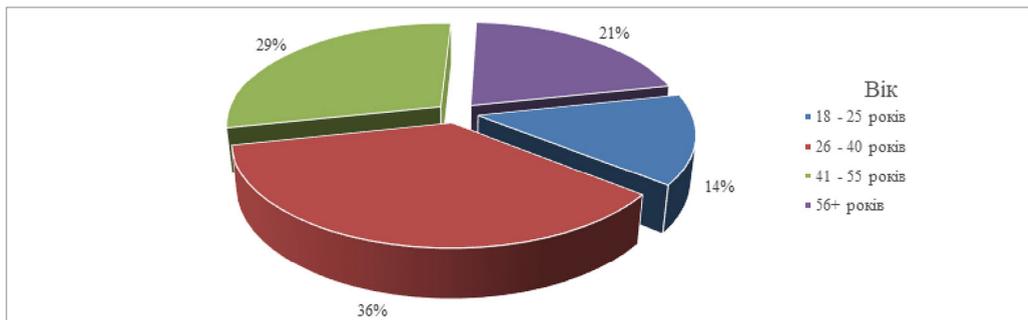

Рис. 1. Розподіл респондентів за віковими групами (%)

Ковбасні вироби купувались з наступною періодичністю: декілька разів на тиждень – 36 %, один раз на тиждень – 48 %, один раз на місяць – 4 %, купувались рідко – 12 %.

Зокрема, за одну купівлю споживачі могли купити:

- один вид продукту – 84 %;
- два види – 12 %;
- більше двох видів – 4 %.

На питання: «Що на Вашу думку необхідно для покращення ковбасних виробів?» більшість респондентів відповіли, що хочуть бачити продукт, який містить меншу кількість нем'ясних компонентів і вироблений з якісної м'ясної сировини (рис. 2).

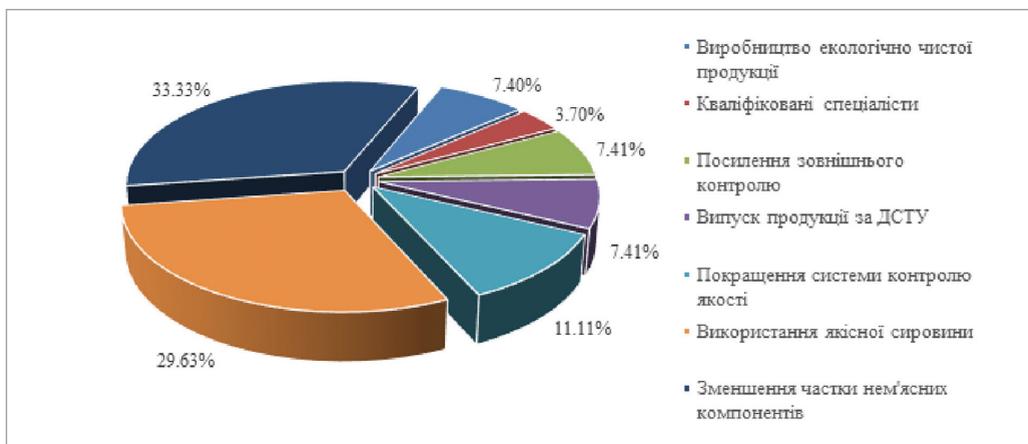

Рис. 2. Споживча оцінка способів покращення якості ковбасних виробів (%)

Досліджувалась також думка споживачів щодо основних показників якості ковбасних виробів, які реалізуються, в тому числі: харчової цінності, упаковки, вартості, терміну зберігання, кольору, запаху, зовніш-

ньому вигляду, смаку (рис. 3). Всі ці дані збирались і оброблювались статистично.

Паралельно проводилось дослідження виробників ковбасних виробів. Встановлено, що для залучення споживачів виробники розширюють асортимент вироблюваної продукції, покращують якість продукції, знижують собівартість і проводять різного виду акції.

Працівники м'ясопереробних підприємств та ковбасних цехів Київського регіону більшою мірою не мали спеціальної освіти – 61,4 %, і лише 38,6 % з числа опитаних мали спеціальну освіту.

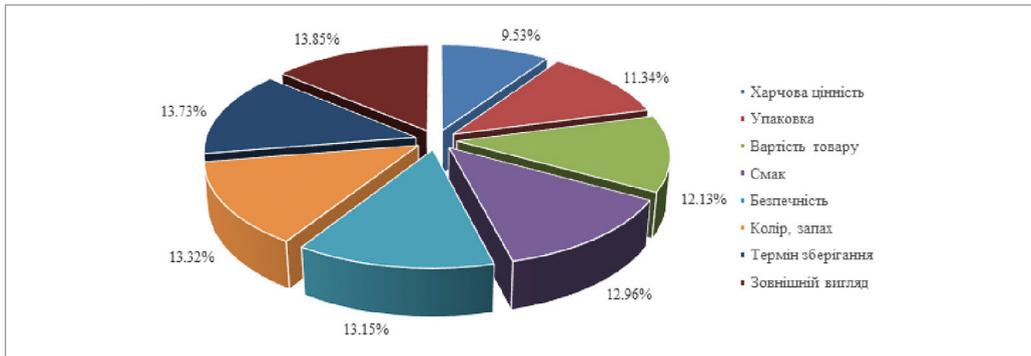

Рис. 3. Споживча оцінка показників якості ковбасних виробів (бали)

Як відомо, виробництво будь-якої продукції, в тому числі і ковбасних виробів, характеризується низкою показників та характеристик. До складу таких показників входять: обсяги продажів на ринку, безпека, підготовка персоналу, технічна оснащеність підприємств, рентабельність, гігієна виробництва, ефективність виробництва, стабільність якості та низка інших (рис. 4).

Отже, порівняння рейтингу споживачів і виробників показує, що вони мають суттєві відмінності.

Оцінювання конкурентоспроможності окремих видів продукції на ринку ковбасних виробів буде проведено за допомогою матриці McKinsey, розробленою компанією «General Electric». Використання цієї матриці є класичним методом дослідження конкурентоспроможності продукції за умови наявності значень факторів привабливість / конкурентоспроможність. Побудова матриці передбачає розташування наявного асортименту в 9 квадрантах, які свідчать про конкурентні позиції товару.

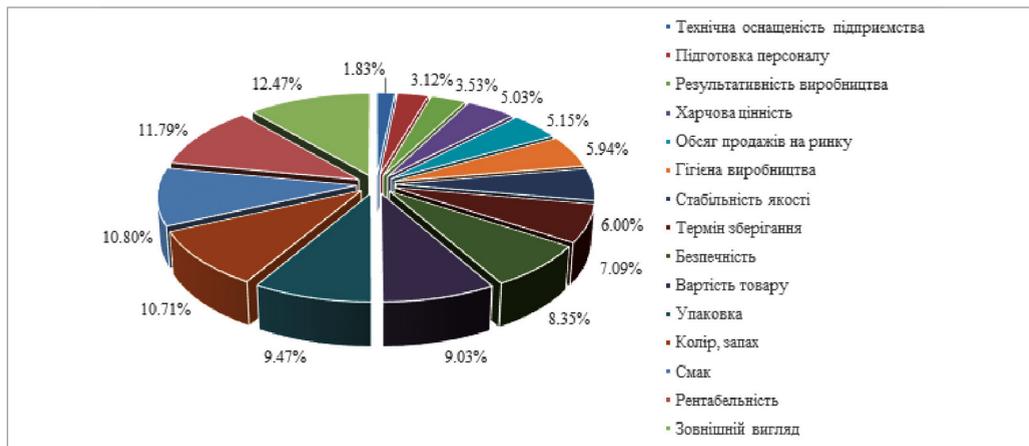

Рис. 4. Ранг показників якості ковбасних виробів на думку виробників (бали)

Найбільш перспективною і привабливою на полі матриці є зона росту, товари якої мають високу привабливість і високу конкурентоспроможність, високу привабливість і середню конкурентоспроможність, а також середню привабливість і високу конкурентоспроможність.

Зона «збору врожаю» є найбільш песимістичною, до якої входять товари з невисокою привабливістю та конкурентоспроможністю. Проміжне місце займає зона вибіркового росту. Для товарів цієї групи перспективною стратегією вбачається прагнення до зони росту.

Для побудови матриці McKinsey в пропонованому дослідженні було оцінено думку 500 споживачів щодо їх споживчих пріоритетів (споживча привабливість) і на основі цього сформовано та оцінено наступні характеристики ковбасних виробів, а саме:

- якість та безпечність;
- цінова доступність;
- смакові властивості;
- зовнішній вигляд, колір, запах;
- термін придатності (зберігання);
- харчова цінність;
- чиста етикетка.

Фактори конкурентоспроможності ковбасних виробів оцінено на основі опитування виробників (500 респондентів) щодо основних характеристик конкурентоспроможності продукції та їх значень. Серед них було обрано фактори:

- співвідношення ціна/якість;
- обсяги продажу на ринку;
- безпечність;
- різноманітність пропонованого асортименту;
- новітні рішення в технології виробництва;
- ефективність використання сировини;
- рентабельність продукції.

Сумарний коефіцієнт вагомості по кожній групі факторів має дорівнювати 1. Сумарне значення привабливості/конкурентоспроможності знаходиться множенням коефіцієнту вагомості на ранг важливості по кожній групі товарів.

Індекси привабливості (споживчі пріоритети) – $I_{пр.}$ – для основних видів ковбасних виробів становитимуть:

$$I_{пр. \text{ варені ковбаси}} = (0,19 \times 4,71) + (0,17 \times 4,92) + (0,12 \times 4,35) + (0,13 \times 3,9) + (0,09 \times 3,73) + (0,18 \times 4,12) + (0,12 \times 4,28) = 4,35$$

$$I_{пр. \text{ вироби із соленого м'яса}} = (0,21 \times 4,51) + (0,19 \times 3,71) + (0,10 \times 3,55) + (0,08 \times 3,47) + (0,11 \times 2,91) + (0,15 \times 2,37) + (0,16 \times 2,11) = 3,31$$

$$I_{пр. \text{ напівкопчені ковбаси}} = (0,22 \times 4,68) + (0,23 \times 4,85) + (0,08 \times 4,11) + (0,12 \times 3,37) + (0,14 \times 3,64) + (0,13 \times 3,52) + (0,08 \times 3,98) = 4,17$$

$$I_{пр. \text{ варено-копчені ковбаси}} = (0,17 \times 4,57) + (0,16 \times 4,62) + (0,15 \times 3,98) + (0,09 \times 4,12) + (0,1 \times 4,07) + (0,11 \times 3,82) + (0,22 \times 3,64) = 4,12$$

$$I_{пр. \text{ сирокоччені ковбаси}} = (0,2 \times 3,98) + (0,22 \times 4,12) + (0,14 \times 3,66) + (0,07 \times 3,87) + (0,12 \times 3,11) + (0,09 \times 2,77) + (0,16 \times 2,64) = 3,53$$

$$I_{пр. \text{ ліверні ковбаси}} = (0,18 \times 2,89) + (0,15 \times 3,11) + (0,11 \times 3,24) + (0,12 \times 2,15) + (0,13 \times 2,9) + (0,16 \times 1,27) + (0,15 \times 1,15) = 2,36$$

$$I_{пр. \text{ паштетні ковбаси}} = (0,23 \times 3,12) + (0,22 \times 2,87) + (0,09 \times 2,98) + (0,09 \times 2,28) + (0,08 \times 2,66) + (0,17 \times 1,36) + (0,12 \times 1,22) = 2,42$$

Кінцеві результати розрахунку привабливості ковбасних виробів (споживчі пріоритети) представлено в табл. 1.

На побудованій матриці McKinsey знайдені значення відкладаються по вертикальній осі.

Отже, в даному випадку за параметром привабливості (споживчі пріоритети) найкращий показник мають варені ковбаси (4,35), напівкопчені ковбаси (4,17) та варено-копчені ковбаси (4,12). Ці види продукції потрапили до квадранту високої привабливості на матриці McKinsey.

Таблиця 1

**Оцінка показників привабливості (споживчих вподобань) продукції,
яка представлена на ринку ковбасних виробів**

Джерело: дослідження автора

№ п/п	Параметри для оцінки	Коефіцієнт вагомості						Ранг важливості							
		Варені ковбаси	Вироби із соленого м'яса	Напівкопчені ковбаси	Варенокопчені ковбаси	Сирокопчені ковбаси	Ліверні ковбаси	Паштетні ковбаси	Варені ковбаси	Вироби із соленого м'яса	Напівкопчені ковбаси	Варенокопчені ковбаси	Сирокопчені ковбаси	Ліверні ковбаси	Паштетні ковбаси
1.	Якість та безпечність	0,19	0,21	0,22	0,17	0,20	0,18	0,23	4,71	4,51	4,68	4,57	3,98	2,89	3,12
2.	Цінова доступність	0,17	0,19	0,23	0,16	0,22	0,15	0,22	4,92	3,71	4,85	4,62	4,12	3,11	2,87
3.	Смакові властивості	0,12	0,10	0,08	0,15	0,14	0,11	0,09	4,35	3,55	4,11	3,98	3,66	3,24	2,98
4.	Зовнішній вигляд, колір, запах	0,13	0,08	0,12	0,09	0,07	0,12	0,09	3,90	3,47	3,37	4,12	3,87	2,15	2,28
5.	Термін придатності (зберігання)	0,09	0,11	0,14	0,10	0,12	0,13	0,08	3,73	2,91	3,64	4,07	3,11	2,90	2,66
6.	Харчова цінність	0,18	0,15	0,13	0,11	0,09	0,16	0,17	4,12	2,37	3,52	3,82	2,77	1,27	1,36
7.	Чиста етикетка	0,12	0,16	0,08	0,22	0,16	0,15	0,12	4,28	2,11	3,98	3,64	2,64	1,15	1,22
	Разом	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	4,35	3,31	4,17	4,12	3,53	2,36	2,42

Найгірше значення отримали ліверні ковбаси (2,36) та паштетні ковбаси (2,42), дещо вищі значення щодо привабливості мають вироби із соленого м'яса (3,31) та сирокоччені ковбаси (3,53). Проте, незважаючи на це, всі ці види продукції мають середню привабливість з точки зору думок споживачів. До квадранту низької привабливості не потрапив жоден з видів продукції.

Кінцеві результати конкурентоспроможності продукції (згідно думок виробників) представлено в табл. 2. Ці значення будуть формувати горизонтальну вісь матриці.

Відповідно до табл. 2 індекси конкурентоспроможності – $I_{\text{кон.}}$ – для основних видів продукції на ринку ковбасних виробів становитимуть:

$$I_{\text{кон.}} \text{ варені ковбаси} = (0,2 \times 3,18) + (0,19 \times 3,59) + (0,13 \times 3,62) + (0,15 \times 3,48) + (0,11 \times 3,24) + (0,12 \times 3,25) + (0,10 \times 3,9) = 3,45$$

$$I_{\text{кон.}} \text{ вироби із соленого м'яса} = (0,18 \times 2,97) + (0,12 \times 3,31) + (0,13 \times 3,24) + (0,08 \times 2,83) + (0,12 \times 2,11) + (0,2 \times 3,64) + (0,17 \times 3,21) = 3,11$$

$$I_{\text{кон.}} \text{ напівкопчені ковбаси} = (0,17 \times 3,09) + (0,11 \times 3,47) + (0,13 \times 3,74) + (0,15 \times 3,52) + (0,13 \times 3,31) + (0,15 \times 3,64) + (0,16 \times 3,72) = 3,51$$

$$I_{\text{кон.}} \text{ варено-копчені ковбаси} = (0,2 \times 3,22) + (0,13 \times 3,64) + (0,14 \times 3,60) + (0,13 \times 3,31) + (0,15 \times 3,37) + (0,12 \times 3,49) + (0,12 \times 3,82) = 3,46$$

$$I_{\text{кон.}} \text{ сирокоччені ковбаси} = (0,19 \times 3,97) + (0,09 \times 2,68) + (0,15 \times 3,72) + (0,16 \times 3,64) + (0,13 \times 3,89) + (0,11 \times 4,02) + (0,17 \times 4,1) = 3,78$$

$$I_{\text{кон.}} \text{ ліверні ковбаси} = (0,26 \times 3,02) + (0,2 \times 2,82) + (0,1 \times 1,62) + (0,05 \times 1,31) + (0,07 \times 1,27) + (0,1 \times 2,13) + (0,22 \times 2,03) = 2,31$$

$$I_{\text{кон.}} \text{ паштетні ковбаси} = (0,27 \times 3,45) + (0,23 \times 3,19) + (0,09 \times 2,12) + (0,03 \times 1,75) + (0,04 \times 1,96) + (0,15 \times 3,05) + (0,19 \times 3,13) = 3,03$$

Отримані результати показали, що за параметром конкурентоспроможності продукції найкращий показник мають сирокоччені ковбаси з показником 3,78 (висока конкурентоспроможність), а найгірший – ліверні ковбаси з показником 2,31 (низька конкурентоспроможність). Проте обидва види продукції потрапили до квадранту середньої привабливості для споживачів. Інші види продукції, а саме паштетні ковбаси, вироби із соленого м'яса, варено-копчені ковбаси, напівкопчені ковбаси та варені ковбаси потрапили до зони середньої конкурентоспроможності з параметрами від 2,33 до 3,67.

Таблиця 2

Оцінка показників конкурентоспроможності продукції, яка представлена на ринку ковбасних виробів

Джерело: дослідження автора

№ п/п	Параметри для оцінки	Коефіцієнт вагомості						Ранг важливості							
		Варені ковбаси	Вироби з соленого м'яса	Напівкопчені ковбаси	Варенокопчені ковбаси	Сирокопчені ковбаси	Ліверні ковбаси	Паштетні ковбаси	Варені ковбаси	Вироби з соленого м'яса	Напівкопчені ковбаси	Варенокопчені ковбаси	Сирокопчені ковбаси	Ліверні ковбаси	Паштетні ковбаси
1.	Співвідношення ціна/якість	0,20	0,18	0,17	0,20	0,19	0,26	0,27	3,18	2,97	3,09	3,22	3,97	3,02	3,45
2.	Обсяги продажу на ринку	0,19	0,12	0,11	0,13	0,09	0,20	0,23	3,59	3,31	3,47	3,64	2,68	2,82	3,19
3.	Безпечність	0,13	0,13	0,13	0,14	0,15	0,10	0,09	3,62	3,24	3,74	3,60	3,72	1,62	2,12
4.	Різноманітність пропонуваного асортименту	0,15	0,08	0,15	0,14	0,16	0,05	0,03	3,48	2,83	3,52	3,31	3,64	1,31	1,75
5.	Новітні рішення в технології виробництва	0,11.	0,12	0,13	0,15	0,13	0,07	0,04	3,24	2,11	3,31	3,37	3,89	1,27	1,96
6.	Ефективність використання сировини	0,12	0,20	0,15	0,12	0,11	0,10	0,15	3,25	3,64	3,64	3,49	4,02	2,13	3,05
7.	Рентабельність продукції	0,10	0,17	0,16	0,12	0,17	0,22	0,19	3,90	3,21	3,72	3,82	4,10	2,03	3,13
	Разом	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	3,45	3,11	3,51	3,46	3,78	2,31	3,03

Отже, матриця McKinsey за результатами проведеного дослідження буде мати наступний вигляд, що представлено на рис. 5.

Конкурентоспроможність продукції		Висока	Середня	Низька
		5	3,67	2,33
Висока	5		Варені ковбаси	
	3,66		Напівкопчені ковбаси Варенокопчені ковбаси	
Середня	2,33	Сирокопчені ковбаси	Вироби із соленого м'яса Паштетні ковбаси	Ліверні ковбаси
	1			
Низька				

Рис. 5. Матриця McKinsey щодо оцінки конкурентоспроможності ковбасних виробів

Середню конкурентоспроможність і середню привабливість мають за результатами дослідження вироби із соленого м'яса та паштетні ковбаси. А високу привабливість та середню конкурентоспроможність продемонстрували варені ковбаси, напівкопчені ковбаси та варено-копчені ковбаси (зона росту матриці). Це означає, що ця група продуктів є найбільш перспективною щодо переведення її до більш пріоритетного квадранту (з високою конкурентоспроможністю та високою привабливістю), що дозволить збільшувати обсяги продажів на ринку та прибутки від реалізації цих видів продукції, а також показники рентабельності. Таке завдання може бути реалізоване за рахунок підвищення якості та безпечності продукції, ефективності використання сировини, впровадженню новітніх технологічних рішень та розширення асортименту.

Roksolana VYNNYCHUK,
Ph.D., Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University
ORCID ID 0000-0002-4727-395X
Ukraine

THE ESSENCE OF THE WELLBEING ECONOMY IN THE FACE OF GLOBAL CHALLENGES

Humanity faces global challenges, including climate change, environmental degradation, and resource scarcity, which necessitate sustainable production and consumption. Limited resources drive the search for alternative energy and new production models. Demographic shifts, such as aging populations, high birth rates, and migration, exacerbate social inequality and restrict access to healthcare, education, and basic resources. Declining health and global pandemics underscore the need to balance economic growth with quality of life, as GDP growth often stems from resource depletion and social issues. Technological progress transforms labor markets, while rising tensions, conflicts, and sustainability demands call for new global economic approaches. In the context of global environmental crises, deepening social inequality, and multiple simultaneous shocks, there is a need to rethink the principles of sustainable development¹. The traditional focus on GDP growth fails to address persistent inequality and accelerates resource depletion. As an alternative, the wellbeing economy aims to balance social, economic, and environmental sustainability¹. Its main objective is to shift attention from short-term financial indicators to long-term societal resilience.

Wellbeing economics promotes measuring progress by investments in human capacity, security, and dignity, viewing the economy not as an end in itself but as a tool for achieving prosperity within planetary boundaries². To address current challenges, it is necessary to define the essence and principles of the wellbeing economy. This concept prioritizes high levels of well-being for all citizens and emphasizes decisions that account for health, social justice,

1 Mesäisleshto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

2 Coscieme, L., Sutton, P., Mortensen, L. F., Kubiszewski, I., Costanza, R., Trebeck, K., Pulselli, F. M., Giannetti, B. F., & Fioramonti, L. (2019). Overcoming the myths of mainstream economics to enable a new wellbeing economy. *Sustainability*, 11(16), 4374.

and the interests of future generations. In such a model, economic growth becomes secondary or even optional, depending on the approach.

Considering that the wellbeing economy is a relatively new trend, there is still no unified definition among researchers and policymakers. Scholars warn that welfare economics can become merely a fashionable concept if applied without real systemic transformation³. In contrast, some governments adopt more radical approaches, abandoning GDP growth as the main development goal and prioritizing quality of life, equality, environmental sustainability, and broader wellbeing indicators. According to the standards proposed by the Wellbeing Economy Governments, key principles include equality and dignity, social justice, environmental sustainability, efficient resource allocation, and citizen participation in decision-making⁴. However, implementing wellbeing-oriented policies is hindered by the dominance of neoclassical economic thinking, short-term political incentives, and institutional resistance⁵. Researchers argue for redefining “prosperity” beyond material wealth, emphasizing freedom, social relations, harmony, and wisdom⁶.

Communities should define necessity or excess based on their culture. Transitioning to a wellbeing economy requires cooperation among social groups, governments, businesses, and communities for shared goals like social wellbeing and sustainability. Essential elements include gradual change, collaboration, integration of new practices, sustainability support, and policy adaptation.

In the context of global environmental crises, growing inequality, and overlapping shocks, there is an urgent need to rethink the principles of sustainable development⁷. The traditional focus on GDP growth fails to address persistent inequality and leads to resource depletion. As a progressive alternative, the wellbeing economy seeks to balance social, economic, and environmental

3 Hayden, A. (2025). Buzzword or breakthrough beyond growth? The mainstreaming of the Wellbeing Economy. In *Ecological Economics* (Vol. 227).

4 Bone Dodds, G., Frank, A., Hafele, J., Leth, M., Turner, A., Weatherhead, M., Beaudoin, Y., Chrysopoulou, A., Connolly, J., Dalziel, P., Fackenthal, J., Knapp, J., Morrissey, S., Müller, E., Schwartz, A., Abrar, R., Martin Belmonte, S., Bernardo Casali, J., Bone, E., ... Xu, J. (2021). *Wellbeing Economy Policy Design Guide: The Making Of The Wellbeing Economy Policy Design Guide-A Co-Creative Process*.

5 Mason, N., & Büchs, M. (2023). Barriers to adopting wellbeing-economy narratives: comparing the Wellbeing Economy Alliance and Wellbeing Economy Governments. *Sustainability: Science, Practice, and Policy*, 19(1). <https://doi.org/10.1080/15487753.2023.2222624>

6 Plomteux, A. (2024). Frugal abundance: Conceptualisation for degrowth. *Ecological Economics*, 222. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2024.108223>

7 Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

sustainability, placing human needs and intergenerational justice at the center of decisionmaking. Its goal is to shift attention from short-term financial indicators to long-term societal resilience, encouraging investments in human capacity, security, and dignity⁸, while viewing the economy as a tool operating within planetary boundaries⁹.

Empirical research increasingly challenges mainstream claims that limitless growth guarantees prosperity. Rising wealth does not necessarily increase wellbeing beyond a certain threshold. Easterlin's paradox shows that happiness does not grow in proportion to income, while the Jevons paradox reveals that efficiency gains can increase overall resource consumption¹⁰. This questions the feasibility of "green growth" without changes in demand structure and consumption reduction in wealthy countries¹¹. These challenges expose the limits of growthcentered models, boosting interest in welfare economics as an alternative capable of addressing modern ecological and social issues.

An important component of the wellbeing economy is the concept of sustainable wellbeing, defined as a system that meets human needs within planetary boundaries and prioritizes fair resource distribution over economic growth¹². This requires creating social systems that are "growthresistant" or independent of economic expansion¹³. The wellbeing state should shift from a compensatory model to an investment model focused on lifelong human capital development, including early education, continuous learning, and active labor market policies¹⁴. Such investments strengthen both individual wellbeing and the fiscal base through higher productivity¹⁵. Social policies work synergistically, forming an interconnected system that supports wellbeing across the life course. The "life cycle multiplier" theory posits that complementary social mea-

8 Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

9 Coscieme, L., Sutton, P., Mortensen, L. F., Kubiszewski, I., Costanza, R., Trebeck, K., Pulselli, F. M., Giannetti, B. F., & Fioramonti, L. (2019). Overcoming the myths of mainstream economics to enable a new wellbeing economy. *Sustainability*, 11(16), 4374.

10 Ibid.

11 Hirvilammi, T., & Koch, M. (2020). Sustainable welfare beyond growth. *Sustainability*, 12(5), 1824.

12 Büchs, M. (2021). Sustainable welfare: Independence between growth and welfare has to go both ways. *Global Social Policy*, 21(2), 323–327.

13 Coscieme, L., Sutton, P., Mortensen, L. F., Kubiszewski, I., Costanza, R., Trebeck, K., Pulselli, F. M., Giannetti, B. F., & Fioramonti, L. (2019). Overcoming the myths of mainstream economics to enable a new wellbeing economy. *Sustainability*, 11(16), 4374.; Bilan, Y., Mishchuk, H., Samoliuk, N., & Yurchyk, H. (2020). Impact of income distribution on the social and economic well-being of the state: sustainability, 12(1), 429.

14 Bohnenberger, K. (2023). Peaks and gaps in eco-social policy and sustainable welfare: A systematic literature map of the research landscape. *European Journal of Social Security*, 25(4), 328–346.

15 Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

asures reinforce one another¹⁶. For instance, investment in childcare supports labor market participation and enhances children's cognitive development. This shows that wellbeing depends not only on economic or institutional conditions but also on the wider social environment.

Mental health is a key element of wellbeing. OECD studies reveal a strong social gradient: people with lower socioeconomic status more often experience mental disorders due to chronic stress¹⁷. The welfare state mitigates these effects, making mental health a sensitive indicator of social policy effectiveness. Therefore, identifying which welfare models best support population mental wellbeing is essential. Comparative analysis shows that socialdemocratic regimes demonstrate the best results in population mental health and life satisfaction¹⁸. This is explained by broad access to universal social services and a comprehensive strategy to reduce social risks, including family support, accessible healthcare, employment programs, and equal opportunity policies.

Such systems proactively lower stress factors and strengthen stability, while high institutional trust increases the effectiveness of public programs. In this context, socioeconomic inequality becomes crucial, as it shapes the basic conditions for wellbeing, mental health, and resilience.

Income inequality remains a major barrier to shared prosperity, creating structural obstacles to quality of life, opportunities, and mobility. High polarization correlates with numerous social problems, including higher infant mortality, lower social trust, and increased tension¹⁹. Research shows that societies with lower inequality are healthier and economically more stable, as fairer income distribution supports demand and social cohesion²⁰. Thus, inequality becomes not only a moral or social concern but also a key economic factor in sustainable development, requiring analysis of both its overall level and the distribution between labor and capital incomes.

16 Hemerijck, A., Ronchi, S., & Plavgo, I. (2023). Social investment as a conceptual framework for analysing well-being returns and reforms in 21st-century welfare states. *Socio-Economic Review*, 21(1), 479–500.

17 Ribanszki, R., Taylor, K. S., Scheutzow, J., Saez Fonseca, J. A., & Ponzio, S. (2022). Welfare systems and mental health in OECD and EEA countries: a scoping review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9, 327.

18 Ibid

19 Coscieme, L., Sutton, P., Mortensen, L. F., Kubiszewski, I., Costanza, R., Trebeck, K., Pulselli, F. M., Giannetti, B. F., & Fioramonti, L. (2019). Overcoming the myths of mainstream economics to enable a new wellbeing economy. *Sustainability*, 11(16), 4374.; Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

20 Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

The functional distribution of national income between capital and labor significantly influences social stability. A fair wage share in GDP helps maintain purchasing power and prevent exploitation²¹. Research in Ukraine and the EU confirms that balanced distribution policies are essential for human development. Eco-social integration is emerging as a new paradigm that links environmental goals with social protection²². Environmental protection should be viewed as an investment in future generations. The wellbeing economy supports integrated solutions such as creating “green” jobs²³. However, the shift is hindered by the “growth trap,” since welfare systems rely heavily on GDP dynamics²⁴. A key response is the introduction of universal basic services (UBS), which reduce dependence on market income²⁵.

Examples from New Zealand, Finland, Iceland, and Scotland, members of the WEGo network, demonstrate that building such an economy is feasible²⁶. New Zealand’s 2019 “Wellbeing Budget” prioritized quality of life, mental health, and vulnerable groups²⁷. Investments in care infrastructure support gender equality and economic sustainability, enabling women’s broader participation in the labor market and improving family well-being²⁸. In the post-industrial era, wellbeing also depends on free time and access to knowledge; reducing working hours without income loss promotes ecological transformation and worklife balance. Institutional trust increases citizens’ willingness to pay taxes, improving the efficiency of public services. Universal access to public services is crucial, especially during crises, to prevent vulnerable groups from falling into poverty²⁹.

21 Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

22 Bohnenberger, K. (2023). Peaks and gaps in eco-social policy and sustainable welfare: A systematic literature map of the research landscape. *European Journal of Social Security*, 25(4), 328–346.

23 Hemerijck, A., Ronchi, S., & Playgo, I. (2023). Social investment as a conceptual framework for analysing well-being returns and reforms in 21st-century welfare states. *Socio-Economic Review*, 21(1), 479–500.

24 Bohnenberger, K. (2023). Peaks and gaps in eco-social policy and sustainable welfare: A systematic literature map of the research landscape. *European Journal of Social Security*, 25(4), 328–346.; Hirvilammi, T., & Koch, M. (2020). Sustainable welfare beyond growth. *Sustainability*, 12(5), 1824.

25 Bohnenberger, K. (2023). Peaks and gaps in eco-social policy and sustainable welfare: A systematic literature map of the research landscape. *European Journal of Social Security*, 25(4), 328–346.

26 Coscieme, L., Sutton, P., Mortensen, L. F., Kubiszewski, I., Costanza, R., Trebeck, K., Pulselli, F. M., Giannetti, B. F., & Fioramonti, L. (2019). Overcoming the myths of mainstream economics to enable a new wellbeing economy. *Sustainability*, 11(16), 4374.; Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

27 Mesiäislehto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

28 Ribanszki, R., Taylor, K. S., Scheutzow, J., Saez Fonseca, J. A., & Ponzio, S. (2022). Welfare systems and mental health in OECD and EEA countries: a scoping review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9, 327.

29 Ribanszki, R., Taylor, K. S., Scheutzow, J., Saez Fonseca, J. A., & Ponzio, S. (2022). Welfare systems and mental health in OECD and EEA countries: a scoping review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9, 327.; Coscieme, L., Sutton, P., Mortensen, L. F., Kubiszewski, I., Costanza, R., Trebeck, K., Pulselli, F. M., Giannetti, B. F., & Fioramonti, L. (2019). Overcoming the myths of mainstream economics to enable a new wellbeing economy. *Sustainability*, 11(16), 4374.

Addressing environmental injustice is essential, as poorer communities suffer most from climate impacts while contributing least to emissions³⁰. Ensuring a just transition requires state support for workers affected by structural economic changes.

The wellbeing economy requires acknowledging the irrationality of human behavior and the limits of market mechanisms, as markets cannot independently prevent resource exhaustion³¹. Therefore, the state must coordinate investments in socially important sectors. A key element of this model is the regionalization and localization of production and services, which strengthen communities, improve adaptation to eco-social risks, and enhance participatory democracy³². Academic debates also highlight critiques of modern capitalism, including Lucas' paradox, showing that capital often flows from poorer to richer countries, underscoring the need for global equity.

Climate challenges demand precautionary social policies that reduce risks through production transformation rather than merely managing the consequences of disasters. Strengthening social cohesion is crucial: more equal societies are more willing to support collective reforms³³. The wellbeing economy thus aims to restore the social contract. Education plays a central role, as it enhances productivity, citizenship, and health—OECD data show that highly educated people live about six years longer³⁴. Effective implementation requires multifactor monitoring systems. “Beyond GDP” indicators support decisions that account for ecological and social dimensions³⁵. Global recommendations stress that the wellbeing economy is a practical response to systemic crises, offering a just and sustainable development path. Its success depends on integrating health, education, labor, and environmental policies.

30 Mesäisleshto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).; Hemerijck, A., Ronchi, S., & Plavgo, I. (2023). Social investment as a conceptual framework for analysing well-being returns and reforms in 21st-century welfare states. *Socio-Economic Review*, 21(1), 479–500.

31 Bohnenberger, K. (2023). Peaks and gaps in eco-social policy and sustainable welfare: A systematic literature map of the research landscape. *European Journal of Social Security*, 25(4), 328–346.

32 Ribanszki, R., Taylor, K. S., Scheutzow, J., Saez Fonseca, J. A., & Ponzio, S. (2022). Welfare systems and mental health in OECD and EEA countries: a scoping review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9, 327.; Mesäisleshto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

33 Ribanszki, R., Taylor, K. S., Scheutzow, J., Saez Fonseca, J. A., & Ponzio, S. (2022). Welfare systems and mental health in OECD and EEA countries: a scoping review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9, 327.

34 Mesäisleshto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

35 Coscieme, L., Sutton, P., Mortensen, L. F., Kubiszewski, I., Costanza, R., Trebeck, K., Pulselli, F. M., Giannetti, B. F., & Fioramonti, L. (2019). Overcoming the myths of mainstream economics to enable a new wellbeing economy. *Sustainability*, 11(16), 4374.; Mesäisleshto, M., Hiilamo, H., & Kestilä, L. (2023). *Wellbeing economy: Investments in social justice and future generations* (Policy brief). Finnish Institute for Health and Welfare (THL).

This strategy builds resilient societies capable of meeting 21st-century challenges³⁶, ensuring long-term peace and prosperity. Ultimately, the wellbeing economy represents a commitment to dignity, life, and a shared planetary future.

The wellbeing economy offers a comprehensive alternative to traditional growth models by integrating social justice, environmental sustainability, trust, and investment in human potential. Its approach calls for prioritising well-being, reducing inequalities, creating sustainable systems, supporting mental health, fostering eco-social inclusion, advancing intergenerational justice, and pursuing policies that move beyond GDP. This model requires state involvement, stronger communities, and a shift away from GDP as the primary measure of success, focusing instead on long-term societal and environmental prosperity.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-38-44

---

³⁶ Hemerijck, A., Ronchi, S., & Playgo, I. (2023). Social investment as a conceptual framework for analysing well-being returns and reforms in 21st-century welfare states. *Socio-Economic Review*, 21(1), 479–500.

Zoryana KOVAL,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
National University
«Lviv Polytechnic»
ORCID ID: 0000-0002-0175-6163
Ukraine

HUMAN RESOURCES POTENTIAL OF AN ENTERPRISE: ESSENCE, FACTORS AND MANAGEMENT

The human resource potential of an enterprise constitutes a synthesis of knowledge, skills, individual attributes, and organizational resources of the personnel that ensure the effective operation of the entity. Characterized by its dynamic nature, this potential encompasses both quantitative and qualitative parameters of employees, including mobility, innovativeness, and proactive engagement. While the headcount and workforce structure serve merely as

quantitative indicators, human resource potential incorporates more profound dimensions: the level of professional expertise, demographic characteristics, motivational mechanisms, and informal elements such as organizational culture and intellectual property. Consequently, human resource potential reflects the latent capabilities of the personnel essential for the realization of the enterprise's strategic objectives.

The structure of human resource potential is multidimensional. On one hand, it comprises quantitative metrics, such as staff size, age and gender distribution, professional structure, average tenure, and employee ratios by category. On the other hand, it includes qualitative attributes: educational attainment, professional training, psychological traits, motivation, and practical experience. Collectively, these resources form the 'potential'—a set of employee abilities and opportunities that can be efficiently leveraged within the organizational framework¹.

It is important to note that personnel potential does not simply coincide with "staff," which represents a static count of employees. Instead, it reflects a dynamic dimension—the ability of personnel to adapt, learn, and develop. The literature emphasizes that personnel potential constitutes the core component of an enterprise's human resources, characterized by the highest level of developmental activity. It is the quality and flexibility of human capital that determine how effectively an organization achieves its objectives².

The formation of personnel potential is influenced by numerous factors of both the internal and external environment. Among the internal factors, the most significant are employees' education and professional training, the personnel management system, corporate culture, and motivational programs. In particular, experts emphasize that the competitiveness of an enterprise largely depends on highly qualified and motivated personnel; therefore, effective training, development, and motivation of employees should be considered a priority of personnel policy.

External factors include market conditions and the general economic environment, state regulation and legislation, demographic trends, the

1 Шубала І. В. Суть, складові та фактори формування кадрового потенціалу підприємства. Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія: «Регіональна економіка». 2020. Випуск 17 (67). С. 277–285 с.

2 Белопольський М. Г., Хаджинова О. В., Бессонова А. В. Теоретико-методологічні засади системи управління кадровим потенціалом. *Economics Bulletin*. 2022. № 4. С. 72–79; Bilderback S. L. and Miller G. J. Importance of employee development programs in business. *Journal of Management Development*. vol. 42. no. 4. 2023. P. 327–336. <https://doi.org/10.1108/JMD-03-2022-0054>.

availability of innovative technologies, as well as the socio-political and institutional characteristics of the environment. Studies indicate that competition in the labor market and changes in industry standards stimulate the improvement of employees' qualifications and the renewal of personnel potential. At the same time, the internal capabilities of an enterprise (material resources, organizational tools, and corporate values) determine the extent to which these external opportunities can be effectively realized.

Thus, personnel potential is shaped under the influence of a complex system of factors. It depends both on the enterprise's capacity to invest in employee development and on the overall level of education and labor resources available in society³. The continuous change of these factors determines the variability of an enterprise's personnel potential, which is associated with staff turnover, the renewal of knowledge, and the maintenance of employee motivation in a dynamic environment.

Personnel potential management is a systematic and continuous process aimed at ensuring that the enterprise is provided with qualified personnel capable of achieving its strategic objectives. This process begins with workforce planning and includes the recruitment and selection of employees, as well as their adaptation, training, career development, and the formation of a talent pool. Moreover, the management system encompasses employee evaluation, motivation, and incentive processes that enhance the efficiency of utilizing available human resources⁴.

Modern approaches to managing personnel potential are based on a shift from strict control toward the establishment of partnership relationships between the enterprise and its employees. A key priority is the implementation of the Lifelong Learning concept, which involves continuous learning and the development of employees' skills throughout their careers. HR analytics and artificial intelligence are actively employed to forecast workforce needs and to personalize professional growth programs for employees.

Particular attention is paid to ensuring work-life balance, as employee well-being directly affects their productivity, loyalty, and motivation to achieve both current and strategic organizational goals. Flexible management models,

3 Шаповал О. Сутність кадрового потенціалу та його роль у забезпеченні фінансової стабільності. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (15), 2013. С. 231-236. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.28>.

4 Галицька У. Б. Формування та ефективність використання кадрового потенціалу. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/72.pdf>.

such as Agile, enable the rapid formation of cross-functional teams to address complex and innovative tasks⁵.

As research indicates, modern approaches to managing personnel potential involve the application of competency-based and systemic approaches, along with active tools for enhancing employees' qualifications⁶. For example, a comprehensive system for developing personnel potential should include coaching, training programs, and mentorship initiatives that correspond to the demands of competition and the rapid changes in the labor market. Contemporary scholars have analyzed existing methods of personnel development and proposed their systematization into an integrated framework encompassing both professional training and innovative forms of skill enhancement⁷.

Experts also emphasize the key role of motivational factors in the development of personnel potential⁸. Studies by Ukrainian authors show that a well-developed system of material and non-material motivation enhances employee engagement and strengthens their loyalty to the organization. The most effective initiatives are professional development and training programs that invest in people, as the future success of an enterprise depends directly on the development of employees' talents and knowledge⁹.

Motivational factors serve as a key driver that transforms employees' theoretical skills into tangible results for the enterprise's operations. A high level of motivation encourages continuous self-development, forming the foundation for the growth of overall personnel potential. When employees perceive a clear connection between their efforts and rewards, they become more proactive and responsible. The use of both material and non-material incentives allows hidden talents and capabilities within the team to emerge. An effective motivation system helps retain highly skilled specialists, preventing the loss of valuable intellectual capital. Recognition of achievements and support for employees' ideas create a favorable environment for innovation.

5 Гонтюк В. А. Компетентнісний підхід в системі управління кадровим потенціалом підприємства. Дис... канд. екон. наук. 08.00.04. Вінниця, 2019. 212 с.

6 Балабанюк Ж. М. Аналіз показників руху персоналу організації. *Ефективна економіка*. 2011. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=650>.

7 Бессонова А. В., Черната Т. М. Аналіз методів розвитку кадрового потенціалу. *Центральноукраїнський науковий журнал*. 2021. Вип. 6 (39). С. 97–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2021_6_12.

8 Rajapathirana R. P. J. Hui Y. Relationship between innovation capability, innovation type, and firm performance. *Journal of Innovation & Knowledge*, vol. 3, no. 1, pp. 44–55. 2018. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2017.06.002>.

9 Коваль З., Козуб Ю. Формування кадрового потенціалу на основі мотивації персоналу підприємства. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2(78)), 326–331. 2025. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-326-331>.

Motivated personnel adapt more quickly to new technologies and changes in business processes, enhancing organizational flexibility. Efforts to increase employee engagement reduce professional burnout, thereby stabilizing the workforce. Creating conditions for professional growth is a powerful factor that attracts new talent to the company. Ultimately, the proper combination of motivational factors transforms the workforce into a cohesive mechanism capable of achieving the most ambitious strategic objectives.

Personnel potential is a critically important resource upon which an enterprise's competitiveness and development depend. It is a complex, multi-level category that encompasses professional, personal, motivational, and organizational aspects of the workforce. Effective management of personnel potential requires a comprehensive, systemic approach: from long-term workforce planning and employee skill enhancement to the development of motivational systems and a learning-oriented culture. Research indicates that only the integration of evaluation, development, and incentive methods allows the full potential of a team to be realized. Therefore, it is essential for enterprises to invest in the development of their human capital—through training, motivation, and competency-based employee development. Ultimately, personnel potential serves as the foundation for organizational growth and financial stability, ensuring market leadership and sustainable economic development, as it is the professionally skilled and motivated workforce that guarantees competitiveness. Training and skill enhancement enable enterprises to rapidly adapt to changes and implement innovations effectively. Attention to team development not only reduces employee turnover but also fosters a strong corporate culture, in which every professional feels valued and integral to the shared mission.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-44-48

ОЛЕЙНИКОВА Людмила Григорівна,

д-р екон. наук,
старший науковий співробітник,
Академія фінансового управління (Київ, Україна)
ODCID ID: 0000-0001-8204-4434

ЧЕРЕП Алла Василівна,

д-р екон. наук, професор,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0001-5253-7481

СВІТЛИЙ Дмитро Олександрович,

Фінансовий директор ТОВ «Онікс-Софт»
ORCID ID: 0009-0009-6270-7240

ДЕВАНОВА Гуласал Алішерівна,

студентка,
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ФІНАНСІВ ДЛЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ З НОРМАМИ ЄС

Період 2020-2025 років став переломним для глобального фінансового сектору під впливом двох масштабних криз – пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні. Ці події виступили каталізаторами прискореної цифрової трансформації, одночасно обумовивши нові виклики у сфері кібербезпеки, регулювання та фінансової інклюзії. Для України, яка синхронно проходить шлях євроінтеграції, постає проблема ефективної адаптації глобальних тенденцій до умов воєнного стану та відбудови.

Метою статті є комплексний аналіз ключових тенденцій розвитку цифрових фінансів у 2020-2025 рр., систематизація їх впливу на формування фінансової екосистеми та обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку для України в контексті подвійного кризового впливу та гармонізації з нормами ЄС.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів: системний аналіз (для виокремлення структурних компонентів цифрової фінансової системи), порівняльний аналіз (глобальний vs. український контекст), структурно-функціональний підхід (для оцінки ролі держави), а також аналіз документів (стратегії ЄС, національні плани, законодавчі ініціативи).

Актуальність дослідження зумовлена потребою науково обґрунтованих підходах до формування стійкої, інноваційної та інклюзивної цифрової фінансової екосистеми в Україні, здатної забезпечити економічне відновлення та майбутнє зростання.

Результати дослідження. Сучасна глобальна економіка перебуває у стані глибокої технологічної та інституційної трансформації, серцевиною якої є фінансовий сектор. Період 2020-2025 років, позначений наслідками пандемії COVID-19 та ескалацією геополітичних конфліктів, зокрема повномасштабною війною в Україні, сформував новий контекст для розвитку цифрових фінансів. Ці кризи виступили не лише як стрес-тест для існуючих систем, але й як потужні каталізатори, що прискорили перехід до цифрових бізнес-моделей, зумовили переосмислення пріоритетів безпеки та активізували регуляторні ініціативи, такі як Пакет цифрових фінансів Європейського Союзу¹.

Для України цей період має подвійне значення. З одного боку, країна змушена протистояти безпрецедентним викликам воєнного стану, що включають руйнування інфраструктури, міграційні потоки та тиск на фінансову стабільність. З іншого боку, отримання статусу кандидата в члени ЄС у 2022 році створило імператив швидкої гармонізації національного законодавства, включаючи сферу цифрових фінансів, з європейськими стандартами². У цих умовах виникає наукова проблема, що полягає у необхідності комплексного аналізу взаємодії глобальних тенденцій цифрової фінансової трансформації з специфічними умовами країни, що перебуває в стані глибокої кризи та інтеграційних процесів.

В умовах стрімкої цифровізації фінансового сектору стає актуальним питання – які ж ключові компоненти формують сучасну цифрову фінансову систему. Перш за все, одним із базових елементів є платіжна інфраструктура, яка вже не обмежується традиційними банківськими переказами й паперовими розрахунками. Сьогодні цифрові системи платежів, мобільні гаманці та онлайн-платформи є фундаментом фінансових взаємовідносин, оскільки дозволяють швидко та зручно здійснювати операції для приватних осіб і бізнесу.

1 Digital finance package. (2020). European Commission. URL: https://commission.europa.eu/index_en ; Kou G., & Lu Y. (2024). FinTech: a literature review of emerging financial technologies and applications. *Journal of Financial Data Science*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40854-024-00668-6> <https://doi.org/10.1186/s40854-024-00668-6>

2 Digital transformation of the economy of Ukraine: September 2025. (2025). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-veresen-2025-roku>

Другим компонентом цифрової фінансової системи виступають технологічні платформи та системи керування активами – зокрема рішення на базі розподілених реєстрів (DLT, блокчейн) та програмованих активів. Як показують дослідження, поєднання таких технологій дозволяє об'єднувати різні фінансові активи – гроші центрального банку, депозити комерційних банків, токенизовані цінні папери – на єдиній платформі («unified ledger»), що значно підвищує продуктивність системи, скорочуючи часові затримки на кліринг, повідомлення та розрахунки.

Третім важливим компонентом можна назвати нормативно-правову та управлінську інфраструктуру – це правила, стандарти, системи контролю та безпеки, які забезпечують функціонування цифрових фінансових сервісів. Без чіткого правового поля та належного управління технологічною платформою неможливий довготривалий розвиток цифрових фінансів, оскільки виникають ризики з кібербезпеки, захисту даних, а також гарантованості розрахунків і довіри до системи.

Крім того, сучасна цифрова фінансова система включає компоненти, які покликані забезпечити інтероперабельність та гнучкість – тобто можливість взаємодії різних фінансових платформ, адаптації до нових технологій і створення нових продуктів. Наприклад, дослідження вказують, що майбутня архітектура фінансової системи може базуватися на кількох взаємопов'язаних реєстрах (multiple ledgers), які через API чи інші технічні рішення обмінюються інформацією, забезпечуючи таким чином єдину екосистему фінансових сервісів

Огляд сучасної наукової літератури дозволяє виділити кілька ключових напрямів дослідження цифрових фінансів. Значна увага приділяється структурі та компонентам нової фінансової екосистеми. Дослідники та міжнародні інституції, такі як Банк міжнародних розрахунків (BIS), акцентують на переході від ізольованих систем до інтегрованої архітектури, що базується на концепції «уніфікованого реєстру» (unified ledger) та інтероперабельних платформах³. У цьому контексті аналізуються такі елементи, як цифрові платежі, токенизація активів, розумні контракти та роль розподілених реєстрів (DLT).

3 Blueprint for the future monetary system: improving the old, enabling the new. (2023). Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2023e3.htm> ; Семенов А. Ю. Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; 08.00.08. Суми, 2024. 789 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/9479>

Стратегія цифрових фінансів визначає загальні риси того, як Європа може підтримати цифрову трансформацію фінансів у найближчі роки, водночас регулюючи її ризики. Стратегія визначає чотири основні пріоритети: усунення фрагментації на єдиному цифровому ринку, адаптація нормативної бази ЄС для сприяння цифровим інноваціям, сприяння фінансуванню на основі даних та вирішення проблем і ризиків за допомогою цифрової трансформації, включаючи підвищення цифрової операційної стійкості фінансової системи.

В умовах повномасштабної війни розвиток цифрового ринку України варто вважати одним з основних чинників забезпечення стійкості економіки країни та перетворення її на глобальний хаб у сфері оборонних технологій.

У вересні 2025 р. серед основних напрямів цифрових перетворень можна назвати, зокрема, такі:

- запуск інституційно підкріпленого приватного венчурного фонду з підтримкою міжнародних фінансових інституцій, зосередженого виключно на вітчизняних технологічних стартапах;
- упровадження проєктів посилення кіберстійкості в рамках Таллінського механізму;
- системна розбудова цифрової безпеки України щодо захисту критичної інфраструктури та системної протидії кіберзагрозам;
- упровадження державних послуг на порталі «Дія.АІ»;
- започаткування інтеграції голосового інтерфейсу в українські державні сервіси та ін.

Якщо говорити про законодавчі пропозиції, можна виділити деякі з них:

1. Законодавчі пропозиції щодо криптоактивів для використання можливостей, що пропонуються криптоактивами, одночасно зменшуючи ризики для інвесторів та фінансову стабільність.

Комісія пропонує організувати рух криптоактивів таким чином, щоб зберегти фінансову стабільність та захистити інвесторів. Криптоактиви – це цифрові представлення цінностей або прав, які передаються та зберігаються в електронному вигляді.

Вони можуть служити ключем доступу до служби, сприяти платежам або можуть бути розроблені як фінансові інструменти.

Комісія розрізняє ті криптоактиви, які вже регулюються законодавством ЄС, та інші криптоактиви. Перші залишатимуться підпорядкова-

ними чинному законодавству, але Комісія пропонує пілотний режим для ринкових інфраструктур, які хочуть спробувати торгувати та здійснювати розрахунки з фінансовими інструментами у формі криптоактивів.

Це має дати можливість учасникам ринку та регуляторним органам отримати досвід використання електронних бірж, які будуть торгувати або записувати акції чи облігації в цифрову книгу.

2. Законодавча пропозиція щодо нормативної бази ЄС щодо цифрової операційної стійкості – запобігання та пом'якшення кіберзагроз. Постійно зростаюча залежність фінансового сектора від програмного забезпечення та цифрових процесів означає, що ризики інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) притаманні фінансам. Тому Комісія гарантує, що вони можуть протистояти всім видам збоїв і загроз, пов'язаних з ІКТ. Банки, фондові біржі, розрахункові палати, а також фінансові технології повинні дотримуватися суворих стандартів для запобігання та обмеження впливу інцидентів, пов'язаних із ІКТ. Комісія також встановлює систему нагляду за постачальниками послуг (наприклад, Big Techs), які забезпечують фінансові установи хмарними сервісами.

Вплив пандемії COVID-19 визнається одним з найпотужніших драйверів змін. Дослідження, такі як Harvey Nash / KPMG CIO Survey 2020, фіксують історичний сплеск інвестицій у технології для фінансової сфери, зростання попиту на віддалені сервіси та, як наслідок, різке посилення уваги до кібербезпеки⁴. Науковці констатують, що масовий перехід на віддалену роботу збільшив поверхню атаки для кіберзлочинців, зробивши фішинг та шкідливе програмне забезпечення основними загрозами. Це спричинило дефіцит кваліфікованих кадрів у сфері кіберзахисту та активізацію розробки навчальних програм для фінансових установ⁵.

Окремий блок досліджень присвячений регуляторним відповідям на глобальному рівні. Європейська стратегія цифрових фінансів та законодавчі пропозиції щодо ринків криптоактивів (MiCA) і цифрової операційної стійкості (DORA) розглядаються як спроба створити збалансовану

4 Kou G., & Lu Y. (2024). FinTech: a literature review of emerging financial technologies and applications. *Journal of Financial Data Science*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40854-024-00668-6> <https://doi.org/10.1186/s40854-024-00668-6> ; Рошина Н. В., Шевчук О. А., Кустарьова К. М. (2021). Дослідження міжнародного фінансового ринку в умовах цифровізації: нові можливості. «Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут», (18), С. 44–50. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/231459/230433>. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.18.2021.231459>

5 Kou G., & Lu Y. (2024). FinTech: a literature review of emerging financial technologies and applications. *Journal of Financial Data Science*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40854-024-00668-6> <https://doi.org/10.1186/s40854-024-00668-6> ; CIO Survey 2020: The COVID-19 Effect.* (2020). Harvey Nash / KPMG. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/10/harvey-nash-kpmg-cio-survey-2020.pdf>

рамку, що стимулює інновації, забезпечуючи при цьому захист споживачів та фінансову стабільність⁶. У контексті України науковці аналізують перші кроки цифрової трансформації, пов'язані зі створенням Міністерства цифрової трансформації, запуском порталу «Дія» та початком роботи над концепцією електронної гривні⁷. Підкреслюються проблеми, такі як цифровий розрив між містом і селом, фрагментація законодавства та необхідність підвищення фінансової грамотності⁸.

Незважаючи на значний обсяг накопичених знань, залишаються недостатньо дослідженими питання щодо механізмів синхронізації національної політики розвитку цифрових фінансів з вимогами євроінтеграції в умовах активних бойових дій. Не вистачає комплексних робіт, які б поєднували аналіз каталітичного впливу пандемії та війни на трансформацію фінансового сектору конкретної країни-кандидата в ЄС.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні аналізу впливу двох сучасних криз (пандемічної та воєнної) на цифрові фінанси в контексті країни, яка одночасно є ареною конфлікту та активним учасником процесу євроінтеграції, що дозволяє виокремити унікальні риси та пріоритети української моделі трансформації.

Сучасна цифрова фінансова екосистема формується на основі чотирьох ключових компонентів: цифрові платіжні сервіси, технологічні платформи на базі DLT (блокчейн), нормативно-правовий каркас та система інтероперабельності, що забезпечує їхню взаємодію⁹. Особливістю останніх років (2020–2025) став каталітичний вплив глобальних криз. Пандемія

6 Digital finance package. (2020). European Commission. URL: https://commission.europa.eu/index_en

7 Череп А. В., Олейнікова Л. Г., Барабанова В. В. *Податковий менеджмент: теор.-практ. посіб.* з грифом МОН. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 282 с.; Череп А. В., Шмиголь Н. М., Олейнікова Л. Г., Рибалко О. М. *Управлінський облік: навчальний посібник*. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 324 с.; Череп А. В., Олейнікова Л. Г., Кішко Ю. П. Problematic issues in the budget system of Ukraine. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. Західноукраїнський національний університет. 2024 № 1 (31). С. 152–156. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-25> URL: <http://ujae.org.ua/problemni-pytannya-v-byudzhetnij-systemi-ukrayiny/>; Digital transformation of the economy of Ukraine: September 2025. (2025). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-veresen-2025-roku>; Increasing resilience by accelerating the digital transformation of business in Ukraine. (2023). OECD. URL: <https://www.oecd.org/uk/publications/5d9e86a7-uk.html>; Корнівська, В. О. (2025). Цифрові фінанси в контексті розвитку цифрової особистості. *Проблеми економіки* № 1 (65), 2025, С. 308–316. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2025-1_0-pages-308_316.pdf

8 Забаштанська Т., Шпірнов І., & Михайлюк М. (2024). Переваги і недоліки використання сучасних цифрових технологій учасниками ринку фінансових послуг України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, № 3 (39), С. 272–283. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3\(39\)-272-283](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3(39)-272-283) URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/319291>; Гагаулліна, Е. (2023). Проблематика розвитку фінансового ринку України. *Економіка та суспільство*, (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-21> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2380>

9 Blueprint for the future monetary system: improving the old, enabling the new. (2023). Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2023e3.htm>; Семенов А. Ю. *Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки* : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03; 08.00.08. Суми, 2024. 789 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/9479>

COVID-19 спричинила історичний сплеск інвестицій у технології фінансового сектору: 47 % лідерів галузі прискорили впровадження штучного інтелекту, машинного навчання та блокчейну¹⁰. Масовий перехід на віддалену роботу різко посилив кіберризик, зробивши кібербезпеку пріоритетом №1 – дефіцит відповідних навичок сягнув 35 %¹¹. Повномасштабна війна в Україні продовжила цю тенденцію, перетворивши цифровізацію на інструмент економічного виживання, що підтверджується зростанням експорту IT-послуг на 23 % у 2022 році¹².

На європейському рівні ключовим драйвером є Пакет цифрових фінансів ЄС, який включає регулювання ринків криптоактивів (MiCA) та впровадження жорстких стандартів цифрової операційної стійкості (DORA), спрямованих на захист споживачів та фінансову стабільність^{13, 14}.

Розвиток цифрових фінансів в Україні відбувається за двома синхронними векторами. Перший – вектор внутрішньої відбудови – включає масштабне державне фінансування: обсяги коштів зросли з 1,789 млрд грн у 2021 році до 2,98 млрд грн у 2022 році, а в межах плану United24 до 2025 року заплановано 69,2 млрд грн на цифрову відбудову¹⁵. Інституційну основу складають Міністерство цифрової трансформації, портал «Дія» та проект цифрової гривні (e-₴) Національного банку. Другий – вектор зовнішньої інтеграції – передбачає гармонізацію з нормами ЄС у рамках статусу кандидата, участь у програмі «Цифрова Європа» та доступ до фінансування євроінтеграційних проектів, таких як Connecting Europe Facility (обсяг близько 6 млрд євро)¹⁶.

Однак український шлях супроводжується серйозними викликами. До ключових проблем належать фрагментація законодавства, значний

10 Kou G., & Lu Y. (2024). FinTech: a literature review of emerging financial technologies and applications. *Journal of Financial Data Science*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40854-024-00668-6> <https://doi.org/10.1186/s40854-024-00668-6>

11 Kou G., & Lu Y. (2024). FinTech: a literature review of emerging financial technologies and applications. *Journal of Financial Data Science*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40854-024-00668-6> <https://doi.org/10.1186/s40854-024-00668-6>; CIO Survey 2020: *The COVID-19 Effect.* (2020). Harvey Nash / KPMG. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/10/harvey-nash-kpmg-cio-survey-2020.pdf>

12 Digital transformation of the economy of Ukraine: September 2025. (2025). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-veresen-2025-roku>

13 Digital finance package. (2020). European Commission. URL: https://commission.europa.eu/index_en

14 Kou G., & Lu Y. (2024). FinTech: a literature review of emerging financial technologies and applications. *Journal of Financial Data Science*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40854-024-00668-6> <https://doi.org/10.1186/s40854-024-00668-6>

15 Digital transformation of the economy of Ukraine: September 2025. (2025). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-veresen-2025-roku>

16 Digital finance package. (2020). European Commission. URL: https://commission.europa.eu/index_en; Digital transformation of the economy of Ukraine: September 2025. (2025). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-veresen-2025-roku>

цифровий розрив між містом і селом, низький рівень цифрової грамотності частини населення та гостра нестача кваліфікованих кадрів у сфері кібербезпеки¹⁷. Незважаючи на це, чіткі пріоритети фінансування та інституційна рамка створюють основу для подолання цих бар'єрів і побудови стійкої цифрової фінансової екосистеми.

Висновки. Систематизовано чотири взаємозалежні компоненти сучасної цифрової фінансової екосистеми: платіжна інфраструктура, технологічні платформи (DLT), нормативно-правовий каркас та система інтегрованості. Доведено каталітичну роль пандемії та війни у прискоренні цифрової трансформації, що супроводжується експоненціальним зростанням пріоритету кібербезпеки. Визначено, що розвиток цифрових фінансів в Україні відбувається за двома синхронними векторами: внутрішнім (відбудова за планом United24, впровадження е-гривні) та зовнішнім (гармонізація з Пакетом цифрових фінансів ЄС, участь у програмі «Цифрова Європа»). На основі аналізу проблем (фрагментація законодавства, інфраструктурні обмеження, кіберризик) сформовано перелік пріоритетних напрямів удосконалення, серед яких: розробка єдиної національної стратегії, ліквідація цифрового розриву, посилення кіберзахисту та цільова підтримка МСБ.

Отже, цифрові фінанси у період 2020-2025 років зазнали глибокої трансформації під впливом глобальних криз – пандемії та війни. Ці події виступили каталізаторами, що не лише прискорили технологічні зміни, але й різко підвищили значення кібербезпеки та операційної стійкості як основи функціонування фінансового сектору. Європейський Союз формує єдине регуляторне поле через Пакет цифрових фінансів, встановлюючи стандарти безпеки та інновацій.

Для України процес цифрової фінансової трансформації має стратегічне значення в контексті подвійного завдання: відбудови країни та євроінтеграції. Синхронізація внутрішніх програм (таких як план United24 та розвиток «Дії») з європейськими вимогами відкриває доступ до значних

17 Забаштанська Т., Шпірнов І., & Михайлюк М. (2024). Переваги і недоліки використання сучасних цифрових технологій учасниками ринку фінансових послуг України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, № 3 (39), С. 272–283. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3\(39\)-272-283](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3(39)-272-283) URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/319291>; Гагаулліна, Е. (2023). Проблематика розвитку фінансового ринку України. *Економіка та суспільство*, (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-21> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2380>; Кужда, Т., Луциків, І. (2019). Вивчення стану та перспектив цифрового розвитку в Україні. *Галицький економічний вісник*. № 5–6 (78–79). 2022. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06 ISSN 2409-8892. URL: <http://galicianvisnyk.tntu.edu.ua>, (12). С. 146–156. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/78-79/1119.pdf>

фінансових ресурсів та технологічних рішень. Успіх залежатиме від здатності держави системно вирішувати накопичені проблеми: консолідувати законодавство, ліквідовувати цифровий розрив, інвестувати в кіберзахист та розвивати цифрові навички населення. Реалізація цього курсу стане запорукою створення сучасної, безпечної та клієнтоорієнтованої фінансової екосистеми, що сприятиме економічній стійкості та зростанню в післявоєнний період.

Подальші наукові пошуки доцільно зосередити на емпіричній оцінці ефективності впровадження цифрових фінансових інструментів в Україні, а також на аналізі специфічних регуляторних та макроекономічних ризиків, пов'язаних з випуском цифрової валюти центрального банку (CBDC) та легалізацією ринку криптоактивів.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-49-57

ПЕРГАТ Олег Анатолійович,

здобувач освітнього рівня PhD,

Національний університет харчових технологій

ORCID ID: 0000-0003-3616-1327

СТРАШИНСЬКИЙ Ігор Мирославович,

канд. техн. наук, доцент,

Національний університет харчових технологій

ORCID ID: 0009-0006-6834-6990

СТРАШИНСЬКА Лариса Володимирівна,

д-р екон. наук, професор,

Національний університет харчових технологій

ORCID ID: 0000-0002-5345-0609

м. Київ, Україна

ОЦІНЮВАННЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ, ПРИХИЛЬНОСТЕЙ ТА СПОЖИВЧИХ ВПОДОБАНЬ М'ЯСНИХ І М'ЯСОМІСТКИХ ПОСІЧЕНИХ НАПІВФАБРИКАТІВ

У сучасному харчовому ландшафті споживання м'ясних напівфабрикатів пов'язане з низкою актуальних особливостей та тенденцій. Зміна способу життя, зокрема асиміляція жінок в суспільстві та зміни в

структурі робочої сили, поява одноосібних та малих домогосподарств, змінний час прийому їжі в сім'ї, перевантаження ролей, зниження кваліфікації споживачів з точки зору знань та кулінарних навичок, а також індивідуалістичний та імпульсивний споживацький підхід, зосереджений на співвідношенні ціни та якості, зменшенні стресу та економії часу – досить не повний перелік домінуючих важелів сьогодення, які мають слугувати орієнтиром для виробників.

Сучасні споживачі прагнуть до більшої комфортності з точки зору зменшення фізичних та розумових витрат у загальному процесі покупок, підготовки, обробки та приготування їжі, а також у прибиранні після їжі. Деякі продукти з точки зору сучасного споживача повинні навіть споживатися без зусиль під час повсякденних справ, тобто під час перегляду телевізора, роботи за столом, телефонних розмов або в дорозі.

Чутливість до ціни залишається одним із найважливіших факторів, що впливають на рішення щодо вибору м'ясних напівфабрикатів. Крім того, традиційними залишаються наступні фактори: способи покупок (швидкий шопінг проти покупки у спеціалізованих магазинах), оцінка якості та мотиви покупок, пов'язані, наприклад, з екологічними проблемами.

Особливий інтерес для споживачів викликає зручність і простота приготування страв на основі м'яса, оскільки м'ясо загалом й досі залишається центральним елементом вітчизняного раціону. В Європі, за оцінками експертів, тенденція до зручності становить приблизно від 16 до 18 відсотків стимулу для інновацій у сфері харчових продуктів¹.

У своїй найтрадиційнішій формі, зручність харчових продуктів досягається завдяки високому ступеню промислової обробки та зумовлена вимогою до легкості вибору, приготування та споживання, зокрема з урахуванням вимог до економії енергії, часу, праці та навичок. Це призводить до полегшеного потоку їжі з поля до столу.

Оцінювання прихильностей та споживчих вподобань щодо м'ясних і м'ясомістких посічених напівфабрикатів здійснювалось на основі опитування споживачів². В опитуванні на основі анкетування взяли участь 500 респондентів, частота купівлі посічених напівфабрика-

1 Frédéric Leroy, Filip Degreef, Convenient meat and meat products. Societal and technological issues, *Appetite*, Volume 94, 2015, Pages 40-46, <https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.01.022>.

2 Simona Grasso, Agnese Rondoni, Rehana Bari, Rachel Smith, Natalia Mansilla, Effect of information on consumers' sensory evaluation of beef, plant-based and hybrid beef burgers, *Food Quality and Preference*, Volume 96, 2022, <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2021.104417>.

тів для яких склала не менше 2 разів на місяць. Приклади анкет наведено в табл. 1 і 2.

Таблиця 1

Анкета для опитування респондентів щодо їхнього ставлення до м'ясних посічених напівфабрикатів

Джерело: дослідження автора.

Анкета №1					
<p>Шановний споживач!</p> <p>Пропонуємо Вам надати відповіді на питання, які є для нас вкрай важливими. Це дозволить поліпшити нашу роботу щодо якнайкращого задоволення запитів наших клієнтів. Щиро дякуємо за співпрацю!</p> <p>Правильну відповідь необхідно підкреслити або обвести кільцем</p>					
1. Як часто ви купуєте та споживаєте м'ясні напівфабрикати?					
один раз на тиждень	декілька разів на тиждень			декілька разів на місяць	
2. Як змінилася інтенсивність споживання Вами м'ясних напівфабрикатів протягом останніх років?					
зросла	зменшилась	залишається на тому ж рівні		важко відповісти	
3. При купівлі м'ясних посічених напівфабрикатів що вас приваблює найбільше?					
соковитість	структура	колір та запах	смак	свіжість	інше
4. На вибір Вами м'ясних напівфабрикатів який фактор здійснює найбільший вплив?					
ціна	якість	упаковка	торгова марка виробника	реклама	інше
5. Напівфабрикатам з якої сировини Ви віддаєте перевагу?					
м'ясо птиці	свинина	яловичина	баранина	комбінована структура	інше
6. Які посічені м'ясні напівфабрикати Вас приваблюють найбільше?					
шніцеля	котлети	биточки	біфштекси	гамбургери і бургери	інше
7. Скільки коштів в середньому Ви витрачаєте під час однієї купівлі м'ясних напівфабрикатів?					
до 500 грн.	від 500-1000 грн	від 1000-2000 грн.		більше 2000 грн.	
Де найчастіше Ви купуєте посічені напівфабрикати?					
у відділах торговельних мереж	у спеціалізованих магазинах		на продовольчому ринку	інше	
Чи часто Ви бачите рекламу м'ясних напівфабрикатів?					
так	скоріше так, ніж ні		скоріше ні, ніж так		ні

Результати проведеного анкетування засвідчили наступне:

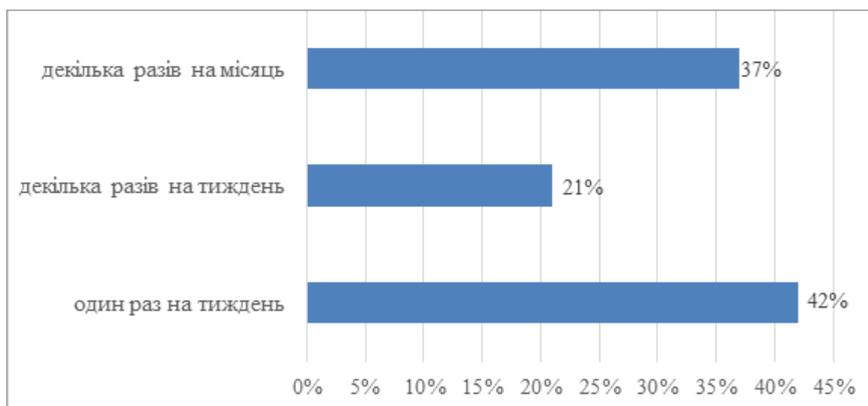

Рис. 1. Частота купівлі та споживання м'ясних напівфабрикатів покупцями

Основна частина респондентів (42 %) купує та споживає м'ясні напівфабрикати один раз на тиждень, 37 % – декілька разів на місяць, а 21 % – декілька разів на тиждень. Це свідчить про регулярність споживання та стабільний попит на дану категорію продуктів.

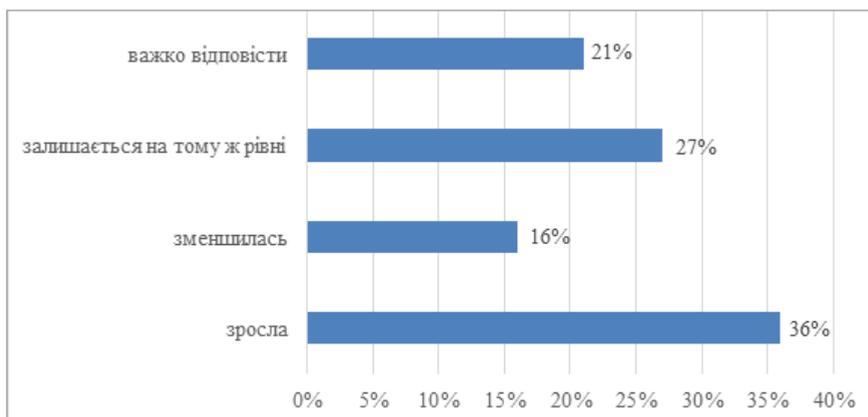

Рис. 2. Зміни інтенсивності споживання м'ясних напівфабрикатів серед покупців за останні роки

36 % опитаних зазначили, що інтенсивність споживання зросла, 27 % – залишилася на тому ж рівні, 16 % – зменшилась, а 21 % респондентів не змогли визначитися. Це дозволяє стверджувати, що попит на м'ясні напівфабрикати має тенденцію до зростання серед значної частини споживачів.

Розподіл показників при купівлі м'ясних посічених напівфабрикатів свідчить, що смак є найважливішим критерієм для більшості споживачів (35 %), на другому місці – свіжість продукту (26 %). Колір та запах приваб-

люють 14 % респондентів, структура – 11 %, а соковитість – лише 9 %. Інші фактори обрали 5 % опитаних. Такий розподіл показує, що споживачі надають перевагу сенсорним якостям та свіжості продукту, тоді як зовнішній вигляд і текстура відіграють меншу роль.

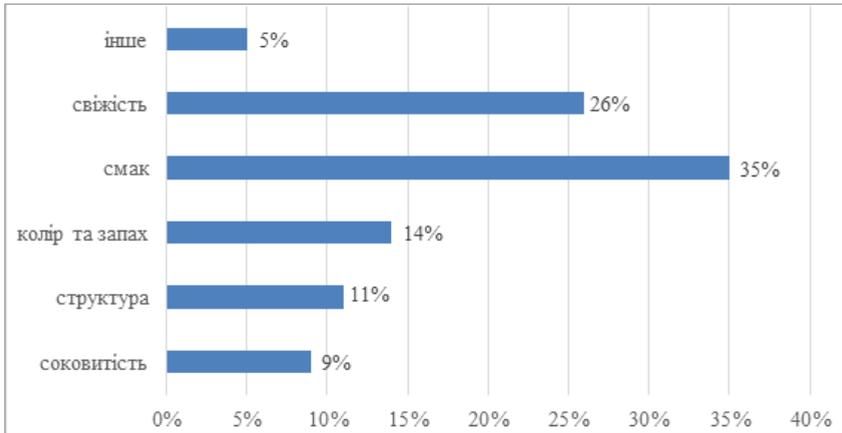

Рис. 3. Характеристики м'ясних напівфабрикатів, що приваблюють покупців

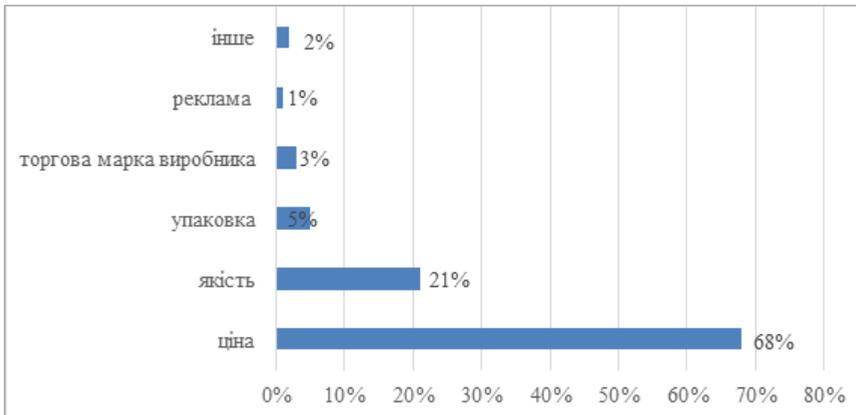

Рис. 4. Фактори, що здійснюють найбільший вплив на вибір м'ясних напівфабрикатів

68 % респондентів вказали, що найбільший вплив на вибір напівфабрикатів має ціна, 21 % – якість, 5 % – упаковка, 3 % – торгова марка, 1 % – реклама, 2 % – інші фактори. Таким чином, основним мотивом купівлі є економічна доцільність, а маркетингові інструменти відіграють менш значну роль.

39 % респондентів надають перевагу продуктам із м'яса птиці, 22 % – комбінованій структурі, 17 % – свинині, 14 % – яловичині, 5 % – баранині, а 3 % – іншим видам. Це свідчить про популярність легких та доступних видів м'яса серед споживачів.

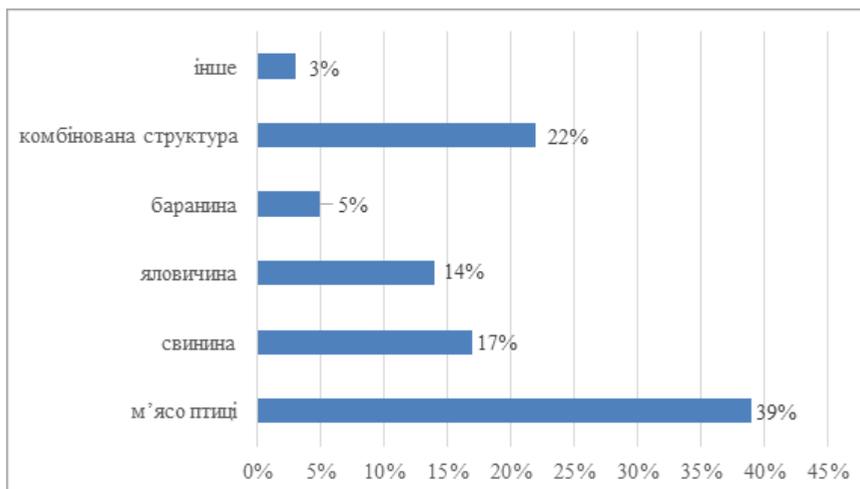

Рис. 5. Переваги покупців щодо м'ясної сировини для напівфабрикатів

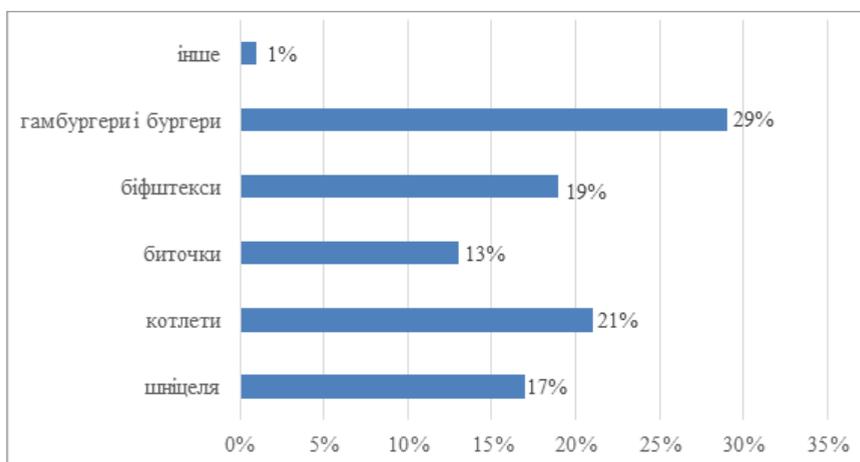

Рис. 6. Уподобання покупців щодо посічених м'ясних фабрикатів

Серед опитаних респондентів найбільш привабливими виявилися гамбургери та бургери – 29 %, далі котлети – 21 %, біфштекси – 19 %, шніцелі – 17 %, биточки – 13 %, інші – 1 %. Така структура вибору свідчить про те, що споживачі надають перевагу продуктам, які забезпечують довшу ситість.

55 % респондентів витрачають до 500 грн. за одну покупку, 36 % – від 500 до 1000 грн., 7 % – від 1000 до 2000 грн., і лише 2 % – більше 2000 грн. Це свідчить про те, що більшість споживачів обмежує витрати на м'ясні напівфабрикати і орієнтується на доступні цінові категорії.

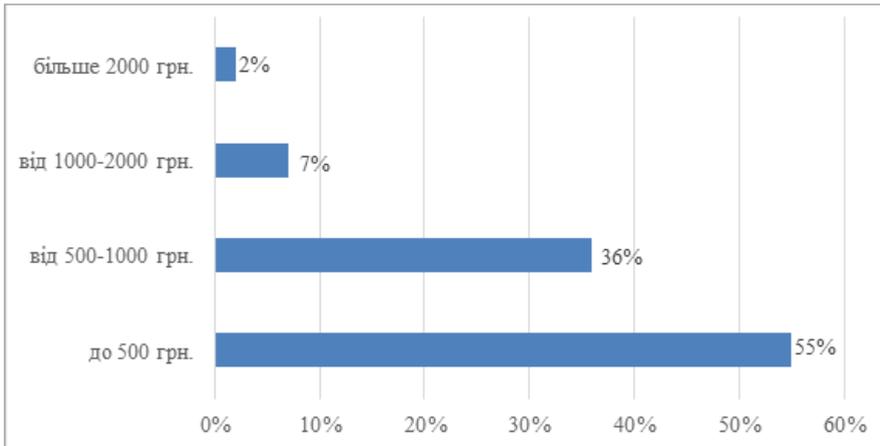

Рис. 7. Середні витрати покупців на м'ясні напівфабрикати за одну купівлю

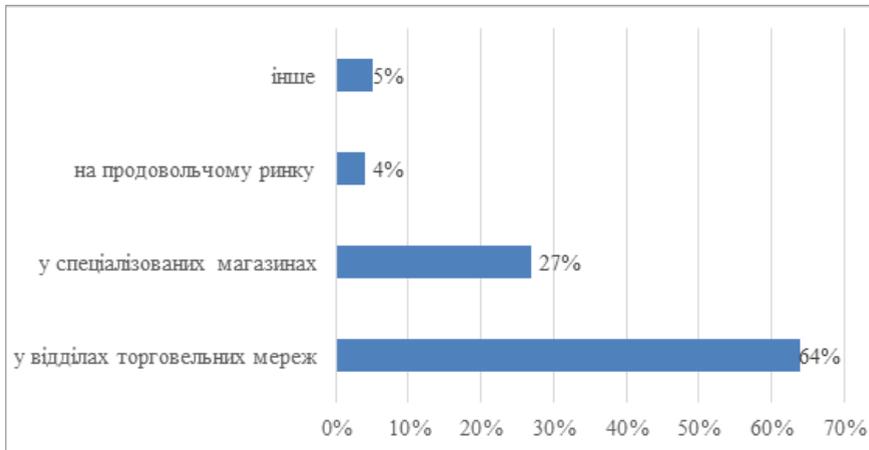

Рис. 8. Основні місця покупки посічених м'ясних напівфабрикатів

Найчастіше м'ясні напівфабрикати купують у відділах торговельних мереж – 64 %, у спеціалізованих магазинах – 27 %, на продовольчих ринках – 4 %, інше – 5 %. Така перевага пояснюється зручністю сучасних супер-«маркетів», широким асортиментом продукції та можливістю порівняти ціни та якість.

58 % респондентів повідомили, що не бачать рекламу м'ясних напівфабрикатів, 32 % – бачать рідко, 8 % – скоріше так, ніж ні, і лише 2 % – постійно. Це підтверджує, що реклама має мінімальний вплив на вибір споживачів у цій категорії продукції.

Анкету для опитування споживачів м'ясних посічених напівфабрикатів щодо їх соціально-демографічних характеристик наведено в табл. 2.

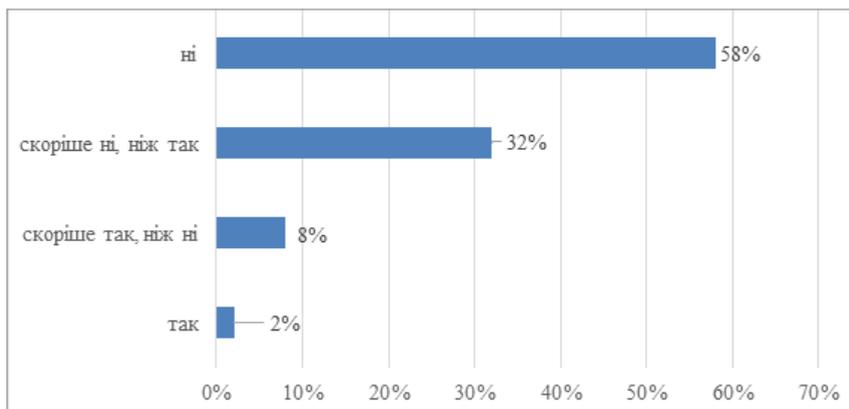

Рис. 9. Частота бачення реклами м'ясних напівфабрикатів серед покупців

Таблиця 2

Анкета для опитування споживачів м'ясних посічених напівфабрикатів щодо їх соціально-демографічних характеристик

Джерело: дослідження автора.

Анкета №2					
Шановний споживач!					
Пропонуємо Вам надати відповіді на питання, які є для нас вкрай важливими. Це дозволить поліпшити нашу роботу щодо якнайкращого задоволення запитів наших клієнтів.					
Щиро дякуємо за співпрацю!					
Правильну відповідь необхідно підкреслити або обвести кільцем					
Ваша стать:					
чоловіча			жіноча		
2. Ваш вік:					
до 18 років	від 18 до 35 років	від 35 до 55 років	від 55 до 70 років	від 70 до 85 років	більше 85 років
3. Ваш рівень доходів:					
до 6 000 грн.	від 6 000 до 15 000 грн.	від 15 000 до 30 000 грн.	від 30 000 до 45 000 грн.	від 45 000 до 60 000 грн.	більше 60 000 грн.
4. Ваш сімейний стан:					
неодружений (а)			одружений (а)		
5. Наявність та кількість дітей в сім'ї					
немає	1-2		3-4		більше
6. Ваш рівень освіти:					
вища	середня	середня спеціальна		неповна середня	
7. Регіон проживання:					
місто	селище міського типу			село	

Результати проведеного анкетування засвідчили наступне:

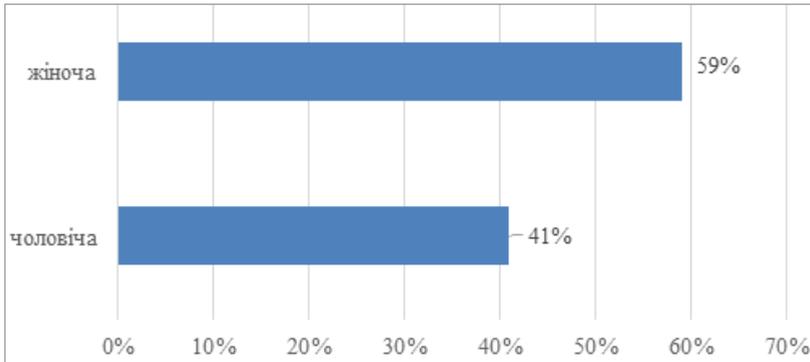

Рис. 10. Стать покупців

Серед опитаних переважають жінки – 59 %, тоді як частка чоловіків становить 41 %. Такий розподіл можна пояснити тим, що саме жінки частіше здійснюють покупки продуктів харчування для домогосподарства, у тому числі м'ясних напівфабрикатів.

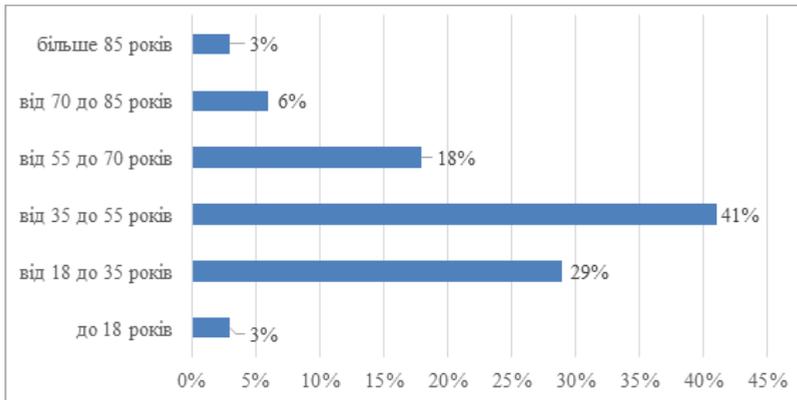

Рис. 11. Вік покупців

Найбільшу частку серед опитаних становлять респонденти віком від 35 до 55 років – 41 %. Частка споживачів віком від 18 до 35 років складає 29 %, від 55 до 70 років – 18 %. Меншу частку становлять респонденти віком до 18 років – 3 %, від 70 до 85 років – 6 % та більше 85 років – 3 %. Це свідчить, що основними споживачами м'ясних напівфабрикатів є люди середнього віку.

Найбільша частка респондентів (54 %) отримує від 15 000 до 30 000 грн на місяць. 22 % мають дохід від 6 000 до 15 000 грн, 12 % – від 30 000 до 45 000 грн. Невелика частка припадає на дохід до 6 000 грн (5 %), від 45 000

до 60 000 грн (5 %) та більше 60 000 грн (2 %). Такий розподіл свідчить, що основними споживачами є люди із середнім рівнем доходів.

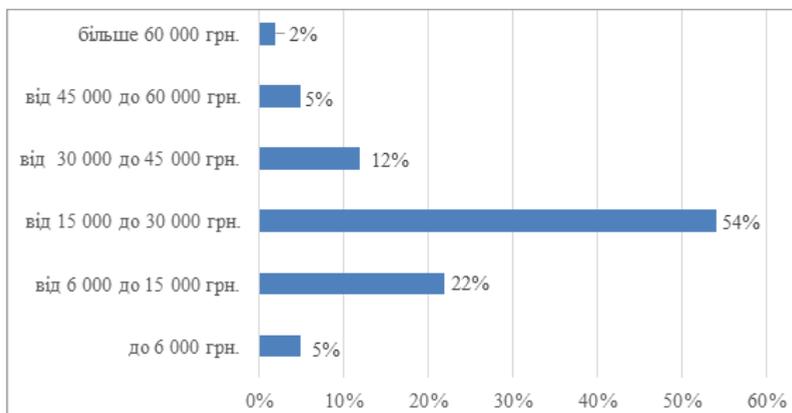

Рис. 12. Рівень доходів покупців

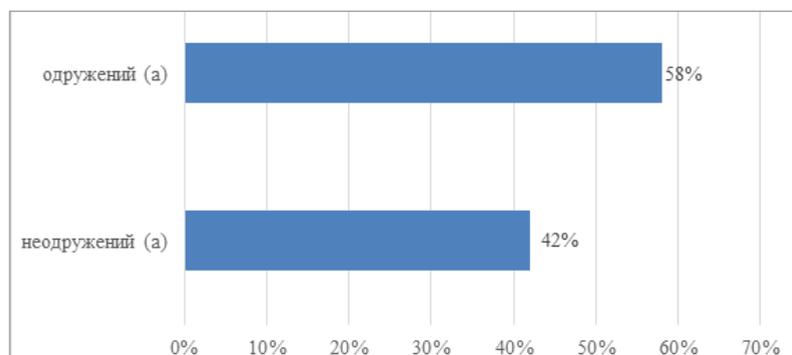

Рис. 13. Сімейний стан покупців

За сімейним станом більшість респондентів – одружені (58 %), а неодружені складають 42 %. Це може свідчити, що саме сімейні домогосподарства частіше купують м'ясні напівфабрикати, оскільки вони забезпечують швидке та зручне приготування їжі для всієї родини.

Майже половина опитаних має 1–2 дітей – 49 %. Водночас 37 % респондентів не мають дітей, 11 % мають 3–4 дітей, а 3 % – більше. Це свідчить, що значна частина споживачів є сім'ями з дітьми, для яких важлива зручність і швидкість приготування їжі.

Найбільша частка опитаних має вищу освіту – 46 %. Середню спеціальну освіту мають 24 % респондентів, середню – 21 %, а неповну середню – 9 %. Такий розподіл свідчить, що серед споживачів переважають люди з достатнім рівнем освіти.

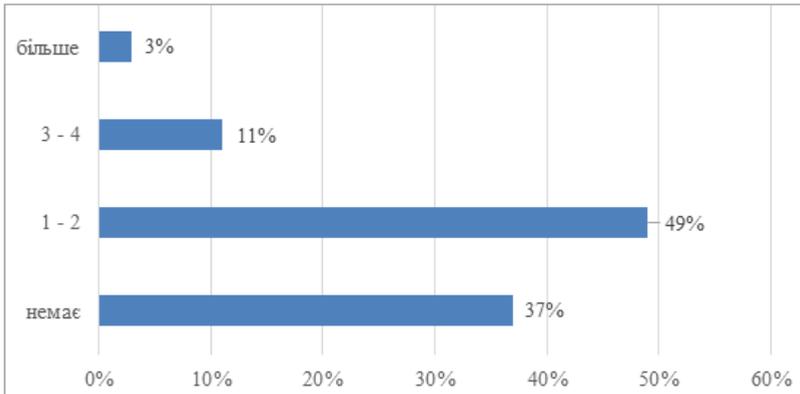

Рис. 14. Наявність та кількість дітей в сім'ї

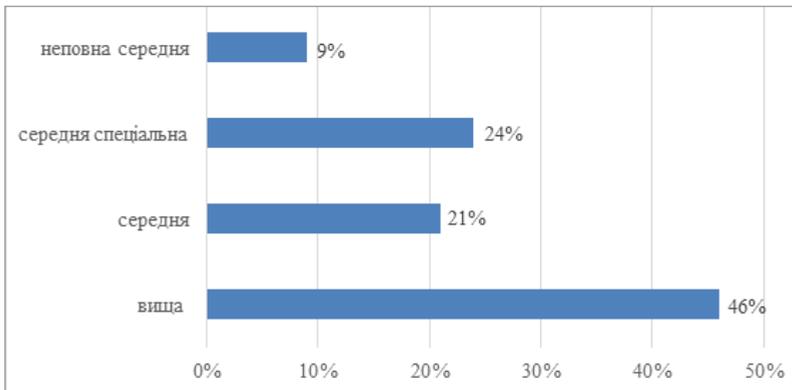

Рис. 15. Рівень освіти покупців

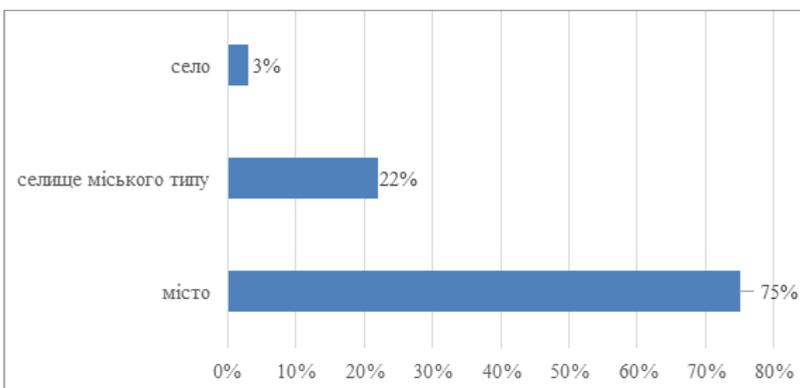

Рис. 16. Регіон проживання покупців

Більшість опитаних проживає у містах – 75 %. Частка мешканців селищ міського типу становить 22 %, а сільської місцевості – лише 3 %. Це може свідчити про те, що попит на м'ясні напівфабрикати є вищим серед

міського населення, де темп життя швидший і зростає потреба у продуктах швидкого приготування.

Після визначення основних характеристик, мотивів та споживчих пріоритетів, споживчу поведінку щодо їх ставлення до м'ясомістких напівфабрикатів доцільно оцінити за допомогою технології Needs & Gaps Analysis, яка полягає у визначенні співвідношення важливості та задоволеності за певними параметрами. Достовірність результатів дослідження в значній мірі залежить від правильності вибору атрибутів, які представляється оцінити. В даному випадку передбачається оцінювання ставлення споживачів щодо важливості та задоволеності за наступними складовими:

- ширина асортименту м'ясомістких напівфабрикатів;
- зручність та простота приготування;
- зростання ринку м'ясомістких напівфабрикатів;
- цінова доступність та чутливість до ціни;
- торгова марка та дизайн упаковки;
- відповідність до міжнародних стандартів якості;
- джерела походження сировини (вітчизняна, іноземна).

Результати проведеного опитування, розрахунки середнього значення відповідних показників та координати ліній перетину на карті сприйняття представлено в табл. 3.

Розрахунки параметрів за показником «Важливість»:

1. Ширина асортименту м'ясомістких напівфабрикатів:

$$25 \times 1 + 47 \times 2 + 48 \times 3 + 62 \times 4 + 68 \times 5 = 25 + 94 + 144 + 248 + 340 = 851$$

2. Зручність та простота приготування:

$$36 \times 1 + 28 \times 2 + 47 \times 3 + 61 \times 4 + 78 \times 5 = 36 + 56 + 141 + 244 + 390 = 867$$

3. Зростання ринку м'ясомістких напівфабрикатів:

$$44 \times 1 + 35 \times 2 + 62 \times 3 + 54 \times 4 + 55 \times 5 = 44 + 70 + 186 + 216 + 275 = 791$$

4. Цінова доступність та чутливість до ціни:

$$17 \times 1 + 39 \times 2 + 48 \times 3 + 59 \times 4 + 87 \times 5 = 17 + 78 + 144 + 236 + 435 = 910$$

5. Торгова марка та дизайн упаковки:

$$33 \times 1 + 45 \times 2 + 62 \times 3 + 71 \times 4 + 39 \times 5 = 33 + 90 + 186 + 284 + 195 = 788$$

6. Відповідність до міжнародних стандартів якості:

$$24 \times 1 + 41 \times 2 + 66 \times 3 + 53 \times 4 + 66 \times 5 = 24 + 82 + 198 + 212 + 330 = 846$$

7. Джерела походження сировини (вітчизняна, іноземна):

$$29 \times 1 + 49 \times 2 + 73 \times 3 + 51 \times 4 + 48 \times 5 = 29 + 98 + 219 + 204 + 240 = 790$$

Розраховуємо середнє значення за кожним параметром:

$$851 / 250 = 3,40$$

$$867 / 250 = 3,47$$

$$791 / 250 = 3,16$$

$$910 / 250 = 3,64$$

$$788 / 250 = 3,15$$

$$846 / 250 = 3,38$$

$$790 / 250 = 3,16$$

$$\text{Середнє значення дорівнюватиме: } 3,40 + 3,47 + 3,16 + 3,64 + 3,15 + 3,38 + 3,16 / 7 = 3,34$$

Розрахунки параметрів за показником «Задоволеність»:

1. Ширина асортименту м'ясомістких напівфабрикатів:

$$51 \times 1 + 53 \times 2 + 61 \times 3 + 42 \times 4 + 43 \times 5 = 51 + 106 + 183 + 168 + 215 = 723$$

2. Зручність та простота приготування:

$$17 \times 1 + 21 \times 2 + 52 \times 3 + 73 \times 4 + 87 \times 5 = 17 + 42 + 156 + 292 + 435 = 942$$

3. Зростання ринку м'ясомістких напівфабрикатів:

$$57 \times 1 + 65 \times 2 + 51 \times 3 + 43 \times 4 + 34 \times 5 = 57 + 130 + 153 + 172 + 170 = 682$$

4. Цінова доступність та чутливість до ціни:

$$76 \times 1 + 61 \times 2 + 44 \times 3 + 39 \times 4 + 30 \times 5 = 76 + 122 + 132 + 156 + 150 = 636$$

5. Торгова марка та дизайн упаковки:

$$67 \times 1 + 54 \times 2 + 47 \times 3 + 43 \times 4 + 39 \times 5 = 67 + 108 + 141 + 172 + 195 = 683$$

6. Відповідність до міжнародних стандартів якості:

$$18 \times 1 + 42 \times 2 + 59 \times 3 + 63 \times 4 + 68 \times 5 = 18 + 84 + 177 + 252 + 340 = 871$$

7. Джерела походження сировини (вітчизняна, іноземна):

$$21 \times 1 + 38 \times 2 + 48 \times 3 + 69 \times 4 + 74 \times 5 = 21 + 76 + 144 + 276 + 370 = 887$$

Розраховуємо середнє значення за кожним параметром:

$$723 / 250 = 2,89$$

$$942 / 250 = 3,77$$

$$682 / 250 = 2,73$$

$$636 / 250 = 2,54$$

$$683 / 250 = 2,73$$

$$871 / 250 = 3,48$$

$$887 / 250 = 3,55$$

$$\text{Середнє значення дорівнюватиме: } 2,89 + 3,77 + 2,73 + 2,54 + 2,73 + 3,48 + 3,55 / 7 = 3,10.$$

Таблиця 3

Розрахунок параметрів факторів Needs & Gaps Analysis

Джерело: дослідження автора.

№ п/п	Параметри для оцінки	Важливість					Середнє значення	Задоволеність					Середнє значення		
		Кількість респондентів, які оцінили заданий параметр від 1 до 5						Сума	Кількість респондентів, які оцінили заданий параметр від 1 до 5					Сума	
		1	2	3	4	5			1	2	3	4			5
1.	Ширина асортименту м'ясомістких напівфабрикатів	25	47	48	62	68	851	3,40	51	53	61	42	43	723	2,89
2.	Зручність та простота приготування	36	28	47	61	78	867	3,47	17	21	52	73	87	942	3,77
3.	Зростання ринку м'ясомістких напівфабрикатів	44	35	62	54	55	791	3,16	57	65	51	43	34	682	2,73
4.	Цінова доступність та чутливість до ціни	17	39	48	59	87	910	3,64	76	61	44	39	30	636	2,54
5.	Торгова марка та дизайн упаковки	33	45	62	71	39	788	3,15	67	54	47	43	39	683	2,73
6.	Відповідність до міжнародних стандартів якості	24	41	66	53	66	846	3,38	18	42	59	63	68	871	3,48
7.	Джерела походження сировини (вітчизняна, іноземна)	29	49	73	51	48	790	3,16	21	38	48	69	74	887	3,55
	Середнє значення							3,34							2,97

Отже, лінії перетину на карті сприйняття за параметрами «Важливість» та «Задоволеність» будуть відповідно 3,34 та 3,10.

Результати карти сприйняття атрибутів споживачами (табл. 4) дають підстави сформулювати наступні висновки:

- 1) низьку важливість і низьку задоволеність продемонстрували такі характеристики, як «зростання ринку м'ясомістких напівфабрикатів» та «торгова марка та дизайн упаковки». Ці характеристики є не надто важливими для споживачів, тому підвищувати їх рівень задоволеності для виробників не вбачається доцільним;

Таблиця 4

Карта сприйняття атрибутів за результатами Needs & Gaps Analysis

Джерело: дослідження автора.

		ВАЖЛИВІСТЬ	
		Низька	3,34 Висока
ЗАДОВОЛЕНІСТЬ	Висока 3,10	7. Джерела походження сировини (вітчизняна, іноземна)	2. Зручність та простота приготування 6. Відповідність до міжнародних стандартів якості
	Низька	3. Зростання ринку м'ясомістких напівфабрикатів 5. Торгова марка та дизайн упаковки	1. Ширина асортименту м'ясомістких напівфабрикатів 4. Цінова доступність та чутливість до ціни

- 2) низька важливість та висока задоволеність характерна для атрибута «джерела походження сировини». Отже, цей атрибут був високо оцінений споживачами, проте він не вирізняється високою важливістю, тому підприємствам-виробникам потрібно підтримувати його на існуючому рівні;
- 3) високою важливістю і високою задоволеністю характеризуються показники «відповідність до міжнародних стандартів якості» та «зручність та простота приготування». Протягом багатьох років якість продукції була і залишається одним із основних споживчих пріоритетів при виборі і купівлі продукції. Висока оцінка даного атрибута

споживачами свідчить про те, що якістю продукції споживачі в цілому задоволені, як і зручністю приготування;

- 4) найбільш вагомими параметрами, на які потрібно звертати увагу в найближчій перспективі виробникам м'ясних напівфабрикатів залишаються атрибути «ширина асортименту м'ясомістких напівфабрикатів», а також «цінова доступність та чутливість до ціни». Ці параметри при опитуванні споживачів є для них достатньо важливими, проте не задоволеними. Тому в майбутньому виробники повинні концентрувати свої зусилля на розширенні асортименту м'ясомістких напівфабрикатів, які були б доступними за ціною.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-57-72

Oleksandr LESKO,

Candidate of Economic Sciences, professor,
Vinnytsia National Technical University
ORCID ID: 0000-0003-3716-9822

Liudmyla TKACHUK,

Candidate of Economic Sciences, associate professor,
Vinnytsia National Technical University
ORCID ID: 0000-0001-9770-7851

Oleksandr ROMANIUK,

Doctor of Technical Sciences, professor,
National Technical University
ORCID ID: 0000-0002-2245-3364
Vinnytsia, Ukraine

USE OF INFORMATION SYSTEMS FOR AUTOMATION OF MANAGEMENT PROCESSES AT ENTERPRISES

In the modern conditions of the development of the digital economy, enterprises are faced with the need to increase management efficiency, optimize resource use and ensure rapid management decision-making. One of the most important tools for achieving these goals is the implementation of information systems that allow automating a significant part of management processes, ensuring the processing of large volumes of information and improving the

coordination of the activities of various divisions of the enterprise. Enterprise management information systems form the basis of the modern digital infrastructure of the organization and ensure the integration of data, processes and technologies into a single information environment.

Automation of management processes involves the use of specialized software that provides collection, processing, storage and analysis of information necessary for making management decisions. In traditional conditions, a significant part of management activities was performed manually, which led to significant time consumption, errors and difficulty in coordinating the work of various structural divisions of the enterprise. The use of information systems allows you to significantly increase management efficiency by automating routine operations and accelerating data processing.

An important element of enterprise management automation is the implementation of corporate information systems that integrate various functional subsystems of the enterprise into a single information platform. Such systems include enterprise resource planning systems, customer relationship management systems, supply chain management systems and other specialized software solutions. One of the most common categories of corporate information systems is enterprise resource planning systems. Such systems provide integration of information on finances, production, personnel, logistics and other key aspects of the enterprise's activities in a single database, which contributes to increasing the transparency of management processes and improving coordination between different divisions of the organization¹.

Enterprise resource planning systems automate key business processes, including production management, financial accounting, inventory management, purchasing, and sales. They operate on the basis of an integrated software platform that uses a common database and provides a single information model of the enterprise². Thanks to this, managers have the opportunity to quickly receive information about the status of enterprise resources and make management decisions based on current data.

The use of corporate information systems helps to increase the efficiency of enterprise management by automating a significant part of routine operations. For example, automation of accounting processes allows to reduce the number

1 Laudon K. C., Laudon J. P. Management Information Systems: Managing the Digital Firm. 16th ed. Pearson, 2020. 669 p.

2 Stair R., Reynolds G. Principles of Information Systems. 13th ed. Cengage Learning, 2021. 704 p.

of errors associated with manual data entry, as well as to reduce the time for information processing.

Another important area of automation of management processes is the use of customer relationship management systems. Such systems are designed to collect and analyze information about customers, manage sales and organize effective interaction with partners and consumers of products. CRM systems allow you to automate the processes of order processing, manage marketing campaigns and analyze customer behavior. The use of such systems helps to improve the level of customer service and increase the efficiency of the company's sales activities³.

An important aspect of management automation is the use of decision support systems that allow analyzing large amounts of data and generating recommendations for optimal management decisions. Such systems use data analytics, statistical analysis, and forecasting methods, which allows enterprise managers to evaluate various scenarios of the situation and choose the most effective management strategies.

Information systems also play an important role in ensuring the transparency of enterprise management. Thanks to the use of centralized databases and integrated information platforms, enterprise management is able to monitor the implementation of production plans, analyze financial indicators, and evaluate the efficiency of various divisions.

One of the important characteristics of modern enterprises is the desire to create a so-called real-time enterprise, in which management decisions are made on the basis of up-to-date information available at any time. This approach involves the use of integrated information systems that provide constant access to data and the ability to respond promptly to changes in the market environment.

Further development of enterprise management information systems is associated with the widespread introduction of digital technologies that allow processing large amounts of data and ensuring the integration of various business processes within a single information platform. In modern conditions, enterprises operate in a dynamic economic environment that requires rapid response to market changes, consumer demand and competitive conditions.

---

3 Turban E., Pollard C., Wood G. Information Technology for Management: Driving Digital Transformation. 12th ed. Wiley, 2021. 512 p.

Therefore, automation of management processes based on information systems is becoming one of the factors for increasing the efficiency of enterprises.

Enterprise management information systems provide the formation of a single information space within which various structural divisions of the organization interact. Thanks to this, the enterprise management gets the opportunity to carry out a comprehensive analysis of the organization's activities, monitor the implementation of production plans and promptly respond to deviations from planned indicators. An important aspect of the use of information systems is their ability to ensure the integration of data from various sources, which allows creating a complete information picture of the enterprise's activities⁴.

Automation of management processes covers various levels of enterprise management. At the strategic level, information systems provide support for long-term planning, analysis of market trends and formation of strategic decisions. At the tactical level, they are used for production planning, resource management and coordination of activities of structural units. At the operational level, information systems provide automation of current operations, such as production accounting, inventory control, order processing and document management⁵.

One of the important areas of enterprise management automation is the use of electronic document management systems. Such systems allow you to automate the process of creating, processing, storing and transferring documents within the organization. The use of electronic document management helps to reduce information processing time, reduce costs for paper documents and increase the transparency of management processes. In addition, electronic document management allows you to ensure control over the implementation of management decisions and increase discipline in the performance of tasks.

An important aspect of using information systems is the automation of financial management of the enterprise. Modern software complexes allow for automated accounting, analysis of financial indicators and formation of financial reporting. The use of such systems allows the management of the enterprise to promptly receive information about the financial condition of the organization⁶.

---

4 Laudon K. C., Laudon J. P. Management Information Systems: Managing the Digital Firm...669 p.

5 Stair R., Reynolds G. Principles of Information Systems...704 p.

6 Turban E., Pollard C., Wood G. Information Technology for Management: Driving Digital Transformation...512 p.

In addition, information systems are widely used in the field of personnel management. Human resource management systems allow you to automate the processes of personnel accounting, payroll, employee performance evaluation and personnel development planning. Thanks to the use of such systems, enterprises can more effectively manage human resources, increase employee motivation and ensure the development of professional competencies of personnel.

Modern information systems also provide the ability to use analytical tools to support management decision-making. In particular, business intelligence systems allow for the analysis of large volumes of data and the identification of patterns that can be used to improve the efficiency of enterprise management. The use of such systems allows managers to receive analytical reports and make informed management decisions⁷.

Cloud technologies play an important role in the process of automating management processes. Cloud information systems allow enterprises to use software and computing resources via the Internet without the need to create a complex local IT infrastructure. This reduces the costs of implementing and maintaining information systems, and also ensures the flexibility and scalability of the enterprise's information infrastructure.

However, the implementation of information systems at the enterprise is accompanied by a number of organizational and technical problems. The main problems include the high cost of implementing software, the need to adapt business processes to new information technologies, as well as the need to train personnel to work with new systems. In addition, an important issue is ensuring information security and protecting corporate data.

Despite certain difficulties, automation of management processes based on information systems is a necessary condition for increasing the efficiency of modern enterprises. The use of digital technologies allows you to optimize the use of resources, increase labor productivity and provide competitive advantages in the market.

In today's digital economy, enterprises are increasingly using innovative technologies such as artificial intelligence, machine learning, and big data analysis. These technologies allow for the creation of intelligent management

---

7 Davenport T. H., Harris J. G. *Competing on Analytics: The New Science of Winning*. Updated edition. Harvard Business Review Press, 2017. 240 p.

systems that can automatically analyze information, predict developments, and offer optimal management solutions. The use of such technologies opens up new opportunities for improving the efficiency of enterprise management. Information technologies allow for the integration of business processes, increase management transparency, and create conditions for effective management decision-making. The further development of automation of management processes at enterprises is largely related to the correct selection and implementation of information systems. The effectiveness of the use of such systems depends not only on the technical characteristics of the software, but also on the organizational preparation of the enterprise for the changes that accompany the process of digital transformation. The implementation of information systems requires a comprehensive approach that includes the analysis of existing business processes, determining the needs of the enterprise in digital management tools, and forming a strategy for the development of information infrastructure.

The first stage of implementing an information system at an enterprise is to conduct a detailed analysis of the current state of management processes. At this stage, the main problems in the management organization are identified, the effectiveness of existing information processing procedures is assessed and opportunities for automation are identified. Special attention is paid to the analysis of information flows between various structural divisions of the enterprise. The result of such analysis is the formation of requirements for the information system, which should provide support for the key business processes of the enterprise⁸.

The next stage is the selection of software that most fully meets the needs of the enterprise. The modern market presents a significant number of corporate information systems that differ in functionality, scalability and cost of implementation. When choosing a system, it is important to take into account the specifics of the enterprise's activities, its size, management structure and development prospects.

After selecting the software, the stage of direct implementation of the information system begins. This process includes configuring the software, adapting the system to the specifics of the enterprise's activities, transferring data from previous information systems and training personnel to work with new

8 Laudon K. C., Laudon J. P. Management Information Systems: Managing the Digital Firm... 669 p.

software. Training enterprise employees to use new information technologies is of particular importance, since the effectiveness of automation largely depends on the level of digital competencies of personnel.

An important stage of implementing an information system is testing its operation in the conditions of real enterprise activity. During testing, the correct functioning of the software is checked, the speed of information processing is assessed and possible errors or shortcomings of the system are identified. Based on the results of testing, system settings are adjusted and individual functional modules are improved.

After the implementation of the information system is completed, the stage of its operation and further development begins. In the process of using the system, new needs of the enterprise may arise, related to the expansion of the functionality of the software or the integration of additional modules. That is why modern information systems usually have a modular structure, which allows their functionality to be gradually expanded in accordance with the needs of the enterprise.

In addition, information systems contribute to increasing the transparency of enterprise management. Thanks to centralized data storage, the enterprise management is able to promptly control the activities of various departments, analyze key performance indicators and make informed management decisions. This is especially important for large enterprises, whose activities are characterized by a complex organizational structure and significant amounts of information⁹.

One of the important advantages of using information systems is the ability to conduct a comprehensive analysis of the enterprise's activities. Modern business analytics systems allow processing large amounts of data and generating analytical reports that reflect the main trends in the development of the enterprise. Such systems use a variety of data analysis methods, including statistical methods, forecasting models and optimization algorithms.

An important direction in the development of enterprise management information systems is the integration of various information technologies within a single digital ecosystem. Such integration involves the unification of corporate information systems, electronic document management systems, analytical platforms and other digital tools into a single information

9 Turban E., Pollard C., Wood G. Information Technology for Management: Driving Digital Transformation...512 p.

infrastructure. This allows for continuous exchange of information between different subsystems of the enterprise and increases management efficiency.

The development of big data technologies also has a significant impact on the development of automation of management processes. Large volumes of information accumulated in corporate information systems can be used to analyze the activities of the enterprise, forecast demand for products and optimize production processes. The use of big data processing technologies allows enterprises to obtain new knowledge about the market and consumer behavior, which helps to increase the competitiveness of the organization¹⁰.

At the same time, the development of enterprise management information systems is accompanied by the need to ensure a high level of information security. Corporate information systems contain significant amounts of confidential information that requires reliable protection from unauthorized access and cyber threats. For this purpose, information protection methods are used, in particular, access control systems, cryptographic data protection methods and information security monitoring systems.

Information technologies allow enterprises to respond more quickly to changes in the external environment, optimize resource use and improve the quality of management decisions.

Further development of enterprise management information systems is associated with the use of intelligent technologies, automated data analysis and integration of digital platforms. This opens up new opportunities for creating effective management systems that are able to ensure a high level of adaptability of enterprises to changes in the economic environment. The use of information systems to automate management processes at the enterprise is closely related to the optimization of business processes. Business processes are a set of interrelated actions and operations aimed at achieving certain goals of the enterprise. In traditional conditions, a significant part of such processes was carried out manually or using separate software tools, which led to fragmentation of information and complicated the coordination of the activities of different departments. The implementation of modern information systems allows integrating business processes into a single information environment.

---

10 Davenport T. H., Harris J. G. *Competing on Analytics: The New Science of Winning...* 240 p.

One of the important aspects of business process automation is the use of business process management systems. Such systems allow modeling, analyzing and optimizing the processes of the enterprise. Using specialized tools, enterprises can describe the structure of their processes, determine the sequence of operations, control the execution of tasks and evaluate the efficiency of the work of departments. The use of such systems contributes to increasing the transparency of the enterprise's activities and improving coordination between structural elements¹¹.

Information systems also play an important role in the process of managing the production activities of an enterprise. Automation of production processes allows to increase the efficiency of equipment use, optimize the use of material resources and reduce the cost of production. Modern production management systems allow to plan production processes, control the implementation of production tasks and analyze the results of the enterprise's activities.

Production resource management systems, which provide planning and control of the use of materials, equipment and labor resources, have become widely used. Such systems allow to optimize production processes, reduce equipment downtime and increase the efficiency of production capacity use. In addition, production automation helps to improve product quality, as it allows to control technological parameters and ensure the stability of production processes¹².

An important area of use of information systems is the automation of logistics processes of the enterprise. Logistics covers the processes of supply, transportation, storage and distribution of products. The use of information systems allows to optimize logistics processes, ensure effective inventory management and reduce the costs of transporting products. Modern supply chain management systems allow to coordinate the interaction between suppliers, manufacturers and consumers of products, which contributes to increasing the efficiency of the enterprise.

Automation of logistics processes also involves the use of warehouse operations management systems. Such systems provide control over the movement of goods in the warehouse, automate the processes of receiving, storing and shipping products. The use of warehouse management systems

11 Laudon K. C., Laudon J. P. Management Information Systems: Managing the Digital Firm... 669 p.

12 Stair R., Reynolds G. Principles of Information Systems...704 p.

allows to reduce the loss of goods, increase the accuracy of inventory accounting and ensure the effective use of warehouse space¹³.

The use of information systems in the field of enterprise management also contributes to improving the quality of strategic planning. Modern information technologies allow analyzing large amounts of data related to the activities of the enterprise and its external environment. Based on such analysis, managers can develop more effective enterprise development strategies and predict possible changes in the market situation.

Management decision support systems play an important role in strategic management. Such systems use data analysis methods, mathematical models and optimization algorithms to generate recommendations for choosing the most effective management decisions. The use of such systems allows increasing the validity of management decisions and reducing the risks associated with the activities of the enterprise¹⁴.

Modern enterprises are increasingly using digital platforms to organize interaction with partners and customers. Digital platforms provide the opportunity to exchange information between various participants in business processes and create conditions for the development of e-commerce and e-business. The use of such platforms contributes to the expansion of product sales markets and increases the efficiency of enterprise interaction with customers.

An important factor in the development of automation of management processes is also the development of mobile technologies. The use of mobile devices allows enterprise employees to access corporate information systems at any time and from any place. This contributes to increasing the efficiency of management and provides the ability to quickly respond to changes in the enterprise's activities.

At the same time, the use of information systems requires significant investments in the development of the enterprise's information infrastructure. Enterprises must ensure the availability of modern computer equipment, reliable communication channels and information protection systems. In addition, it is necessary to constantly update software and provide technical support for information systems.

13 Turban E., Pollard C., Wood G. Information Technology for Management: Driving Digital Transformation...512 p.

14 Davenport T. H., Harris J. G. Competing on Analytics: The New Science of Winning...240 p.

The prospects for further development of enterprise management information systems are associated with the use of new digital technologies, such as artificial intelligence, big data analysis, the Internet of Things and automated forecasting systems. These technologies allow you to create intelligent management systems that can analyze large amounts of information and automatically generate recommendations for optimizing the enterprise's activities.

Thus, the use of information systems to automate management processes is one of the key areas of development of modern enterprises. Information technologies contribute to increasing management efficiency, improving coordination of structural divisions and creating conditions for ensuring sustainable development of the enterprise in the digital economy.

According to official regional statistics, there are over 78 thousand small and medium-sized enterprises operating in Vinnytsia region, including 606 medium-sized enterprises, 9673 small enterprises and over 65 thousand individual entrepreneurs. In addition, there are about 2626 farms in the region, which indicates the significant development of the agrarian sector of the economy. Over 250 thousand people are employed in the small and medium-sized enterprises sector, which is approximately a third of the economically active population of the region. About 150 thousand people work in small business, which emphasizes its important role in ensuring employment of the population of the region .

The industrial sector of the region's economy also has significant potential. Over 57 thousand employees work at industrial enterprises in the region, and the average monthly wage in industry exceeds 11–12 thousand UAH depending on the year and the economic situation. The main industries are food industry, energy, woodworking, construction materials production and mechanical engineering .

The volume of industrial products sold by the region's enterprises amounts to tens of billions of hryvnias. For example, in some reporting periods, the region's enterprises sold products worth over 32 billion hryvnias, which is approximately 3.4 % of the total industrial production of Ukraine. This indicates the significant role of the region in the formation of the national economy .

The agricultural sector plays a significant role in the structure of the region's economy. Vinnytsia region is traditionally one of the leaders of Ukraine in terms

of agricultural production. Enterprises of the agro-industrial complex specialize in the production of grain crops, sugar beets, meat and dairy products. The active development of the agricultural sector contributes to the formation of a significant number of processing enterprises that ensure the production of finished food products.

The region is also implementing investment projects aimed at modernizing industry and developing innovative production. In particular, a number of investment projects worth almost UAH 200 million were implemented in the industrial sector, which contributed to the creation of new jobs and the development of the region's production infrastructure .

The development of entrepreneurship in Vinnytsia region is also supported by regional economic development programs. Within the framework of such programs, business plan competitions are held for novice entrepreneurs, financial support is provided to startups, and consulting and educational events for entrepreneurs are organized. This contributes to the development of innovative entrepreneurship and the formation of a favorable business environment in the region.

Thus, Vinnytsia region is characterized by a sufficiently developed structure of entrepreneurship and industry.

Digitalization of the economy and management in Vinnytsia region is one of the important directions of development of the region in the conditions of modern digital transformation. The region is gradually introducing information technologies in the field of public administration, business, education and provision of administrative services. This contributes to increasing the efficiency of management, development of entrepreneurship and improvement of the quality of life of the population.

An important role in the digitalization of the region is played by the city of Vinnytsia, which is considered one of the leaders among Ukrainian cities in the field of implementing digital technologies in municipal administration. The city is actively developing electronic services for citizens, electronic document management systems, electronic petitions and other tools of electronic democracy. The use of digital platforms allows to increase the transparency of the activities of local governments. One of the important tools of digitalization is the implementation of state electronic services, in particular the mobile application Diya, which provides citizens with the opportunity to

receive administrative services online. Thanks to this, residents of the region can use digital documents, issue various certificates and carry out other administrative procedures without visiting government institutions.

In the field of entrepreneurship, digitalization is manifested in the implementation of modern enterprise management information systems, the use of cloud services, e-commerce and automated accounting systems. Many enterprises in the region are gradually switching to the use of digital platforms for production, finance and logistics management. This allows optimizing business processes, increasing labor productivity and ensuring more efficient use of resources.

Of particular importance for the economy of the region is the digitalization of the agricultural sector. Vinnytsia region is one of the leading agricultural regions of Ukraine, so the introduction of digital technologies in agriculture has significant potential. Modern agricultural enterprises use precision farming systems, GPS monitoring of equipment, automated production management systems and analytical platforms for yield analysis. This allows increasing the efficiency of agricultural production and reducing resource use costs.

A separate direction of digital development is the creation of IT infrastructure and support for the IT sector. Vinnytsia is home to IT companies and technology startups that develop software, web technologies, and digital services. The development of the IT industry contributes to the creation of new jobs and the formation of an innovative environment in the region.

In general, the digitalization of Vinnytsia Oblast contributes to the modernization of the region's economy, increasing management efficiency, and the development of innovative entrepreneurship. Further implementation of digital technologies in various areas of activity creates the prerequisites for the sustainable socio-economic development of the region and increasing its competitiveness in the digital economy.

СКЛЯРУК Тетяна Василівна,
канд. екон. наук, доцент,
Національний університет
«Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-8890-9152
м. Львів, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ФОРМАТУ РОБОТИ

Цифровізація економіки та поширення інформаційно-комунікаційних технологій зумовлюють суттєві зміни в організації праці та управлінні персоналом, сприяючи використанню дистанційних і гнучких форм зайнятості. Важливим поштовхом до трансформації традиційних моделей організації праці стала пандемія COVID-19, яка прискорила впровадження дистанційної роботи та сприяла формуванню гібридного формату, що поєднує виконання трудових обов'язків в офісі та дистанційно¹.

Поширення гібридної роботи зумовлює зміни у соціально-трудових відносинах, підходах до організації робочого часу, координації трудових процесів і контролю результативності працівників. У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження сучасних підходів до організації праці, які поєднують гнучкість зайнятості з підвищенням продуктивності праці та ефективності діяльності підприємств.

Організація праці є важливою складовою системи управління підприємством і передбачає раціональне поєднання трудових ресурсів, засобів праці та технологічних процесів з метою ефективного використання трудового потенціалу. В Україні організація трудових відносин регулюється Кодексом законів про працю України, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та Законом України «Про охорону праці»².

1 Колот А. М., Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. Київ : КНЕУ, 2009. 711 с.; Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 386 с.; International Labour Organization. Working from home: Estimating the worldwide potential. Geneva : ILO, 2020. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_743447/lang-en/index.htm (дата звернення: 11.03.2026).

2 Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 11.03.2026); Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 11.03.2026).

Основними елементами організації праці є поділ і кооперація праці, нормування праці, організація робочих місць, встановлення режимів праці та відпочинку, а також управління продуктивністю праці. У гібридному форматі ці процеси дедалі частіше реалізуються через цифрові платформи, роботу віртуальних команд і використання систем онлайн-комунікації.

Нормування праці передбачає встановлення обґрунтованих норм витрат робочого часу, однак у сучасних умовах воно дедалі більше орієнтується на результативність діяльності працівників. Організація робочого місця також зазнає змін, оскільки поряд із традиційним робочим місцем використовується дистанційний формат роботи з віддаленим доступом до корпоративних систем.

Підприємства використовують різні моделі організації праці, які відрізняються місцем виконання роботи, режимом робочого часу та формами комунікації між працівниками. Найбільш поширеними є традиційна, дистанційна та гібридна моделі³.

Традиційна модель передбачає виконання обов'язків безпосередньо на робочому місці на підприємстві та характеризується фіксованим графіком і прямим контролем за виконанням роботи. Дистанційна модель передбачає виконання трудових функцій поза межами підприємства з використанням цифрових технологій і онлайн-комунікації.

Гібридна модель поєднує елементи традиційної та дистанційної роботи, забезпечуючи гнучкість організації праці, покращення балансу між професійним і особистим життям працівників та ефективніше використання цифрових технологій.

Для більш наочного відображення відмінностей між зазначеними моделями організації праці доцільно здійснити їх порівняльний аналіз, який наведено у табл. 1.

Цифровізація економіки та трансформація соціально-трудова відносин зумовлюють поширення нових форм організації трудової діяльності, серед яких вагоме місце посідає гібридний формат роботи.

3 Людський розвиток в Україні. Пріоритети національної політики мінімізації асиметрії українського ринку праці / кер. авт. кол. О. І. Цимбал; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ: Академперіодика, 2021. 210 с.;

Таблиця 1

Порівняння традиційної, дистанційної та гібридної моделей організації праці

Критерій	Традиційна модель роботи (офісна)	Дистанційна модель роботи	Гібридна модель роботи
Місце виконання роботи	Робота виконується безпосередньо на робочому місці в офісі або на підприємстві	Робота виконується поза межами підприємства (вдома або в іншому місці) з використанням ІКТ	Поєднання роботи в офісі та дистанційної роботи
Режим робочого часу	Переважно фіксований графік роботи	Може бути гнучкий або індивідуальний графік	Поєднання фіксованого та гнучкого графіків
Комунікація між працівниками	Безпосередня особиста взаємодія	Онлайн-комунікація через цифрові платформи	Поєднання особистої та онлайн-комунікації
Контроль виконання роботи	Безпосередній контроль з боку керівника	Переважно дистанційний контроль результатів роботи	Комбінований контроль (особистий і дистанційний)
Організація робочого місця	Робоче місце забезпечується підприємством	Робоче місце організовується працівником за місцем перебування	Частково на підприємстві, частково дистанційно
Використання цифрових технологій	Допоміжна роль цифрових інструментів	Основна роль цифрових технологій у процесі роботи	Активне використання цифрових інструментів
Рівень гнучкості організації праці	Низький або помірний	Високий	Помірно високий
Вплив на баланс між роботою та особистим життям	Обмежений	Вищий рівень балансу	Оптимальне поєднання роботи та особистого життя

Джерело: узагальнено автором на основі аналізування сучасних підходів до організації праці⁴.

Гібридний формат роботи передбачає поєднання традиційної діяльності в офісі та дистанційного виконання трудових обов'язків. Гібридна ро-

⁴ Колот А. М., Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник. Київ : КНЕУ, 2009. 711 с.; Eurofound. Living, working and COVID-19. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2020. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/living-working-and-covid-19> (дата звернення: 11.03.2026).

бота передбачає поєднання традиційної роботи в офісі та дистанційного виконання трудових обов'язків за межами підприємства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Такий підхід дозволяє поєднати переваги особистої взаємодії працівників у робочому середовищі з можливостями дистанційної зайнятості, що сприяє підвищенню гнучкості організації праці.

Правові засади застосування дистанційної та гнучкої організації праці в Україні визначаються положеннями Кодексу законів про працю України, зокрема нормами, що регулюють дистанційну та надомну роботу, а також положеннями Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який передбачає можливість більш гнучкого регулювання режимів праці⁵.

У практиці управління персоналом виділяють кілька основних моделей гібридної роботи. Однією з найбільш поширених є модель із фіксованими днями роботи в офісі, коли працівники зобов'язані бути присутніми на робочому місці у визначені дні тижня, а решту часу можуть виконувати свої обов'язки дистанційно. Такий підхід забезпечує регулярну особисту комунікацію між працівниками та керівництвом, що сприяє ефективній координації спільної діяльності.

Іншою моделлю є гнучкий графік відвідування офісу, за якого працівники самостійно визначають дні роботи в офісі залежно від потреб виконання завдань або участі у спільних проєктах. Такий підхід поєднує гнучкість організації праці з можливістю підтримання ефективної взаємодії у трудовому колективі.

Найбільш гнучкою є модель, за якої працівники самостійно обирають місце виконання трудових обов'язків, а оцінювання їх діяльності здійснюється за результатами роботи. У цьому випадку важливу роль відіграють цифрові інструменти управління завданнями та онлайн-комунікації.

Гібридний формат роботи має переваги як для працівників, так і для роботодавців. Він підвищує гнучкість організації праці, сприяє швидшій адаптації підприємств до змін та дозволяє працівникам економити час на дорогу, що позитивно впливає на продуктивність і баланс між професійним та особистим життям.

5 Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 11.03.2026); Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 11.03.2026).

Водночас гібридна модель має і певні недоліки, зокрема складність координації роботи, можливе зниження рівня комунікації між працівниками та необхідність використання сучасних інструментів контролю й оцінювання результатів праці (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки гібридного формату роботи

Переваги гібридного формату роботи	Недоліки гібридного формату роботи
Підвищення гнучкості організації праці та можливість адаптації до змін у зовнішньому середовищі	Ускладнення координації діяльності працівників та організації командної роботи
Економія часу працівників на дорогу до місця роботи	Ризик зниження рівня комунікації між працівниками
Підвищення задоволеності працівників умовами праці	Складність контролю результатів праці та оцінювання ефективності діяльності
Покращення балансу між роботою та особистим життям	Можливі труднощі у формуванні корпоративної культури
Можливість залучення працівників незалежно від їх географічного розташування	Підвищені вимоги до використання цифрових технологій та кібербезпеки
Потенційне зниження витрат підприємства на утримання офісних приміщень	Ризик професійної ізоляції працівників та зниження командної взаємодії

Джерело: сформовано автором на основі узагальнення наукових досліджень у сфері управління персоналом⁶.

Кінець форми Отже, гібридний формат роботи є однією з найбільш перспективних моделей організації праці у сучасних умовах розвитку цифрової економіки. Його ефективне застосування потребує удосконалення підходів до управління персоналом, використання сучасних інформаційних технологій та формування нових механізмів координації трудової діяльності працівників.

Поширення гібридного формату роботи зумовлює необхідність використання нових підходів до організації праці, які поєднують традиційні управлінські механізми з можливостями цифрових технологій. У таких умовах підприємства змушені адаптувати систему управління персона-

⁶ International Labour Organization. Working from home: Estimating the worldwide potential. Geneva : ILO, 2020. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_743447/lang--en/index.htm (дата звернення: 11.03.2026); Eurofound. Living, working and COVID-19. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2020. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/living-working-and-covid-19> (дата звернення: 11.03.2026).

лом, організацію робочого часу, комунікацію між працівниками та підходи до оцінювання результатів їх діяльності. Сучасні підходи до організації праці у гібридному середовищі передбачають використання гнучких режимів робочого часу, цифрових інструментів управління працею, нових методів управління результативністю працівників, створення цифрових робочих місць та формування нових моделей командної взаємодії.

Одним із важливих напрямів організації праці в умовах гібридної роботи є запровадження гнучких режимів робочого часу. Такі підходи дозволяють працівникам більш ефективно поєднувати професійну діяльність з особистими потребами, що позитивно впливає на їхню мотивацію та продуктивність праці.

Найбільш поширеною формою є гнучкий графік роботи, який передбачає можливість працівника самостійно визначати час початку та завершення робочого дня в межах встановленої норми робочого часу. Такий підхід дозволяє адаптувати робочий процес до індивідуальних потреб працівників та специфіки виконуваних завдань.

Іншою формою є *compressed workweek* (стиснений робочий тиждень), що передбачає виконання норми робочого часу за меншу кількість робочих днів. Наприклад, працівники можуть працювати чотири дні на тиждень із більшою тривалістю робочого дня. Такий підхід сприяє підвищенню задоволеності працівників умовами праці та дозволяє оптимізувати використання робочого часу.

Важливим сучасним підходом також є результато-орієнтована модель роботи, за якої оцінювання діяльності працівників здійснюється переважно за досягнутими результатами виконання поставлених завдань, а не за кількістю відпрацьованих годин. Такий підхід дозволяє змістити акценти з процесу праці на її кінцеві результати, що особливо актуально у гібридному середовищі, де працівники можуть виконувати роботу у різний час і в різних місцях. Крім того, результато-орієнтована модель сприяє підвищенню рівня автономії працівників, розвитку їх відповідальності та мотивації до досягнення кращих показників діяльності.

Ефективне функціонування гібридної моделі організації праці значною мірою залежить від використання сучасних управлінських та цифрових інструментів, які забезпечують координацію діяльності працівників, контроль виконання завдань та підтримку ефективної комунікації в умо-

вах поєднання офісної та дистанційної роботи. Сучасні підприємства активно впроваджують цифрові HR-системи, інструменти управління результативністю, системи ключових показників ефективності, платформи онлайн-комунікації та механізми організації роботи віртуальних команд. Водночас важливим є не лише впровадження таких інструментів, а й формування цифрової культури в організації, що передбачає готовність працівників до використання нових технологій та адаптацію управлінських підходів до умов цифрового середовища.

Важливим у сучасній системі управління персоналом є використання цифрових HR-систем, які дозволяють автоматизувати основні процеси кадрового менеджменту та зменшити адміністративне навантаження на HR-підрозділи. Такі системи забезпечують ведення кадрового обліку, управління персональними даними працівників, облік робочого часу, організацію процесів підбору персоналу, навчання та розвитку працівників. Крім того, вони дають змогу здійснювати аналітику персоналу, прогнозувати кадрові потреби та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Використання HR-платформ дозволяє значно підвищити ефективність управління трудовими ресурсами, а також забезпечити оперативний доступ до необхідної інформації як для керівників, так і для працівників.

У гібридному форматі роботи важливого значення набуває управління результативністю працівників, яке передбачає систематичне оцінювання досягнутих результатів, постановку чітких цілей та моніторинг виконання завдань. На відміну від традиційних моделей контролю, сучасні підходи до управління результативністю орієнтовані на досягнення конкретних результатів, розвиток компетентностей працівників та підвищення ефективності їх діяльності. Додатково застосовуються індивідуальні плани розвитку, регулярний зворотний зв'язок та оцінювання за компетенціями, що дозволяє більш комплексно підходити до управління людськими ресурсами.

Одним із найбільш поширених інструментів оцінювання результативності є система ключових показників ефективності (KPI), яка дозволяє визначати кількісні та якісні показники оцінювання діяльності працівників. Використання KPI сприяє підвищенню прозорості системи управління персоналом, забезпечує чітке розуміння цілей діяльності працівників та

дозволяє більш об'єктивно оцінювати результати їх роботи. Крім того, система КРІ може бути інтегрована з мотиваційними програмами підприємства, що стимулює працівників до досягнення встановлених цілей та підвищення продуктивності праці.

Не менш важливим інструментом організації праці в умовах гібридної роботи є цифрові платформи комунікації, які забезпечують ефективну взаємодію між працівниками незалежно від їх місцезнаходження. За допомогою таких платформ здійснюється проведення онлайн-нарад, обмін інформацією, координація спільних проєктів та підтримка постійного зв'язку між членами трудового колективу. Вони також сприяють формуванню командної роботи, швидкому вирішенню робочих питань та підвищенню рівня залученості працівників до діяльності організації.

У гібридному середовищі особливого значення набуває також організація роботи віртуальних команд, які об'єднують працівників, що можуть знаходитися у різних містах або країнах, але виконують спільні завдання в межах одного проєкту або підрозділу. Віртуальні команди дозволяють залучати висококваліфікованих спеціалістів незалежно від їх географічного розташування, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств та ефективнішому використанню людського капіталу. Водночас ефективність таких команд залежить від рівня цифрових навичок працівників, якості комунікації та здатності керівництва організувати спільну діяльність у дистанційному форматі.

Для узагальнення сучасних інструментів організації праці у гібридному форматі доцільно відобразити їх характеристику та значення для організації праці (табл. 3)

Таблиця 3

Сучасні інструменти організації праці у гібридному форматі роботи

Інструмент	Характеристика	Значення для організації праці
1	2	3
Цифрові HR-системи	Автоматизовані платформи для управління персоналом	Підвищують ефективність кадрового управління та спрощують облік трудових процесів

Продовження табл. 3

1	2	3
Управління результативністю	Система постановки цілей та оцінювання результатів діяльності працівників	Забезпечує контроль виконання завдань та підвищує ефективність роботи
КРІ (ключові показники ефективності)	Показники оцінювання результатів діяльності працівників	Дозволяють об'єктивно оцінювати ефективність праці
Цифрові платформи комунікації	Онлайн-інструменти для взаємодії між працівниками	Забезпечують ефективну комунікацію та координацію роботи
Віртуальні команди	Групи працівників, які співпрацюють дистанційно	Сприяють ефективній реалізації спільних проєктів незалежно від місця перебування працівників

Джерело: узагальнено автором на основі аналізування сучасних підходів до управління персоналом⁷.

Ефективність функціонування гібридної моделі організації праці залежить від низки організаційних, технологічних та управлінських факторів. Їх врахування дозволяє забезпечити результативну взаємодію працівників, оптимізувати використання робочого часу, підвищити продуктивність праці та адаптивність підприємства до змін зовнішнього середовища. У сучасних умовах важливого значення набувають розвиток цифрової інфраструктури, використання сучасних систем управління результативністю працівників, ефективна комунікація в колективі та формування корпоративної культури співпраці. Основні фактори, що впливають на ефективність гібридної роботи, наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Фактори ефективності праці в гібридному форматі роботи

Фактор	Зміст фактору	Вплив на ефективність праці
1	2	3
Організація робочого часу	Використання гнучких графіків роботи та можливість поєднання офісної і дистанційної роботи	Сприяє підвищенню продуктивності праці та кращому балансу між роботою і особистим життям

⁷ Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 386 с; World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. Geneva : WEF, 2023. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023> (дата звернення: 11.03.2026).

Продовження табл. 4

1	2	3
Цифрова інфраструктура	Наявність сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та доступу до корпоративних систем	Забезпечує безперервність трудових процесів і ефективну взаємодію працівників
Ефективна комунікація	Використання цифрових платформ для обміну інформацією та координації роботи	Підвищує якість взаємодії між працівниками та зменшує ризики інформаційних бар'єрів
Система оцінювання результативності	Використання KPI, систем управління результативністю та регулярного зворотного зв'язку	Дозволяє об'єктивно оцінювати результати роботи та стимулює працівників до досягнення цілей
Корпоративна культура	Підтримка командної взаємодії, спільних цінностей та довіри між працівниками	Сприяє підвищенню залученості персоналу та формуванню ефективних команд
Рівень цифрових компетенцій працівників	Наявність навичок використання цифрових технологій та онлайн-інструментів	Забезпечує ефективну роботу в дистанційному та гібридному середовищі
Підтримка з боку керівництва	Використання сучасних підходів до управління персоналом та надання працівникам необхідних ресурсів	Підвищує ефективність організації праці та сприяє досягненню стратегічних цілей підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі аналізу сучасних підходів до організації праці⁸.

Аналізування факторів, наведених у табл. 4, показує, що ефективність гібридної моделі формується через їх комплексну взаємодію. Наявність цифрової інфраструктури є базовою умовою, однак її результативність залежить від рівня цифрових компетенцій працівників, ефективної комунікації та дієвої системи оцінювання результативності. Підтримка з боку керівництва забезпечує узгодження індивідуальних і організаційних цілей та підвищення продуктивності праці.

Важливим є також поєднання гнучкої організації робочого часу з розвитком корпоративної культури, що ґрунтується на довірі, відповідальності та самоорганізації працівників. Водночас гібридна модель супрово-

⁸ International Labour Organization. Working from home: Estimating the worldwide potential. Geneva : ILO, 2020. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_743447/lang--en/index.htm (дата звернення: 11.03.2026); World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. Geneva : WEF, 2023. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023> (дата звернення: 11.03.2026).

джується певними викликами, зокрема зниженням рівня неформальної комунікації та труднощами в адаптації персоналу.

Підвищення ефективності гібридної роботи потребує комплексного підходу до управління персоналом, що поєднує цифрові інструменти, сучасні методи організації праці та регулярний моніторинг результатів, що дозволяє своєчасно адаптувати управлінські рішення та забезпечити ефективне використання людського капіталу.

Висновки. У сучасних умовах розвитку цифрової економіки та трансформації соціально-трудових відносин організація праці зазнає змін, пов'язаних із поширенням нових форм зайнятості та використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Однією з найбільш перспективних моделей є гібридний формат роботи, що поєднує традиційну та дистанційну форми виконання трудових обов'язків.

Дослідження показало, що гібридна модель сприяє підвищенню гнучкості діяльності підприємств, раціональнішому використанню робочого часу та покращенню балансу між професійним і особистим життям працівників. Її ефективність значною мірою залежить від розвитку цифрової інфраструктури підприємства, використання сучасних HR-систем, результатно-орієнтованих підходів до оцінювання праці та формування ефективної корпоративної культури. Гібридний формат роботи стає важливим елементом сучасної системи організації праці та потребує подальшого вдосконалення підходів до управління персоналом і використання цифрових технологій.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-85-95

ЧЕРЕП Алла Василівна,

д-р екон. наук, професор,
Запорізький національний університет,
ORCID ID: 0000-0001-5253-7481

КАРПОВ Ярослав Євгенійович,

аспірант,
Запорізький національний університет,
ORCID ID: 0009-0007-5780-1473

СКОЛИБОГ Сергій Олександрович,

аспірант,
Запорізький національний університет,
ORCID ID: 0009-0005-1587-539X

НАЗРУК Катерина Олександрівна,

студентка,
Запорізький національний університет
Україна

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄС

У процесі дослідження використано методи аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, узагальнення статистичних і аналітичних даних міжнародних фінансових інституцій.

Метою статті є: проаналізувати поточний стан фінансової та економічної безпеки країн ЄС, визначити ключові загрози та оцінити ефективність інституційних і політичних механізмів для її забезпечення.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується підвищеною турбулентністю, зумовленою глобальними фінансовими кризами, наслідками пандемії COVID-19, енергетичними викликами та зростанням геополітичної напруги. У таких умовах забезпечення фінансово-економічної безпеки набуває ключового значення для сталого функціонування та розвитку країн Європейського Союзу. Саме від рівня економічної стабільності, ефективності фінансової системи та здатності держави протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам залежить конкурентоспроможність ЄС на світовій арені.

Фінансово-економічна безпека охоплює сукупність умов і механізмів, які забезпечують стійкість національної економіки, збалансований розвиток фінансової системи та захист економічних інтересів держави. Для країн

Європейського Союзу це поняття є особливо важливим, адже інтеграційні процеси, спільна валютна політика та залежність від глобальних ринків роблять економіку блоку вразливою до кризових явищ.

У період 2020–2025 рр. фінансово-економічна безпека ЄС зазнала суттєвих змін: наслідки пандемії, зростання інфляції, енергетична криза, а також воєнні конфлікти у Європі створили нові ризики для стабільності європейського фінансового простору. Водночас ЄС продемонстрував високий рівень адаптивності, започаткувавши програми відновлення, посиливши контроль за фінансовими потоками та розширивши співпрацю в енергетичній і технологічній сферах.

Економічна безпека – це важлива характеристика економіки, яка показує, наскільки вона здатна працювати стабільно, розвиватися, забезпечувати себе всіма необхідними ресурсами та реалізовувати свої економічні інтереси.

Академік В. Геєць, один із перших, хто досліджував економічну безпеку держави, визначав її як здатність країни забезпечувати самостійний розвиток, підтримувати стабільність громадянського суспільства та мати достатній оборонний потенціал навіть у складних та непередбачуваних умовах¹.

Під економічною безпекою держави розуміють такий стан економіки, за якого вона може протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, залишатися конкурентоспроможною у світовій економіці та забезпечувати стабільне збалансоване зростання².

Економічна безпека включає кілька важливих складових: виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну та фінансову безпеку.

Особливе значення серед цих компонентів має фінансова безпека. Без її забезпечення майже неможливо ефективно виконувати ключові завдання держави, адже фінанси – це своєрідна «кров» економіки. Пріоритетність фінансової безпеки пояснюється тим, що фінансова система є основою функціонування національної економіки.

Під фінансовою системою розуміється³:

- 1 Концепція економічної безпеки України / за ред. В. М. Геєця. НАН України. *Інститут економічного прогнозування*. К. : Логос, 1999. 56 с.
- 2 Череп А.В., Воронкова В.Г., Андриякайтене Р.М., Денисенко М.О. Соціально-економічна безпека у контексті міжнародного економічного клімату задля забезпечення конкурентоспроможності економіки. *Acta Academiae Beregsiensis. Economics*. № 3. 2023. P.172- 179.
- 3 Череп А.В., Олейнікова Л.Г., Кішко Ю.П. Problematic issues in the budget system of Ukraine. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. Західноукраїнський національний університет. 2024 № 1 (31). С. 152- 156. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-25> . URL: <http://ujae.org.ua/problemni-pytannya-v-byudzhetnij-systemi-ukrayiny/>

- 1) сукупність сфер та форм фінансових відносин, які відображають форми та методи розподілу й перерозподілу ВВП (об'єкти фінансової системи);
- 2) сукупність фінансових агентів (фінансових органів та інститутів), які діють у межах країни (суб'єкти фінансової системи);
- 3) фінансовий механізм (засіб взаємодії суб'єкта й об'єкта фінансової системи).

Фінансова безпека держави покликана забезпечувати виконання ключових функцій фінансової системи⁴. Основними серед них є:

1. Мобілізація та акумулювання фінансових ресурсів. Фінансова система повинна формувати та підтримувати механізм, здатний максимально залучати потенційні фінансові ресурси – тимчасово вільні кошти, які перебувають у розпорядженні різних суб'єктів фінансових відносин. Сукупність цих коштів створює фінансовий потенціал держави, яким необхідно ефективно управляти, зокрема раціонально інвестувати.
2. Розміщення (алокація) фінансових ресурсів і контроль за їхнім використанням. Сам процес мобілізації капіталу не є самоціллю. Важливо забезпечити правильний розподіл і ефективне застосування залучених ресурсів, що гарантує їхнє повернення власникам і отримання ними прибутку від інвестованих коштів.
3. Оптимальний розподіл і перерозподіл ВВП. Цей процес необхідний для формування доходів усіх учасників фінансових відносин – держави, бізнесу та населення. Частина цих доходів, що не споживається, перетворюється на заощадження та нагромадження, які згодом інвестуються в економіку.

Отже, фінансова безпека держави⁵ – це:

- захищеність фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;
- достатній рівень фінансової стійкості, незалежності та стабільності національної фінансової системи в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх ризиків, що можуть загрожувати національним інтересам;

4 Andrushkiv B.M., Cherep O.H., Oleynikova L.H., Moroz A.Yu. Assessment of the potential of public-private partnership in Ukraine. *Financial strategies for innovative development of the economy*, 2025 (66), 157-164. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-0287-2025-2-66-24>. URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/economics/article/view/4673/4455>

5 Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. *Фінансова безпека держави* : навч. посібник. Львів, 2020. 356 с. ISBN 978-617-511-305-9. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf

– спроможність фінансової системи забезпечувати ефективне функціонування економіки та підтримувати її розвиток.

Для забезпечення фінансової безпеки підприємства створено спеціальний механізм, який є частиною загальної системи управління діяльністю підприємства та відображає взаємозв'язок між різними процесами фінансової й господарської роботи.

Основною метою цього механізму є зведення до мінімуму зовнішніх і внутрішніх ризиків, що можуть загрожувати фінансовим і матеріальним ресурсам, інформаційним технологіям та персоналу. Це досягається шляхом розроблення й упровадження економічних, фінансових, правових та організаційних заходів.

Фінансово-економічна безпека Європейського Союзу у 2020–2025 роках формувалася під впливом низки серйозних викликів, які одночасно охопили різні сфери економічного та політичного життя. Протягом цього періоду ЄС зіткнувся з пандемією, енергетичними й інфляційними шоками, воєнними конфліктами та загостренням глобальної конкуренції. Усе це створило значний тиск на стійкість фінансових систем та економічний розвиток країн-членів.

Нижче подано ключові загрози фінансово-економічній безпеці ЄС у зазначений період із доповненнями.

Пандемія COVID-19 спричинила глибокі економічні потрясіння у світі та країнах ЄС, що проявилися у різкому падінні ділової активності, обвалі фінансових ринків у 2020 році та порушенні глобальних ланцюгів постачання⁶. Карантинні обмеження призвели до суттєвого скорочення інвестицій, які у другому кварталі 2020 року зменшилися майже на 19 % у річному вимірі. Зросла невизначеність у бізнес-середовищі, що негативно вплинуло на очікування компаній та ринок праці. Вплив пандемії був нерівномірним: найбільших втрат зазнали сфери послуг, зокрема туризм і транспорт, тоді як фінансовий сектор і сільське господарство постраждали значно менше. Значні державні видатки на підтримку економіки спричинили зростання державного боргу та безробіття, особливо в країнах Південної Європи, водночас пандемія стала каталізатором прискореної цифровізації бізнесу.

6 Вплив пандемії COVID-19 на економіку. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вплив_пандемії_COVID-19_на_економіку

Енергетична криза, посилена скороченням імпорту газу та нафти з росії, стала одним із ключових чинників зростання інфляції⁷. У 2022–2023 роках інфляція в зоні євро сягала найвищих значень за останні десятиліття – понад 8 %. Зростання цін на енергоносії призвело до подорожчання виробництва, падіння реальних доходів населення та зниження прибутковості підприємств. У відповідь Європейський центральний банк змушений був значно підвищити процентні ставки, що обмежило доступ бізнесу до кредитів і стримувало інвестиційний розвиток. Коливання курсу євро та напруженість на фінансових ринках підвищували ризики для стабільності банківської системи.

З початком повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році ЄС зіткнувся з новою хвилею загроз. Перебудова логістичних маршрутів, зростання витрат на оборону, енергетична залежність та санкційна політика вплинули на товарні потоки в енергетичній, промисловій і аграрній сферах. Крім того, конфлікти на Близькому Сході та стратегічна напруга у відносинах між Китаєм і Заходом створили додаткові ризики для торгівлі, інвестицій та стабільності критично важливих секторів.

Інновації та енергетична політика – два ключові драйвери підвищення економічної стійкості ЄС⁸. Інновації підсилюють конкурентоспроможність, диверсифікують економіку та зменшують залежність від зовнішніх технологічних постачальників; енергетична політика – знижує вразливість до зовнішніх енергетичних шоків, сприяє довгостроковій енергетичній незалежності і підвищує стійкість виробничих ланцюгів.

Інноваційна політика ЄС направлена на⁹:

1. Фінансування досліджень і розвиток (R&D). Програми ЄС (Horizon Europe, рамкові програми R&I та ініціативи NextGenerationEU) значно посилили фінансування наукових досліджень, що підвищує довгостроковий інноваційний потенціал і сприяє технологічній автономії. Це зменшує ризики стратегічної залежності в критичних

7 Пілецька С., & Мягких І. (2023). Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємств в умовах економіки знань. *Економіка та суспільство*, (53). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-29> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2640>

8 Там само.

9 Григоренко Юрій. *Як розвиватиметься економіка у світі та в найбільших партнерів України у 2025 році*. URL: <https://gmk.center/ua/posts/iak-rozvyvatymetsia-ekonomika-u-sviti-ta-u-najbilshykh-partneriv-ukrainy-u-2025-rotsi/>

галузях (наприклад, цифрові платформи, напівпровідники, біотехнології)¹⁰. NextGenerationEU+1

2. Розвиток екосистем стартапів і промислової бази. Інструменти інвестиційної підтримки (InvestEU, ЄІВ) та національні стимуляційні програми сприяють масштабуванню інноваційних компаній, що дає змогу швидше трансформувати НДДКР у комерційні продукти й робочі місця¹¹.
3. Технологічна стійкість і кіберзахист. Інвестиції в кібербезпеку, стандартизацію та локальні ланцюги постачання зменшують вразливість фінансових і критичних інфраструктур до зовнішніх атак чи маніпуляцій¹².

Енергетична політика ЄС включає:

1. Диверсифікація постачань і зниження залежності. Пакети заходів типу REPowerEU ставлять за мету зменшити залежність від російських енергоносіїв, підвищити частку відновлюваної енергії та посилити енергоефективність – усе це безпосередньо знижує ризики енергетичних шоків для економіки¹³.
2. Інвестиції в «зелену» інфраструктуру. Масштабні інвестиції в відновлювану енергетику, мережі та зберігання енергії підвищують стійкість енергопостачання, сприяють зниженню довгострокових витрат і створюють робочі місця в чистих технологіях. Пакети відновлення також націлені на енергетичну модернізацію будівель і промисловості¹⁴.

Висновок. У ході дослідження встановлено, що фінансово-економічна безпека країн Європейського Союзу у 2020–2025 роках формувалася в умовах безпрецедентних викликів, спричинених пандемією COVID-19, енергетичною кризою, інфляційними процесами та загостренням геополітичної напруги. Ці фактори негативно вплинули на темпи економічного зростання, інвестиційну активність, рівень зайнятості та стабільність державних фінансів.

10 *Next Generation EU: for a stronger, more resilient Europe*. URL: https://next-generation-eu.europa.eu/index_en

11 Там само.

12 *Migration and Home Affairs. Europe's new border management system started to be operational on 12 October 2025*. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/index_en

13 *40 years together Spain and Portugal in the EU*. European Commission+1. URL: https://commission.europa.eu/index_en

14 *Next Generation EU: for a stronger, more resilient Europe*. URL: https://next-generation-eu.europa.eu/index_en

Разом із тим доведено, що Європейський Союз продемонстрував високий рівень адаптивності та інституційної спроможності. Скоординовані дії Європейського центрального банку, Європейської комісії та стабілізаційних механізмів дозволили знизити ризики фінансової дестабілізації, підтримати банківський сектор і забезпечити відновлення економічної активності.

Результати дослідження свідчать, що у 2020–2025 рр. країни ЄС зазнали значного економічного спаду, зростання державного боргу та інфляційного тиску, однак завдяки скоординованій монетарній та фіскальній політиці, програмам відновлення (NextGenerationEU, REPowerEU, InvestEU) та активному розвитку інноваційної й енергетичної політики вдалося зберегти відносну фінансову стабільність. Встановлено, що посилення технологічної автономії, диверсифікація енергетичних ресурсів і розвиток людського капіталу є ключовими чинниками підвищення фінансово-економічної безпеки ЄС у довгостроковій перспективі.

Упродовж 2020–2025 рр. фінансово-економічна безпека Європейського Союзу перебувала під впливом численних викликів – пандемії COVID-19, енергетичної кризи, інфляційних коливань та геополітичної напруги. Попри це, ЄС продемонстрував високу адаптивність завдяки ефективній координації монетарної та фіскальної політики, впровадженню програм підтримки (NextGenerationEU, REPowerEU, InvestEU) і зміцненню інституційних механізмів стабільності.

Інноваційна та енергетична політика стали ключовими чинниками підвищення економічної стійкості – вони сприяють технологічній автономії, зменшенню енергетичної залежності та стимулюють сталий розвиток. Реформування фінансових структур, зміцнення банківського та фіскального союзів, а також розвиток «зеленої» економіки формують фундамент для довгострокової стабільності.

До 2030 року головним завданням ЄС залишається збереження балансу між економічним зростанням, енергетичною незалежністю та соціальною рівновагою. Послідовна реалізація спільних європейських стратегій, розвиток інновацій і диверсифікація ресурсів є запорукою подальшого зміцнення фінансово-економічної безпеки Європейського Союзу.

ЧЕРЕП Олександр Григорович,

д-р екон. наук, професор,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-3098-0105

ВЕРЕМЄЄНКО Олександр Олександрович,

д-р філос. в галузі економіки,
докторант,
Запорізький національний університет
ORCID: 0000-0003-0014-1615

САВЕНКО Дмитро Михайлович,

доктор філософії в галузі економіки,
докторант,
ORCID ID: 0000-0003-0825-2424
ГО «Міст» (Київ, Україна)

НАЗРУК Катерина Олександрівна,

студентка,
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

РЕКЛАМА – ЯК БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах глобалізації та посилення конкуренції реклама посідає провідне місце серед інструментів ринкової економіки. Вона не лише інформує покупців про товари та послуги, а й формує їхні потреби, створює імідж бізнесу та забезпечує лояльність клієнтів. Саме завдяки рекламі організації мають змогу швидко завойовувати нові ринки, зміцнювати позиції серед конкурентів та підвищувати рівень прибутковості. Недарма рекламу часто називають «двигуном прогресу», адже вона стимулює розвиток виробництва, торгівлі та інновацій.

У сучасному світі, де рівень конкуренції на ринку постійно зростає, реклама відіграє ключову роль у розвитку бізнесу та економіки загалом. Вона є не лише засобом інформування споживачів про товари й послуги, а й потужним інструментом формування попиту, впливу на споживчу поведінку та створення брендової цінності. Саме завдяки рекламі підприємства можуть ефективно просувати свою продукцію, впроваджувати інновації та адаптуватися до змін ринкового середовища. Недарма рекламу часто називають «двигуном прогресу», адже вона

стимулює розвиток виробництва, торгівлі та технологій. У зв'язку з цим дослідження ролі реклами та її впливу на економічні процеси є актуальним і важливим у сучасних умовах.

Метою статті є вивчення суті та ролі реклами в сучасній ринковій економіці, аналіз її впливу на розвиток підприємств, формування споживчих потреб і підвищення конкурентоспроможності бізнесу, а також визначення основних напрямків покращення рекламної діяльності в контексті цифровізації та посилення конкуренції.

Мета реклами полягає в тому, щоб привернути увагу споживача, пробудити його інтерес, донести необхідну інформацію та спонукати до певних дій¹. Створити товар – це лише перший етап, адже не менш важливо забезпечити, щоб він знайшов свого покупця. Саме реклама покликана донести до споживача щось важливе, цікаве й унікальне, що вирізняє товар серед інших. Рекламне звернення має бути достовірним, аргументованим, зрозумілим і своєчасним, аби споживач звернув увагу на товар (чи послугу) і зробив покупку.

Реклама² є важливою складовою як економічних відносин, так і соціальних комунікацій. Вона виконує роль своєрідного каналу взаємодії між виробником і споживачем, у межах якого компанія передає інформацію про свої товари, послуги та цінності, а споживач реагує на неї зацікавленістю або байдужістю³. У випадку, якщо рекламне повідомлення не викликає інтересу, його основна мета вважається недосягнутою⁴.

У науковій та професійній літературі реклама розглядається як багатофункціональний інструмент, що виконує низку взаємопов'язаних завдань. Вона сприяє формуванню у споживачів необхідного рівня обізнаності про товар або послугу, створює та підтримує позитивний образ компанії, розвиває прихильне ставлення до бренду. Важливою функцією реклами є стимулювання повторних звернень клієнтів до фірми, спонукання до придбання конкретного товару чи послуги, а також

1 Закон України «Про рекламу» із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 18 листопада 1997 року № 642/97-ВР, від 30 червня 1999 року N 783-XIV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/z960270?an=1&ed=1999_06_30

2 Котлер Ф. *Маркетинг. Менеджмент. Аналіз, планування, впровадження і контроль* : навч. посібник / Ф. Котлер. К. : Основи, 2008. 622 с. URL: https://balka-book.com/ua/marketing-225/osnovi-marketingu-klasichne-vidannya-254438?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=pm-ua_2&utm_content=4NWbSa_CxO_jh8U4p3Q_pesq92zcj09SjMRoC1OEqAvD_BwE

3 Череп О.Г. *Маркетинг*: навч. посібн. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2021. 728 с.

4 Череп О. Г. *Маркетинг: концепт лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра освітньо- професійних програм «Маркетинг», «Облік і аудит», «Фінанси і кредит», «Економічна кібернетика», «Міжнародна економіка», «Управління персоналом і економіка праці»*. Запоріжжя.: ЗНУ. 2020. 124 с. Затверджено вченою радою ЗНУ. Протокол № 12 від 23.06.2020 р.

підтримка збуту й прискорення товарообігу. У довгостроковій перспективі реклама сприяє формуванню стабільної клієнтської бази та зміцненню ринкових позицій підприємства.

До основних переваг реклами належить її здатність охоплювати широку аудиторію за відносно невисокої вартості одного рекламного контакту. Вона надає можливість використовувати різноманітні канали комунікації, що дозволяє орієнтуватися на конкретні цільові сегменти. Крім того, реклама дає змогу контролювати зміст, форму та час подання інформації, оперативно змінювати повідомлення залежно від реакції споживачів і впливати на рішення про покупку ще до безпосереднього контакту клієнта з продавцем⁵.

Водночас реклама має й певні недоліки. До них належить стандартизований характер рекламних повідомлень, що ускладнює індивідуальний підхід до кожного клієнта, обмежений обсяг інформації, який можна донести за короткий час, а також значні витрати на окремі види реклами. Крім того, розміщення рекламних матеріалів часто потребує часу, що знижує оперативність реагування на зміни ринкової ситуації.

Економічна функція реклами проявляється у сприятні налагодженню зв'язків між виробниками та споживачами, розвитку ділових відносин, активізації конкурентного середовища. Реклама стимулює зростання обсягів продажів, збільшує інвестиційну активність, сприяє створенню нових робочих місць і, в результаті, забезпечує загальний економічний розвиток суспільства⁶.

Слід зазначити, що реклама сама по собі є потужною галуззю економіки, яка об'єднує сотні тисяч рекламних агентств у світі з річними оборотами, що перевищують трильйон доларів. У цій сфері працюють мільйони людей, і вона продовжує розвиватися, створюючи нові можливості для працевлаштування.

Серед множинних можливих рекламних цілей: повідомлення, переконання та нагадування споживачеві про товари, роботи та послуги⁷.

Повідомлення – реклама, спрямована на інформування споживачів про новий продукт, нові способи використання вже відомого товару, зміну

5 Балабанова Л. В. *Маркетинг* : підручник / Л. В. Балабанова. К. : Знання, 2011. 645 с. URL: https://lib.khmn.edu.ua/virt_dovidka1/for_chit/view_post.php?postid=10755

6 Лук'янець Т. І. *Рекламний менеджмент* : навч. посібник / Т. І. Лук'янець. К. : КНЕУ, 2010. 440 с. URL: <https://buklib.net/books/21907/>

7 Череп О. Г. *Маркетинг*: навч. посібн. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2021. 728 с.

цін, принцип роботи виробу або перелік послуг. Вона також допомагає виправити помилкові уявлення, зменшити побоювання покупців і сформувати позитивний імідж компанії.

Переконання – реклама, метою якої є вплив на вибір споживача. Вона спрямована на заохочення купувати конкретну торгову марку, переключення уваги з конкурентів, зміну уявлень про якість продукту, стимулювання негайної покупки та переконання у вигодах замовлення товару.

Нагадування – реклама, що підтримує інтерес до товару або компанії. Вона нагадує покупцям про можливу потребу в продукті найближчим часом, місце його придбання, підтримує присутність бренду у міжсезонний період та постійно інформує споживачів про актуальні події.

Значення реклами для підвищення конкурентоспроможності підприємств надзвичайно велике.

Конкурентоспроможність бізнесу⁸ – це комплексна порівняльна характеристика, яка дозволяє оцінити ступінь переваг над конкурентами за комплексом показників діяльності в певний проміжок часу.

В умовах жорсткої конкуренції на ринку реклама стає необхідним інструментом підтримки конкурентоспроможності бізнесу. Наукові дослідження підтверджують, що дієва стратегія просування може вплинути на різні аспекти діяльності бізнесу, забезпечуючи йому переваги перед конкурентами.

По-перше, реклама допомагає підприємству підвищити усвідомленість про свою продукцію або послуги серед покупців, що може стимулювати попит і збільшувати обсяги продажів. Цей ефект базується на принципах психології споживача, згідно з яким підвищення усвідомленості про продукт або бренд може позитивно вплинути на його сприйняття та вибір.

По-друге, реклама може допомогти створити позитивне враження про бренд і сприяти побудові довіри до організації серед покупців. Цей аспект особливо важливий в умовах конкуренції, де вирішальну роль грає репутація та імідж організації⁹.

8 Гаркавенко С. С. *Маркетинг* : підручник / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2006. 368 с. URL: <https://www.academia.edu/u/32179097/>

9 Романчик Т. В., Самойлов О. В., Струк Д. М. Вплив реклами на конкурентоспроможність і безпеку бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2024. № 5. С. 373–379. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-5-373-379> ; Кітченко О. М., Мірошник М. В. Новітні рекламні технології, що змінюють підходи до рекламної стратегії. *Ефективна економіка*. 2024. № 2. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.40>

Крім того, реклама може бути ефективним інструментом утримання та розвитку клієнтської бази, а також залучення нових клієнтів. Вона дозволяє підприємству зміцнити відносини зі своїми клієнтами та створити позитивне сприйняття бренду¹⁰.

Таким чином, якісно розроблена рекламна стратегія є активним засобом конкурентної боротьби та дозволяє зміцнити конкурентну позицію бізнесу. Розуміння конкурентного середовища та вміння адаптувати свою стратегію до змін у ньому є ключовими для досягнення успіху в рекламі.

Щоб не відстати від конкурентів у проведенні рекламних кампаній, важливо дотримуватися кількох стратегічних підходів:

- слід уважно вивчати рекламні стратегії та акції конкурентів, щоб розуміти, які підходи є успішними та якими каналами вони користуються;
- важливо бути в курсі останніх трендів та новацій у рекламній галузі та впроваджувати їх у власні кампанії;
- слід постійно вдосконалювати свої рекламні стратегії, використовуючи аналітику та дані для підвищення ефективності кампаній;
- варто створювати рекламу, яка привертає увагу та взаємодіє з аудиторією, враховуючи її потреби та інтереси;
- важливо бути гнучким і швидко реагувати на зміни в ринкових умовах та поведінці покупців;
- слід постійно вдосконалювати свої навички в рекламі та вивчати нові методи та інструменти;
- важливо мати стабільну стратегію та довірені ресурси, які дозволять підтримувати постійну присутність на ринку.

Рекомендації щодо покращення рекламної стратегії:

1. Сфокусуватися на вузьких нішах ринку, які мають високий потенціал зростання. Це можуть бути напрями, пов'язані з екологічною продукцією, органічними товарами, етичної модою або натуральною косметикою.
2. Розвивати регіональну локалізацію. Орієнтація на окремі регіони України дозволить краще враховувати потреби місцевих споживачів,

¹⁰ Юрій Ліпський, Ірина Герасименко. Роль і місце реклами у формуванні взаємовідносин між виробниками і споживачами продукції. *Економічний аналіз*. 2025 рік. Том 35. № 1. С. 501- 507. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/6314-6565683496-1-PB.pdf

пропонуючи адаптований асортимент, зручні варіанти доставки та високий рівень сервісу.

3. Поєднувати онлайн- і офлайн-досвід покупця. Варто впроваджувати сервіси типу «Click & Collect» («натисни і забери»), проводити демонстрації продукції в магазинах, організовувати інтерактивні майстер-класи або презентації. Це сприятиме підвищенню лояльності клієнтів і зміцненню емоційного зв'язку з брендом.
4. Використання технологій доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR). Хоча це потребує значних інвестицій, такі рішення дозволяють покупцям приміряти одяг, оцінювати, як виглядатимуть меблі в їхньому інтер'єрі, або взаємодіяти з товаром у 3D-форматі. Це створює унікальний користувацький досвід і суттєво підвищує зацікавлення аудиторії.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що реклама є одним із ключових інструментів розвитку підприємств у сучасній ринковій економіці та суттєво впливає на їхню конкурентоспроможність. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності, функцій і видів реклами, що дозволило узагальнити її економічну та соціальну роль. Дослідження показало, що реклама є одним із ключових інструментів розвитку підприємств у сучасній ринковій економіці та суттєво впливає на їхню конкурентоспроможність. Були проаналізовані теоретичні підходи до визначення сутності, функцій і типів реклами, що дозволило узагальнити її економічну та соціальну роль.

У процесі дослідження встановлено, що реклама відіграє важливу роль у сучасній ринковій економіці та є дієвим інструментом розвитку підприємств. Вона не лише інформує споживачів про товари й послуги, а й формує попит, впливає на поведінку покупців, створює позитивний імідж бренду та сприяє підвищенню конкурентоспроможності бізнесу.

Аналіз теоретичних аспектів реклами показав, що її функції та види постійно розширюються під впливом цифровізації та змін у споживчих уподобаннях. Особливої актуальності набуває цифрова реклама, яка дозволяє персоналізувати повідомлення, швидко реагувати на потреби ринку та підвищувати ефективність рекламних кампаній.

У ході дослідження теоретичних основ реклами в умовах ринкової економіки встановлено, що реклама є невід'ємним елементом ефективного

функціонування сучасного бізнесу та важливим інструментом взаємодії між виробником і споживачем. Вона виконує комплекс економічних і комунікаційних функцій, сприяючи інформуванню споживачів, формуванню позитивного іміджу підприємства, розвитку лояльності до бренду та стимулюванню попиту на товари й послуги.

З'ясовано, що реклама істотно впливає на конкурентоспроможність підприємств, оскільки підвищує рівень обізнаності покупців, формує довіру до бренду та забезпечує стабільний розвиток клієнтської бази. Умови жорсткої ринкової конкуренції зумовлюють необхідність використання продуманих і гнучких рекламних стратегій, здатних адаптуватися до змін споживчих уподобань і ринкової кон'юнктури.

Аналіз теоретичних аспектів реклами показав, що її функції та типи постійно розширюються під впливом цифровізації та змін у споживчих уподобаннях. Цифрова реклама набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє персоналізувати повідомлення, швидко реагувати на потреби ринку та підвищувати ефективність рекламних кампаній. Дослідження показало, що ефективна рекламна діяльність ґрунтується на поєднанні різних цілей реклами – інформування, переконання та нагадування, а також на використанні сучасних каналів комунікації. Водночас підприємства мають враховувати як переваги реклами, так і її обмеження, оптимізуючи витрати та підвищуючи якість рекламних повідомлень.

Отже, реклама в умовах ринкової економіки виступає не лише засобом просування товарів і послуг, а й важливим чинником економічного зростання та розвитку конкурентного середовища. Реалізація запропонованих рекомендацій щодо вдосконалення рекламної стратегії дозволить підприємствам зміцнити свої позиції на ринку, підвищити ефективність комунікацій зі споживачами та забезпечити сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

БАРАНІВСЬКИЙ Василь Федорович,

д-р філос. наук, професор,
академік НАН ВО України
ORCID ID: 0009-0009-1682-5369

БАРАНІВСЬКИЙ Олександр Васильович,

аспірант,
ВНЗ «Національна академія управління»
ORCID ID: 0009-0006-1182-7080
м. Київ, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІАГНОСТИКИ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ІНОЗЕМНЕ ІНВЕСТУВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ЗА ОСОБЛИВИХ УМОВ

Для глибшого аналізу факторів впливу на привабливість України до іноземного фінансування слід з'ясувати методологічні підходи та принципи діагностики цих факторів та методологію їх застосування¹. За умов воєнного стану та війни підходи та принципи діагностики потребують певних уточнень, змін та доповнень.

Традиційно, на найбільш загальному рівні, під час аналізу будь-яких соціальних процесів та явищ (до яких належить і процес іноземного інвестування) застосовуються наступні методи-підходи: діалектичний, логічний, історичний, синергетичний, порівняльний, емпірико-соціологічний, системний, структурно-функціональний тощо.

Важливе значення мають загальнонаукові методи дослідження: аналіз як розчленування цілого предмета на складові частини; синтез як з'єднання раніше виділених частин предмета в єдине ціле; абстрагування як відволікання від певних властивостей і відносин досліджуваного явища і зосередження на властивостях і відносинах, які цікавлять дослідника; узагальнення як визначення властивостей і ознак предмета

1 Баранівський О. В. Шляхи розвитку іноземного інвестування в Україні в сучасних умовах: Магістерська робота. К.: ВНЗ «НАУ», 2018. 86 с. С. 29-30.

дослідження; моделювання як створення й вивчення копії досліджуваного предмета (явища)².

Для здійснення пошуку причин і наслідків між явищами та їх результатами використовуються методи теоретичного дослідження: гіпотетико-дедуктивний метод (висування гіпотези та доведення її правильності або хибності завдяки дедукції), аксіоматичний метод (висування положень, що не вимагають доведень, і виведення на їх основі тез, що утворюють аксіоматичну теорію).

Важливу роль в процесі діагностики відграють спеціальні методи дослідження: це методи емпіричних соціальних досліджень, соціальної психології, статистики, моделювання тощо.

- ✓ відповідно до обраного предмета діагностики (фактори впливу на іноземне інвестування в Україну) під нею розуміється:
- ✓ процес розпізнавання й визначення негативних (кризових) явищ у діяльності суб'єкта та об'єкта інвестиційного процесу на основі наявних локальних змін, установлених залежностей, а також особливо значимих явищ поточної інвестиційної діяльності;
- ✓ комплексний аналіз і оцінка фінансових показників діяльності суб'єкта та об'єкта інвестиційного процесу на основі вивчення факторів впливу на привабливість України до зовнішнього інвестування і наслідків поточних управлінських рішень з боку держави;
- ✓ система заходів, у тому числі й аналітичних, спрямованих на визначення розміру відхилення стану системи іноземного інвестування від бажаного або нормативного й основних причин цього відхилення, для визначення управлінських рішень, що приведуть систему в потрібний стан;
- ✓ аналітична діяльність, що спрямована на оцінку стану досліджуваного об'єкта за прямими та непрямими ознаками з метою виявлення проблем у його функціонуванні (операційному або майбутньому) та запропонування засобів щодо їх усунення.

Процес діагностики – дослідницький, пошуковий, пізнавальний. Найбільш важливим є застосування діагностики для визначення реального стану факторів впливу на іноземне інвестування в Україну. Перш ніж до-

2 Баранівський О. В. Теоретико-методологічні підходи та принципи діагностики факторів впливу на іноземне інвестування в Україну / Шляхи розвитку іноземного інвестування в Україну в сучасних умовах. Магістерська робота / ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2018. 86 с. С. 30-32.

кладніше зупинитися на цьому, необхідно визначити, які саме фактори є об'єктом діагностики, мету і завдання діагнозу, базові параметри та інші супутні поняття.

Об'єктом діагностики може бути як складна, високоорганізована динамічна система (країна, окрема галузь, конкретне підприємство будь-якої форми власності, інвестиційне законодавство тощо), так і будь-який сегмент цих систем (стан окремих факторів впливу на інвестиційну привабливість України, стан інвестора тощо).

Мета діагностики – установити діагноз об'єкта дослідження й зробити висновок про його стан на дату завершення цього дослідження та на перспективу. Реалізувавши мету на основі даних діагнозу, можна буде вибрати правильну інвестиційну політику, стратегію і тактику. Водночас, мета діагностики полягає у визначенні заходів, спрямованих на налагодження роботи всіх складових елементів системи і способів їх реалізації. Не можна здійснювати управління цією системою не маючи чіткого уявлення про її стан.

Основним завданням діагностики стану факторів впливу на іноземне інвестування в Україну є системна оцінка результативності інвестиційної діяльності за кілька періодів, виявлення факторів, які позитивно чи негативно вплинули на неї, а також визначення реальної фінансової стійкості та надійності інвестора в цілому чи окремих аспектів його платоспроможності, кредитоспроможності, інвестиційної привабливості тощо³.

Під час воєнного стану та війни вирішення завдань діагностики доповнюється оперативним та гнучким реагуванням з боку держави, органів державного та військового управління на зміну воєнно-політичних та економічних обставин, на потреби фронту та тилу, на пошук та підтримку союзників та друзів, на забезпечення гнучкої та контрольованої системи отримання інвестицій та жорсткого контролю за їх використанням. В Україні, на жаль, в наслідок відсутності такої системи значна частина іноземних інвестицій на початковому етапі воєнного стану була втрачена⁴.

3 Баранівський В. Ф., Баранівський О. В. Оцінка організаційно-правового механізму залучення іноземних інвестицій в економіку України. / Актуальні проблеми освіти і науки в умовах війни: матеріали Першої науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми освіти і науки в умовах війни» (Київ, 6–7 червня 2023 року). / упор. В. Шпак ; за загальною редакцією С. Табачнікова. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2023. 314 с. С. 26-37.

4 Баранівський О. В. Теоретико-методологічні підходи та принципи діагностики факторів впливу на іноземне інвестування в Україну / Шляхи розвитку іноземного інвестування в Україну в сучасних умовах. Магістерська робота / ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2018. 86 с. С. 32-33.

Завдання діагностики стану факторів впливу на іноземне інвестування в Україну за особливих умов можна визначити як:

- вивчення характеру дії інвестиційних законів за особливих умов, визначення закономірностей та тенденцій розвитку підсистем інвестиційного процесу;
- комплексне обґрунтування усіх інвест-проектів і стратегій інвестування;
- контроль за досягненням цільових орієнтирів інвестиційної діяльності держави, міністерств, відомств, підприємств тощо;
- пошук резервів підвищення результативності інвестиційної системи держави, міністерств, відомств, підприємств тощо;
- прийняття управлінських рішень з реалізації виявлених резервів.

На основі визначених завдань необхідно визначити загальні **принципи діагностики**:

- ✓ *інтегрованість у загальну систему аналізу* – система діагностики повинна мати цільовий характер та органічно поєднувати специфіку інвестиційної діяльності й пріоритети як власників інвестицій так і потреби, в першу чергу оборони держави, фронту і тилу;
- ✓ *науковий характер досліджень* – у процесі діагностики доцільно орієнтуватися на використання сучасних, достатньо теоретично обґрунтованих методик і заходів, що забезпечить досягнення прийнятного рівня точності за достатньої простоти розрахунків;
- ✓ *комплексність* – оцінка тільки одного чи двох інвест-проектів не може відобразити загальні результати діяльності певного суб'єкта, що зазвичай формуються у двох чи трьох взаємозв'язаних сферах;
- ✓ *системність* – створення системи діагностики інвестиційної діяльності певного суб'єкта є вигідним тільки на постійній основі, що уможливорює забезпечення достовірності оцінок одноразових інвест-проектів у контексті загального розвитку України, задоволення потреб її оборони;
- ✓ *об'єктивність* – для побудови систем діагностики слід користуватися тільки точними, реальними фактами, методами та заходами, що мінімізуватиме суб'єктивність дослідників чи неточність оцінок;
- ✓ *конкретність* – кожний етап аналізу чи оцінки інвест-проектів повинен мати конкретне цільове спрямування;

- ✓ *точність* – система діагностики має, на прийнятному для України рівні, відтворювати реальні інвест-процеси (не варто забувати, що підвищення точності досліджень здебільшого зумовлює їх подорожчання, а це не завжди можливо);
- ✓ *активність* – діагностика повинна максимально орієнтуватися на превентивні методи, тобто самого лише визначення та усунення симптомів недостатньо для запобігання кризі;
- ✓ *своєчасність* – слід постійно враховувати динамічність інвестиційної діяльності, факторів впливу на неї, а також статичний характер будь-яких оцінок;
- ✓ *ефективність (доцільність, економічність)* – експлуатуючи систему діагностики, потрібно постійно порівнювати позитивні наслідки її існування та поточні витрати на підтримування її функціонування⁵.

Діагностика стану факторів впливу на іноземне інвестування в Україну є засобом розпізнавання стану факторів впливу на іноземне інвестування в Україну з позиції їх впливу на здатність забезпечити необхідний рівень привабливості України до іноземного інвестування як в умовах війни так і мирного часу.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-110-114

5 Баранівський О. В. Теоретико-методологічні підходи та принципи діагностики факторів впливу на іноземне інвестування в Україну / Шляхи розвитку іноземного інвестування в Україну в сучасних умовах. Магістерська робота / ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2018. 86 с. С. 32-33.

Nina KORBOZEROVA,

Doctor of Philology, Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0001-6045-669X

Ukraine

INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE STUDY OF THE LANGUAGES OF THE IBERIAN PENINSULA

Introduction and Research Problem

Knowledge of a people's ancient history, culture, and language constitutes an integrated system of cognition in which each component does not function independently but interacts dynamically with others, forming a complex analytical framework that allows for a deeper reconstruction of processes of ethnogenesis, cultural transformation, and linguistic evolution within a given geographical space; such an approach is particularly relevant in the case of the Iberian Peninsula, whose historical development is characterized by multilayered cultural stratification and long-term interactions among heterogeneous populations.

At the same time, despite the considerable body of research devoted to the Iberian Peninsula, a significant methodological limitation persists, since linguistic evolution is often analyzed in isolation from archaeological, genetic, and socio-political data, which leads to a reductionist interpretation of language change and limits the explanatory potential of historical linguistics.

The aim of this study is to develop an interdisciplinary analytical framework for the study of the languages of the Iberian Peninsula, based on the integration of linguistic, archaeological, anthropological, and genetic evidence, and to demonstrate how such integration enables a more comprehensive interpretation of long-term processes of linguistic and cultural transformation.

The methodological foundation of the research combines historical-comparative linguistics, archaeological contextualization, paleoanthropological

and genetic data, as well as computational modeling, which together form a multi-level analytical system capable of correlating linguistic change with broader processes of human development.

Theoretical Foundations of the Interdisciplinary Approach

This interdisciplinary approach is actively developed in contemporary Spanish scholarship, where archaeologists, historians, linguists, and cultural theorists work within a unified research paradigm aimed at reconstructing the past through the integration of material, linguistic, and anthropological evidence; among the most influential representatives of this tradition are José María Blázquez Martínez¹, Juan Luis Arsuaga², Eudald Carbonell³, Rafael Lapesa⁴, Manuel Alvar⁵, and Inés Fernández-Ordóñez⁶, whose works collectively form the methodological foundation for modern studies of the Iberian Peninsula.

Unlike traditional disciplinary approaches, which tend to isolate linguistic phenomena from their broader socio-cultural context, the works of these scholars demonstrate that language must be understood as a product of historical processes, including migration, cultural contact, technological development, and social organization; thus, the study of Iberian languages requires not only linguistic analysis but also the interpretation of archaeological data, historical sources, and cultural practices.

In particular, the research of José María Blázquez Martínez⁷ emphasizes the importance of correlating linguistic data with political and cultural structures of ancient societies, showing that the distribution of languages in the Iberian Peninsula cannot be separated from the formation of early state entities and intercultural interactions in the Mediterranean world.

- 1 Blázquez Martínez, J. M. (1987). El estado de Burebista y los pueblos de la Península Ibérica en época helenística: semejanzas y diferencias. *Gerión: Revista de Historia Antigua*, 5, 195–210.
- 2 Arsuaga, J. L., Bermúdez de Castro, J. M., Carbonell, E. (1995-1996). *Los fósiles humanos del nivel TD6 de Gran Dolina (Sierra de Atapuerca, Burgos) y el origen de los neandertales y de las poblaciones modernas*. Numantia: Arqueología en Castilla y León, ISSN 0213-7909, N° 7, p. 9-20.
- 3 Carbonell, E., Bermúdez de Castro, J. M., & Arsuaga, J. L. (Coords.), Sala Ramos, R. (Ed.). (2014). *Los cazadores recolectores del Pleistoceno y del Holoceno en Iberia y el estrecho de Gibraltar: Estado actual del conocimiento del registro arqueológico* (1 st ed., 768 pp.). Universidad de Burgos. ISBN 978-8492681853
- 4 Lapesa, R. (1981). *Historia de la lengua española* (OCR ed.). [Digital reproduction]. Summaratio Library; Patron Library Collection. URL: <https://archive.org/details/lapesa-r.-historia-de-la-lengua-espanola-ocr-1981>
- 5 Alvar, M. (1996). *Manual de dialectología hispánica: el español de España*. Universidad de Alcalá. URL: https://archive.org/details/doku.pub_alvar-m-manual-de-dialectologia-hispanica
- 6 Fernández-Ordóñez, I. (2001). Hacia una dialectología histórica: Reflexiones sobre la historia del leísmo, el laísmo y el loísmo. *Boletín de la Real Academia Española*, 81, 389–464.
- 7 Blázquez Martínez, J. M. (1987). El estado de Burebista y los pueblos de la Península Ibérica en época helenística: semejanzas y diferencias. *Gerión: Revista de Historia Antigua*, 5, 195–210.

At the same time, the paleoanthropological investigations of Juan Luis Arsuaga and Eudald Carbonell, based on the findings of the Atapuerca complex, provide a long-term perspective on human presence in the Iberian Peninsula, allowing researchers to trace the biological and cultural evolution of human populations over hundreds of thousands of years, although these data cannot be directly translated into linguistic continuity, which necessitates the use of indirect methodological correlations.

From a linguistic point of view, the works of Rafael Lapesa⁸ and Manuel Alvar⁹ establish the historical and dialectological foundations for understanding the development of Spanish, demonstrating how pre-Roman, Latin, and later influences contributed to the formation of modern linguistic structures; in particular, Lapesa's synthesis of historical linguistics provides a comprehensive model of language evolution, while Alvar's dialectological studies reveal the persistence of regional variation rooted in ancient linguistic strata.

Further development of historical dialectology is presented in the works of Inés Fernández-Ordóñez¹⁰, who analyzes long-term grammatical and syntactic variation, demonstrating that many features of modern Spanish can be explained only through their historical evolution and interaction with earlier linguistic systems.

Beyond the Iberian scholarly tradition, the interdisciplinary paradigm is reinforced by contributions from international researchers such as Ian Hodder, David Wengrow, David Reich, and Johanna Nichols, whose works in archaeology, comparative history, population genetics, and linguistic typology expand the methodological scope of research, allowing for the integration of genetic, cultural, and linguistic data into a unified explanatory framework.

Methodological Model and Principles of Integration

The emergence of this approach has led to the formation of a new research field often referred to as “deep history,” in which long-term processes of human development are analyzed through the combination of archaeological evidence, genetic data, and linguistic reconstruction, thereby overcoming the

8 Alvar, M. (1996). *Manual de dialectología hispánica: el español de España*. Universidad de Alcalá. URL: https://archive.org/details/doku.pub_alvar-m-manual-de-dialectologia-hispanica

9 Lapesa, R. (1981). *Historia de la lengua española* (OCR ed.). [Digital reproduction]. Summaratio Library; Patron Library Collection. URL: <https://archive.org/details/lapesa-r.-historia-de-la-lengua-espanola-ocr-1981>

10 Fernández-Ordóñez, I. (2001). Hacia una dialectología histórica: Reflexiones sobre la historia del leísmo, el laísmo y el loísmo. *Boletín de la Real Academia Española*, 81, 389–464.

limitations of traditional historiography and enabling a more comprehensive understanding of the past.

Within this framework, the present study proposes a methodological model based on three interconnected analytical levels: the macro-level (long-term population dynamics and migration processes reconstructed through archaeology and genetics), the meso-level (historical interactions, including language contact, substrate and superstratum phenomena, and socio-political transformations), and the micro-level (internal linguistic structures, including phonology, lexicon, and syntax).

A key methodological principle is that of correlative interpretation, according to which linguistic data are systematically compared with archaeological and genetic evidence, while avoiding direct causal reductionism and maintaining the probabilistic nature of interdisciplinary inference.

Prehistoric and Protohistoric Context

Within this framework, the Iberian Peninsula represents a particularly valuable case study due to the continuity of human presence from the Lower Paleolithic to modern times, as well as the coexistence of multiple cultural and linguistic layers that reflect successive waves of migration, adaptation, and interaction.

The earliest stages of human presence in the Iberian Peninsula are associated with *Homo erectus* and later *Homo antecessor* populations, whose remains have been discovered in sites such as Atapuerca, providing crucial evidence for understanding early European human evolution; however, despite the importance of these findings, it remains methodologically impossible to establish a direct connection between these populations and later linguistic systems, which highlights the fundamental gap between biological and linguistic evidence.

The arrival of *Homo sapiens* approximately 30,000 years ago marks a decisive turning point in the development of symbolic thinking and communication systems, as evidenced by cave art, ritual practices, and increasingly complex social structures; these phenomena indicate that language should be understood not only as a system of communication but also as a mechanism of cultural transmission and collective memory.

Particularly significant in this context is the role of Upper Paleolithic art, such as the paintings of Altamira, which demonstrate a high degree of symbolic

abstraction and visual representation, suggesting the existence of structured communication systems capable of encoding complex meanings.

The transition to the Neolithic period introduces fundamental transformations in social organization, economic practices, and patterns of communication, as the shift from nomadic to sedentary lifestyles led to the formation of stable communities, the development of agriculture, and the emergence of new forms of social interaction, all of which contributed to the diversification and stabilization of linguistic systems.

Pre-Roman Linguistic Landscape

Within the protohistoric period, the linguistic landscape of the Iberian Peninsula becomes particularly complex due to the coexistence of multiple pre-Roman languages, which reflect different cultural and migratory processes.

The Iberian language, attested through inscriptions in a semi-syllabic script, represents one of the most significant components of this landscape, although its genetic affiliation remains uncertain; it is generally considered a non-Indo-European language associated with the eastern and southeastern regions of the peninsula¹¹, and its analysis requires the combined application of epigraphic, comparative, and contextual archaeological methods.

In parallel, the Celtic languages, introduced through Indo-European migrations, spread across the northern and western regions, interacting with indigenous populations and giving rise to hybrid linguistic systems such as Celtiberian, which combines Indo-European structural features with local substrate elements; this interaction demonstrates that linguistic evolution in the Iberian Peninsula was fundamentally shaped by processes of contact and convergence rather than simple replacement.

Another important yet poorly understood component of the pre-Roman linguistic landscape is the Tartessian language, associated with the southwestern region and often linked to early urban and metallurgical cultures, whose classification remains debated due to the fragmentary nature of the available data, thereby requiring cautious interdisciplinary interpretation.

Finally, the Basque language (Euskera), as the only surviving pre-Indo-European language in Western Europe, provides crucial evidence for the

11 Blázquez Martínez, J. M. (1987). El estado de Burebista y los pueblos de la Península Ibérica en época helenística: semejanzas y diferencias. *Gerión: Revista de Historia Antigua*, 5, 195–210.

reconstruction of ancient linguistic strata and demonstrates remarkable continuity despite centuries of external influence¹², serving as a key reference point for the study of substrate phenomena and long-term linguistic persistence.

The coexistence and interaction of these linguistic systems within a relatively limited geographical space indicate a high level of cultural and linguistic diversity, which can only be adequately explained through an interdisciplinary approach that integrates archaeological, historical, and linguistic data within a unified analytical framework.

Romanization and Language Shift Dynamics

The Roman conquest of the Iberian Peninsula represents a decisive turning point in its linguistic history, as it initiated a large-scale process of language shift that gradually replaced the heterogeneous pre-Roman linguistic landscape with Latin, which functioned not only as an administrative and cultural language but also as a powerful instrument of social integration and identity formation.

However, Romanization should not be interpreted as a simple or uniform process of linguistic substitution, since archaeological and linguistic evidence clearly demonstrate that the adoption of Latin varied significantly across regions, social groups, and historical periods; in many areas, especially in the north and in mountainous regions, indigenous languages persisted for centuries, coexisting with Latin and influencing its development.

One of the most important consequences of this process is the emergence of substrate phenomena, which reflect the influence of pre-Roman languages on the phonetics, lexicon, and syntax of the evolving Romance varieties; such influences are particularly evident in toponymy, where many place names preserve pre-Roman elements, as well as in certain phonetic features that cannot be explained solely through internal developments of Latin¹³.

From a phonological perspective, substrate influence may be observed in the simplification of consonant clusters, the development of specific vowel

---

12 Alvar, M. (1996). *Manual de dialectología hispánica: el español de España*. Universidad de Alcalá. URL: https://archive.org/details/doku.pub_alvar-m-manual-de-dialectologia-hispanica; Lapesa, R. (1981). *Historia de la lengua española* (OCR ed.). [Digital reproduction]. Summaratio Library; Patron Library Collection. URL: <https://archive.org/details/lapesa-r-historia-de-la-lengua-espanola-ocr-1981>

13 Lapesa, R. (1981). *Historia de la lengua española* (OCR ed.). [Digital reproduction]. Summaratio Library; Patron Library Collection. URL: <https://archive.org/details/lapesa-r-historia-de-la-lengua-espanola-ocr-1981>

patterns, and regional variations that later became characteristic of different dialects of Spanish; these features demonstrate that the transition from Latin to Romance languages was not a purely internal linguistic evolution but rather a complex process shaped by contact with earlier linguistic systems.

In addition to substrate influence, the transformation of Latin in the Iberian Peninsula was also conditioned by socio-political factors, including the structure of Roman administration, patterns of urbanization, and the integration of local elites into the Roman system, all of which contributed to the spread and standardization of Latin as a dominant language.

Post-Roman Transformations and Superstratum Effects

Following the collapse of Roman authority, the linguistic situation of the Iberian Peninsula underwent another significant transformation with the arrival of the Visigoths, whose Germanic language, although it did not replace Latin, introduced a number of lexical elements and contributed to the development of new social and political structures that influenced linguistic practices.

The Visigothic period is particularly important for understanding the continuity of Latin-based linguistic traditions, as Latin remained the language of administration, religion, and culture, while the Germanic element was largely limited to the sphere of military and political terminology, demonstrating a pattern of linguistic superstratum rather than replacement.

A more profound transformation occurred with the Arab-Berber conquest in the early 8th century, which introduced Arabic as a dominant cultural and administrative language in large parts of the peninsula, leading to a new phase of linguistic contact and hybridization.

The influence of Arabic on the emerging Romance varieties is especially evident in the lexical domain, where a significant number of words related to agriculture, science, administration, and everyday life were borrowed, reflecting the advanced cultural and technological development of Al-Andalus; this lexical enrichment represents one of the most distinctive features of the Spanish language.

At the same time, the coexistence of Arabic, Romance dialects, and other linguistic varieties led to the formation of complex multilingual environments, in which speakers often used different languages depending on social context, thereby contributing to the development of linguistic flexibility and variation.

Formation and Standardization of Spanish

The process of the formation of Spanish as a distinct language is closely associated with the political consolidation of medieval kingdoms, particularly Castile, where the local Romance variety gradually gained prestige and became standardized through administrative use and literary production.

The codification of Spanish, which began in the Middle Ages and continued into the early modern period, involved the selection and stabilization of specific linguistic features, as well as the gradual reduction of regional variation, although dialectal diversity remained a significant characteristic of the language.

From the perspective of historical linguistics, the development of Spanish can be understood as the result of multiple interacting factors, including the legacy of Latin, the influence of pre-Roman substrates, the contribution of Germanic and Arabic superstrata, and internal processes of linguistic change, all of which must be analyzed within a unified interdisciplinary framework¹⁴.

Contemporary Interdisciplinary Advances

In contemporary research, the interdisciplinary approach to the study of the Iberian Peninsula has been further expanded through the integration of genetic data, computational modeling, and digital archaeology, which allow for the reconstruction of population movements and their correlation with linguistic changes.

Recent advances in paleogenetics have demonstrated that the genetic history of the Iberian Peninsula is characterized by multiple waves of migration and admixture, including the arrival of Indo-European populations, which corresponds to the spread of Celtic languages, as well as later historical processes that shaped the genetic and cultural landscape of the region¹⁵.

These findings confirm that linguistic change cannot be understood in isolation from demographic processes, as the spread of languages is often associated with the movement of populations, although the relationship between genetic and linguistic change is complex and not strictly deterministic.

14 Fernández-Ordóñez, I. (2001). Hacia una dialectología histórica: Reflexiones sobre la historia del leísmo, el laísmo y el loísmo. *Boletín de la Real Academia Española*, 81, 389–464.

15 Arsuaga, J. L., Carbonell, E., & Bermúdez de Castro, J. M. (2023). *Atapuerca: tres décadas, tres vectores*. In *XIV Jornadas Aragonesas de Paleontología* (pp. 17–29). Institución “Fernando el Católico”. <https://cir.cenieh.es/handle/20.500.12136/3147>

The use of computational methods, including phylogenetic modeling and geographic information systems, has significantly enhanced the ability of researchers to analyze linguistic and cultural data, allowing for the visualization of language distribution, contact zones, and historical transformations over time.

Thus, the study of the languages of the Iberian Peninsula increasingly relies on a combination of traditional philological methods and advanced technological tools, reflecting a broader trend toward the integration of the humanities and natural sciences.

Conclusion

The interdisciplinary analysis of the Iberian Peninsula demonstrates that language, culture, and history form an inseparable system in which each component provides essential insights into the development of human societies, and only their integration allows for an adequate reconstruction of complex historical processes.

The linguistic history of the peninsula cannot be reduced to a linear sequence of language replacement but must instead be understood as a multilayered process involving continuity, interaction, and transformation, in which pre-Roman languages, Latin, and later influences coexist and interact in dynamic ways.

The proposed methodological framework, based on multi-level integration and the principle of correlative interpretation, provides a robust model for future research and demonstrates the necessity of interdisciplinary approaches in the study of long-term cultural and linguistic evolution.

Ultimately, the case of the Iberian Peninsula confirms that language is not merely a system of communication but a complex cultural phenomenon shaped by historical processes, social structures, and human interaction over millennia.

ФАЙЧУК Тетяна Григорівна,

канд. філол. наук,

доцент кафедри медіапродюсування та видавничої справи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0001-6357-8158

МИРОШНІЧЕНКО Ілона Михайлівна,

канд. філол. наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу слов'янських мов
Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

ORCID ID: 0000-0001-9443-8676

СТОГНІЙ Ірина Валеріївна,

старший викладач кафедри іноземних мов

Національної академії статистики, обліку і аудиту

ORCID ID: 0000-0002-1436-1195

НЕОФРАЗЕОЛОГІЗМИ СПОРТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ У ЗАГОЛОВКАХ ПОЛЬСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАНЬ

Сучасний медіадискурс дедалі активніше залучає одиниці, що походять із різних спеціалізованих сфер і внаслідок повторюваного вживання набувають нових, узагальнених значень. Одним із ефективних джерел оновлення є спорт, зокрема футбол¹. Такі одиниці, як *жовта картка*, *червона картка*, *гол у свої ворота*, у сучасних медіа формують політичне, економічне, правове та суспільне мовлення². Це засвідчує не лише високий метафоричний потенціал спортивного дискурсу, а і його значну культурну впізнаваність, швидке зчитування смислів аудиторією.

Особливий інтерес становить неофразеологізм *żółta kartka* / *жовта картка* / *yellow card*, який у заголовках електронних видань функціонує як образний індикатор попередження, що дає підстави розглядати цю одиницю як медійний інструмент оцінки та регуляції. Водночас важливо

1 Файчук Т. Г., Мирошніченко І. М., & Стогній І. В. (2025). «Червона картка» не лише у футболі: некодифіковані фразеологізми спортивного походження в заголовках українських, англійських і польських медіа. *Обрії друкарства*, 2(18), 81–93. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2025.2\(18\).348649](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2025.2(18).348649)

2 Файчук Т., Мирошніченко І., Стогній І., Вільчинська А. (2024). Гол у свої ворота: порівняння медіаметафор в українській та польській журналістиці. *Інтегровані комунікації*, 2 (18). 82-87. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1810>

не лише зафіксувати приклади, а й виявити, як саме метафора організовує заголовок, які смисли передає, які комунікативні функції реалізує і чим вирізняється її вживання в польському, українському та англійському медіапросторі.

Лексикографічні джерела засвідчують різний ступінь семантичної усталеності досліджуваного словосполучення. У Великому словнику польської мови словосполучення *żółta kartka* подано у двох значеннях: прямому – як картка, яку суддя показує гравцеві за порушення правил гри, і переносному – як зауваження або попередження, що впливає з незадоволення чиєюсь діяльністю³. Натомість Словник української мови фіксує лише буквальне значення: аркушик паперу жовтого кольору, що показує суддя гравцеві, якому виноситься попередження за грубе порушення правил⁴. У Cambridge Dictionary *yellow card* також подано насамперед як спортивний термін – офіційне попередження гравцеві за порушення правил⁵.

Отже, польська лексикографія вже відображає процес семантичного розширення, тоді як в українській та англійській мовах переносне значення увиразнюється саме в медійному вжитку. Це дозволяє розглядати заголовки електронних видань як середовище активної фразеологізації, де образ спортивного попередження поступово набуває статусу загальнозрозумілого інструмента суспільної оцінки.

У всіх трьох мовах неофразеологізм *жовта картка* ґрунтується на спільній когнітивній моделі: політика, право, економіка, суспільне життя осмислюються як гра або матч, де є учасники, правила, порушення, санкції та арбітри. Сила метафори не потребує додаткового пояснення: *жовта картка* в масовій свідомості означає не остаточне покарання, а попередження, яке залишає шанс на виправлення. Саме цей перехід між порушенням і санкцією робить фразеологізм актуальним для медійного заголовка, відповідно, метафора одночасно виконує інформаційну, оцінну і прогнозувальну функції.

У польських електронних виданнях неофразеологізм *żółta kartka* демонструє найбільшу продуктивність і структурну гнучкість, функціонує як

3 Wielki słownik języka polskiego URL:<https://wsjp.pl/>

4 Словник української мови в 20 томах online. Т. 1–15 (а–п'ять). URL: <https://surl.li/kluoyx>

5 Cambridge Dictionary. URL: <https://surl.lt/hofdwg>

у іменниковій, так і в дієслівній конструкціях, легко адаптується до різних контекстів, поєднується з іншими образними висловлюваннями.

Особливо виразною є фіксація в політичному дискурсі. Заголовки *Żółta kartka dla Rafała Trzaskowskiego. Pytamy kobiety, dlaczego odwracają się od kandydata KO* [Gazeta Wyborcza. 15.01.2025], <https://surl.lu/akjlr>, *Żółta kartka dla Putina* [Rzeczpospolita. 12.07.2020], <https://surl.li/hnbeik>, *Żółta kartka dla Serbii* [Rzeczpospolita. 04.09.2019], <https://surl.li/qvdqds>, *Żółta kartka dla Partii Republikańskiej* [Rzeczpospolita. 07.11.2013], <https://surl.li/mqmpew>, *Żółta kartka dla Kremla* [Rzeczpospolita. 05.06.2015], <https://surli.cc/bbtcuo>, виявляють типову модель адресного попередження: політик, партія, держава чи інституція постають як суб'єкти, яким символічно показують межу дозволеного. Вважаємо цю модель ефективною через персоніфікацію абстрактних політичних процесів та переведення їх у просту й зрозумілу логіку матчу.

Засвідчено приклади, у яких *żółta kartka* не лише виражає осуд, а й моделює сценарій суспільного конфлікту. У заголовку *Kubicki wygwizdany. Żółta kartka za lekceważenie związkowców* [Gazeta Wyborcza. 27.10.2016], <https://surl.li/eggtk>, фразеологізм виконує номінативну функцію, а також структурує конфлікт між владою і профспілками. Додатковий розвиток цієї логіки міститься в самій статті: *Na razie wręczyli Kubickiemu żółtą kartkę. Ostrzegają, że na wybory będzie już czerwona.*

Простежуються випадки поєднання кількох метафоричних акцентів заголовків, що посилює їх смислову динаміку. У назві *Centralny Port Komunikacyjny. Referendum w Baranowie to żółta kartka dla rządu. Ale i czerwony alarm dla polityków opozycji* [Gazeta Wyborcza. 20.06.2018], <https://surl.li/eznhkr>, *żółta kartka* передбачає можливість виправлення, тоді як *czerwony alarm* сигналізує про наближення до критичної точки.

У польському економічному дискурсі неофразеологізм виявлено в складних семантичних комбінаціях. У заголовку *Żółta kartka od S&P pomoże trzymać dług w ryzach* [Rzeczpospolita. 18.01.2016], <https://surl.li/wfunmk>, він поєднаний із фразеологізмом *trzymać w ryzach*. Виникає послідовний образний ланцюг: попередження – реакція – контроль. За схожим алгоритмом побудований заголовок *Żółta kartka dla polskich bankowców. W Polsce drogo, więc rynek pozabankowy kwitnie* [Gazeta Wyborcza. 16.05.2017], <https://surl.lu/etvnr>, де жовта картка означає не тільки критику банківської політики, а й сигнал про втрату суспільної довіри.

Показово, що польський матеріал охоплює також юридичний та екологічний дискурси. У заголовку *Nadzór budowlany pokazuje 'żółtą kartkę' za naruszenie prawa w trakcie procesu budowlanego* [Rzeczpospolita. 27.09.2012], <https://surl.li/lxruni>, будівельний нагляд уподібнюється арбітру, а правова процедура – футбольному матчу. У заголовках *Żółta kartka dla palących w piecach!* [Fakt. 16.05.2017], <https://surl.li/zlltrl>, і *Żółte kartki za trucie powietrza na Pogodnie w Szczecinie. Antysmogowy dron nad miastami Pomorza Zachodniego* [Gazeta Wyborcza. 07.12.2021], <https://surl.li/kfnkon>, жовта картка вже не стільки карає, скільки виховує: це м'яка форма соціальної критики, що мотивує до зміни поведінки. Отже, у польських медіа неологізм вирізняється найширшим функційним спектром і найвищою здатністю до поєднання з іншими образними моделями.

В українському електронному медіапросторі неологізм *жовта картка* виявляє виразну орієнтацію на суспільну оцінку, попередження й публічну критику. Тут домінує іменникова модель з конкретним адресатом, а сама фразема найчастіше інтерпретує подію як прояв громадського чи політичного суддівства.

У заголовку *Жовта картка владі: у столиці приватні підприємці пікетують урядові будівлі через нові закони* [ТСН. 16.09.2020], <https://surl.li/duoso0>, фразема не лише називає протест, а й подає його як попередження; суспільство є суб'єктом оцінки, а влада – її об'єктом. Схожу функцію виконує заголовок *Жовта картка Зеленському: активісти пояснили президенту, яким має бути слуга народу* [Стопкор. 25.05.2019], <https://surl.li/csefprv>. Тут фразема маркує не лише невдоволення, а й встановлення меж допустимої поведінки президента. Семантично вона передає ситуацію, у якій громадські активісти виступають як морально-політичний арбітр. Заголовок не лише інформує, а й конструює особливий тип політичної комунікації, де суспільство бере на себе право оцінювання влади. У назві *Омангейт – жовта картка від США команді Зеленського* [Цензор.НЕТ. 14.02.2020], <https://surl.li/zgzzoe>, додається міжнародний вимір: *жовта картка* означає зовнішнє попередження українській владі, фразема поєднує оцінний та дипломатичний аспекти.

Метафора послідовно використовується в матеріалах про міжнародні відносини та євроінтеграцію, у яких важливими є градація впливу та поступовість рішень: *Жовта картка для Молдови: у ЄС заговорили*

про можливість призупинення безвізу [Європейська правда. 14.11.2018], <https://surl.li/aehnrk>, «Жовта картка» для промислового безвізу: де Україна створила собі проблеми [Європейська правда. 21.04.2021], <https://surl.li/huwgha>, Жовта картка для планів «Газпрому» у Польщі [Радіо Свобода. 10.09.2010], <https://surl.li/ygkkun>. У цих заголовках жовта картка означає дипломатичне або регулятивне попередження. Її семантика ґрунтується на ідеї проміжної, превентивної санкції, що може спричинити подальші обмеження.

Водночас українські заголовки часто наділяють метафору виразним морально-критичним звучанням. У назвах «Жовта картка» парламентській опозиції [Українська правда. 27.12.2013], <https://surl.li/kkqkro>, Жовта картка українській міліції: друге попередження [Правозахисний центр «Поступ»], <https://surl.li/lfoort>, Жовта картка ректорам, або кінець одного «млина» [Український погляд. 06.08.2013], <https://surl.li/hipxxe>, Жовта картка для... священників [Високий Замок. 18.10.2012], <https://surl.li/ozywjd>, фразема вказує на порушення не лише політичних чи правових, а й суспільно-моральних норм.

Заголовки Жовта картка експорту [Україна Молода. 17.02.2010], <https://surl.li/rsbxgq>, Жовта картка львівським комунальникам [Україна Комунальна. 15.06.2012], <https://surl.li/qfydub>, засвідчують охоплення як економічної сфери, так і локального управління. Водночас фразема виконує не стільки описову, скільки оцінну функцію.

Отже, якщо в польських медіа *żółta kartka* тяжіє до розгортання метафоричної гри, то в українських – вона акумулює суспільну оцінку й позначає межу терпимості.

Англомовні заголовки засвідчують дещо інший спосіб функціонування метафори *yellow card*: вона постає не стільки як інструмент публіцистичної експресії, скільки як засіб інституційної констатації, особливо в міжнародно-правовому та дипломатичному дискурсі.

Найвиразніше така функціональна специфіка простежується в заголовках, пов'язаних із політикою ЄС щодо боротьби з незаконним та нерегульованим рибальством. Заголовки *EU acts on illegal fishing: Yellow card issued to Thailand while South Korea & Philippines are cleared* [European Commission. 22.04.2015], <https://surl.li/ewlzph>, *European Commission 'yellow cards' Belize for bad fishing practices on the high seas* [AMANDALA. 23.11.2012],

<https://surl.li/uisddo>, *Fisheries Minister appeals to EU to lift IUU yellow card on Ghana* [ModernGhana. 03.10.2025], <https://surl.li/glkcad>, *EU lifts Thailand's yellow card on tackling illegal fishing* [The Parliament. 11.01.2019], <https://surl.li/vjwpzn>, *Party official demands full awareness, full action to remove 'yellow card' warning* [Viet Nam News. 22.04.2024], <https://surl.li/ecrzlk>, демонструють, що *yellow card* функціонує як офіційне позначення попередження, набуваючи в англомовному дискурсі рис квазітерміна.

Політичні заголовки відображають дисциплінарний потенціал цього вислову. У назві *Tory leadership candidates may want to think twice about trashing rivals – they could get a yellow card* [Sky News. 29.07.2024], <https://surl.li/merpot>, йдеться про внутрішньопартійне регулювання: жовта картка позначає межу, за яку кандидати не повинні виходити в публічній боротьбі. У заголовку *Kenya Elections Chief Gives 'Yellow Card' to Politicians as Tensions Rise* [Voanews. 18.10.2017], <https://surl.li/cc/noytoe>, фразема виступає як жорстке попередження політикам у кризовій виборчій ситуації. У назві *Give Labour a yellow card* [Times of Malta. 22.04.2014], <https://surl.li/rchavr>, вона інтерпретує вибори як інструмент дисциплінування влади. Спільним є те, що *yellow card* не лише позначає критику, а й надає їй формалізованого характеру.

В економічному й дипломатичному дискурсі ця формалізованість проявляється ще чіткіше. У заголовку *US Has Shown China 'A Deserved Yellow Card,' Says Diplomat On Trade War* [NDTV WORLD. 24.04.2018], <https://surl.li/cc/jvwvfm>, жовта картка легітимізує жорстку позицію США в торговельному конфлікті, подаючи її як заслужену й виправдану реакцію на порушення правил. У назві *Berlusconi gets EU yellow card on Alitalia* [EUobserver. 12.06.2008], <https://surl.li/mksifb>, метафора сигналізує про ризик санкцій за можливе порушення правил конкуренції. У заголовку *Eight member states show CCCTB yellow card* [International Tax Review. 23.05.2011], <https://surl.li/rxttzc>, йдеться про політичний опір ініціативі Загальної консолідованої бази оподаткування корпорацій. У всіх засвідчених випадках *yellow card* виконує функцію чіткого маркера інституційної незгоди або офіційного застереження.

Отже, англомовний матеріал показав відносно вищий рівень нормативності й інституційності метафори: вона рідше використовується для яскравого публіцистичного ефекту, частіше – як усталений спосіб позначити проміжну санкцію, офіційне попередження чи дисциплінарний сигнал.

Зіставлення польських, українських та англійських заголовків уможливив виокремлення як спільних, так і відмінних рис функціонування неофразеологізму *жовта картка*. Спільним для всіх трьох мов є те, що ця одиниця походить із футбольного дискурсу, проте активно функціонує поза його межами; позначає не остаточне покарання, а попередження про можливу суворішу санкцію; вирізняється семантичною місткістю, що робить її особливо привабливою для заголовків; поєднує інформативність з оцінністю; а також структурує подію як ситуацію порушення правил і відповідної реакції на нього.

Водночас відмінності між мовними матеріалами є концептуально важливими. Польські заголовки вирізняються найбільшою структурною та образною рухливістю: спостерігаємо як іменникові, так і дієслівні моделі, розгортання санкційної шкали, поєднання з іншими неофразеологізмами, схильність до композиційної гри. Українські заголовки демонструють виразний акцент на суспільному осуді, морально-політичному попередженні та громадянському контролі. Англійські – на інституційності, нормативності та міжнародній регулятивності. Таким чином, одна й та сама спортивна метафора в різних медійних культурах реалізує різні комунікативні пріоритети.

Неофразеологізм спортивного походження *żółta kartka* / *жовта картка* / *yellow card* є продуктивною одиницею сучасного заголовкового дискурсу в польських, українських та англійських електронних виданнях. Його ефективність зумовлена поєднанням низки важливих для медіа якостей: стилістичність, образність, оцінність, драматизм і зрозумілість.

У заголовках ця одиниця виконує більше, ніж стилістичну функцію: моделює подію як ситуацію порушення правил, вводить у текст логіку арбітражу й санкції, концентрує осуд, попередження та подальший прогноз. Саме тому *жовта картка* в медійному дискурсі є ефективним механізмом інтерпретації суспільних процесів.

Отже, досліджуваний неофразеологізм виявляє високий ступінь міждискурсивної мобільності та міжмовної продуктивності, а його функціонування в заголовках підтверджує, що спортивна метафорика є одним із найактивніших джерел оновлення сучасного медійного фразеологічного фонду.

Olena BEREZINSKA,

senior lecturer

of the Department of Foreign

Languages for professional communication

of the International University

ORCID ID: 0000-0001-8542-4600

Odesa, Ukraine

GENERATIVE AI IN HIGHER EDUCATION TEACHING

Generative AI (GenAI) in higher education has transitioned from being banned to being fully integrated, acting as a catalyst for a new pedagogy. Recent data shows that the share of instructors using AI in their work rose from 34 % in 2023 to 61 % in 2025. By 2025, the focus has shifted from “How do we ban AI?” to “How do we teach students to use AI ethically and effectively for their future careers?” This rapid growth confirms that higher education is entering a stage of “digital inevitability”. AI has evolved from a mere automation tool into a full-fledged participant in the educational process.

Although AI research is officially dated back to 1959, the mathematical foundations (logic, probability theory) were laid over centuries. Research in the field of Artificial Intelligence has been ongoing for over 70 years. Global pioneers and theorists: Alan Turing, a British mathematician who proposed the “Turing Test” in 1950 to evaluate a machine’s ability to exhibit intelligent behavior¹; John McCarthy, an American scientist who coined the term “Artificial Intelligence” in 1956²; Marvin Minsky, co-founder of the AI laboratory at MIT and a pioneer in cognitive psychology and neural network³; Norbert Wiener, the founder of cybernetics, whose work laid the groundwork for control and communication systems in machines⁴; Allen

1 Alan Turing. *Computing Machinery and Intelligence*. Mind Association, V. 59 (236), 1950.

2 John McCarthy. *Automata Studies*. Princeton University Press. 1956. 285 p.

3 Marvin Minsky. *The Emotion Machine: Commonsense Thinking, Artificial Intelligence, and the Future of the Human Mind*. Simon & Schuster, 2006. 544 p.

4 Norbert Wiener. *Cybernetics or control and communication in the animal and the machine*. Publisher: The MIT Press, 2019. 352 p.

Newell and Herbert A. Simon, created the “Logic Theorist”, often considered the first AI program.

In recent decades, Artificial Intelligence has evolved from theoretical concepts into a world-changing reality. This leap was made possible by a group of extraordinary scientists often referred to as the “Godfathers of AI” and its primary pioneers. A Nobel Prize and Turing Award laureate, Hinton spent decades proving that neural networks could mimic the human brain. His work on the backpropagation algorithm is the cornerstone of all modern AI. Innovations Yann LeCun are the foundation of modern computer vision, powering everything from facial recognition to autonomous driving systems⁵. He currently leads AI research at Meta. Yoshua Bengio has made invaluable contributions to recurrent networks and probabilistic models⁶.

Ukrainian scientists have made foundational and modern contributions to AI development. Victor Glushkov who laid the groundwork for digital automata theory. His work on the MIR series of computers and early of automated reasoning (such as the Evidence Algorithm) directly prefigured modern automated theorem proving and intelligent computation⁷. A global leader in pattern recognition Mykhailo Shlezinger who provided the mathematical foundation for modern computer vision⁸. His research on stochastic grammars is a cornerstone of the image processing algorithms use today.

The implementation of generative artificial intelligence (GenAI) into higher education marks a shift from traditional teaching methods to an innovative educational ecosystem. This process requires a comprehensive approach encompassing technical, methodological, and ethical aspects.

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute (KPI) established its Policy on the Use of Artificial Intelligence in Academic Activities to provide a structured framework for students and faculty. KPI was one of the first Ukrainian universities to formalize these guidelines, often led by experts from the Institute for Applied System Analysis (IASA) and the Department of Artificial Intelligence. To ensure a structured framework for students and educators,

5 Yann LeCun. A Path Towards Autonomous Machine Intelligence Version, 2022. OpenReview paper (Version 0.9.2, 2022-06-27): URL: <https://openreview.net/pdf?id=BZ5a1r-kVsf>

6 Yoshua Bengio. Showed the efficacy of transfer learning (2014): UR: <https://lnkd.in/g4vfNNUx>

7 Victor Glushkov. Synthesis of Digital Automata. *American Elsevier, New York, 1966.* 232 p.

8 Mykhailo Shlezinger. Ten Lectures on Statistical and Structural Pattern Recognition. Kluwer Academic Publishers, 2002. 519 p.

the use of AI in academia should transition from a “prohibition” model to one of *managed co-creation*. This involves defining clear roles for AI throughout the educational process. For Students:

- ✓ AI as a Personal Tutor (ideation and structuring): using AI to overcome “writer’s block” and develop logical outlines for essays or dissertations.
- ✓ Simplifying Complex Concepts: adapting academic material to the student’s level of understanding (e.g., “explain string theory like I’m five”).
- ✓ Review and Refinement: analyzing grammar and style, and ensuring proper bibliographic formatting.

For Educators:

- ✓ Automating Routine Tasks: generating quizzes, tests, and lesson plans based on lecture materials.
- ✓ Personalized Learning: analyzing student performance to identify gaps and automatically suggest supplemental materials for those struggling.
- ✓ Feedback Enhancement: drafting preliminary reviews of student work, allowing faculty to focus on deep content analysis.

The transition to a new educational model requires educators to develop digital competencies. The functionalities for teachers include:

- ✓ content creation (planning of courses, creation of learning plans/course structure, generalization visualization, scripts and slides);
- ✓ tutoring systems (teaching materials, literature research, answering questions about content/organization, recommendations for learning materials, simulation of scenarios/roleplay);
- ✓ personalization (adaptation to learning styles, personalized learning materials, personalized learning environment, support for accessibility);
- ✓ feedback (generation of ques and exam questions, analyses of student behavior, individual feedback for students);
- ✓ Learning analytics (tracing learning progress, identification of learning deficits, analyzes of study progress, reduction of dropouts).

Training students to verify AI-generated content is a critical component of modern *information literacy*. Since AI models often produce “hallucinations” – plausible-sounding but entirely fabricated data – educators are now implementing structured frameworks to help students validate claims and locate primary sources. Training often involves active interrogation of AI outputs. Students use trusted documents with AI models, verify ev-

ery link, author, and publication data. AI may generate “ghost citations” – fake URLs or real book titles paired with the wrong author. Method “Lateral Reading & Sift” involves using other reliable platform like Google Scholar, PubMed, or official government sites (e.g., USA.gov) to verify claims. Cross-model verification helps identify errors by comparing the same query across different models, such as Gemini, Claude, and GPT. Conflicting data may indicate hallucinations (it is when you see something that isn’t there.). False or fabricated content by the model caused by deriving statistically probable word sequences from the training patterns without “knowing” demonstrates whether this are correct in terms of content. The term “hallucination” is controversial because it humanizes AI; more appropriate is to speak of “confabulation” (when you fill in the gaps in your memory with fiction) or “bullshitting” (when you don’t care at all whether the truth exists). The use of these terms (in a philosophical sense) to describe AI errors is supported by several key researchers and thinkers: Harry Frankfurt⁹, Yann LeCun¹⁰, Gary Marcus¹¹.

Integrating AI error detection skills into educational assessments helps transform AI from a “cheating tool” into an object of critical analysis. Using the Socratic approach and exercises like “Hallucination Hunt”, students learn to distrust generative models blindly. The annotated draft format encourages accountability for every word, and fact-checking using three sources develops skills in working with academic databases. To effectively implement AI in the educational process, teachers integrate error detection tasks directly into the curriculum:

- *AI Interview & Fact-Check*: students’ “interview” an AI and must identify one specific claim to validate using three primary sources.
- *Annotated AI Drafts*: students label every AI-assisted sentence as *supported*, *questionable*, or *speculative* based on their own research.
- *The Socratic Approach*: Prompts ask the AI to “assign a confidence level” to its claims, which helps students see where the model might be guessing.
- *Hallucination Hunting*: providing an AI-generated essay known to contain errors and tasking students with correcting it using library databases.

9 Harry Frankfurt. *On Bullshit*. Princeton University Press. 2025. 96 p.

10 Yann LeCun. *Quand la machine apprend*. Odile Jacob, 2009. 400 p.

11 Gary Marcus. *Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust*, Pantheon Books, 2019. 288 p.

The teacher acts as a critical academic expert. Each statement is assessed: assign a confidence level (low, medium, high) based on the likelihood of factual accuracy; is the information generally accepted fact, a widely held theory, or a speculative interpretation. Identify potential “risks of hallucination”, where sources may be outdated or contradictory. If the confidence level is “low” or “medium”, provide a brief explanation. Instead of banning AI, instructors are designing tasks where its use is required but critically analyzed: students write a short paragraph in class, then generate an AI response to the same prompt at home. The final assignment is a comparative analysis identifying nuances, biases, and “hallucinations” in the AI version. Students use tools like *Claude* to refine a research topic. They must submit a “logbook” documenting their original prompt, the AI’s feedback, and how they revised their research plan based on that feedback.

In philosophy or law, students are given a deliberately flawed AI-generated argument and tasked with identifying logical fallacies and improving its substantive reasoning. In business courses, students use AI to draft a client email breaking bad news. The grade is based on their ability to edit the draft for professional tone, accuracy, and empathy. It’s important to distinguish between the levels of use: “AI as editor” (grammar), “AI as co-author” (structure), and “AI as generator” (content). This will protect students from the fear of being accused of plagiarism for a simple comma check. Students should be able to evaluate whether the AI’s response is one-sided or stereotypical. The assessment should include the question: “Why would the AI have given this particular answer”? Assess not just the drafts, but the student’s ability to justify why they rejected certain AI suggestions. This is the best indicator of a deep understanding of the topic.

Universities adhere to the principle of information responsibility. The use of external neural networks requires strict confidentiality (data privacy). It is strictly prohibited to load internal university documentation, unpublished research results, and commercial information into public AI models. Entering personal data of students, employees, or third parties is not permitted, as any information transmitted to the chatbot becomes part of its training set and ceases to be private.

The university’s educational environment is built on fair competition and accessibility of knowledge for everyone (equity and accessibility).

When grading assignments, teachers take into account the differences in functionality between free and paid versions of AI. Using premium subscriptions should not provide an unreasonable advantage in grading. The university is committed to minimizing the digital divide by working to provide academic licenses and create a unified internal platform with access to modern AI models for all students.

The Policy for the Responsible Use of AI establishes a framework for the implementation of generative AI in academic and research settings, prioritizing the preservation of intellectual integrity and the development of critical thinking. The key provisions of this article emphasize that artificial intelligence should serve solely as an auxiliary tool, augmenting human capabilities, and not as a substitute for their own analytical efforts.

The key principles for implementing this policy are:

- ✓ *Transparency and Integrity.* Any use of AI tools in educational or research work is subject to mandatory disclosure. Concealing the involvement of neural networks in the preparation of materials is considered academic dishonesty and plagiarism.
- ✓ *Personal Responsibility.* Despite the technical assistance of algorithms, the human author bears sole responsibility for the accuracy of the data, the correctness of citations, and adherence to ethical standards.
- ✓ *AI Literacy as an Educational Standard.* The learning process is adapting to new technological realities. Faculty are encouraged to not only teach students AI skills but also develop the ability to critically evaluate the systemic errors, biases, and limitations of these systems.

Conclusion. The implementation of this policy aims to create an environment where technological innovation serves as a catalyst for knowledge while maintaining the fundamental values of the academic community: integrity, originality, and deep engagement in the learning process.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-131-136

РЯБІНІНА Ірина Миколаївна,

канд. філол. наук, доцент,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0000-0002-4170-654X

ЛИСЕНКО Наталія Василівна,

канд. філол. наук, доцент,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0000-0003-2371-448X

СУЛАКОВА Олена Миколаївна,

учитель української мови та літератури,

Слов'янський заклад загальної середньої освіти №10

ORCID ID: 0000-0002-5783-4482

Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ

Трансформація сучасної освітньої парадигми, спрямована на формування компетентісно орієнтованої моделі навчання, актуалізує пошук інноваційних педагогічних технологій, здатних забезпечити активну позицію учня в освітньому процесі. Серед різноманіття інтерактивних методів навчання особливе місце посідає квест-технологія, що органічно поєднує елементи гри, дослідження, проблемного навчання та колективної взаємодії. Розуміння сутності квесту як педагогічної технології потребує комплексного аналізу його генези, структурних компонентів, типологічних особливостей та дидактичного потенціалу в контексті сучасних освітніх завдань.

У педагогічному контексті квест розглядається як спеціально організована форма навчальної діяльності, що моделює проблемну ситуацію та передбачає самостійний пошук учнями способів її розв'язання через виконання послідовності завдань з використанням різноманітних джерел інформації. Принципова відмінність освітнього квесту від традиційних форм організації навчальної діяльності полягає в зміщенні акцентів з репродуктивного засвоєння готових знань на активний пошук інформації, її критичне осмислення та творче застосування для вирішення конкретних завдань.

Структурна організація квесту як педагогічної технології базується на декількох обов'язкових компонентах, що забезпечують його цілісність та ефективність. Це чітко визначена мета, що конкретизує очікувані результати проходження квесту в термінах знань, умінь, навичок або компетентностей, які мають бути сформовані в учнів; сюжетна лінія, що створює цілісний наратив та забезпечує логічний зв'язок між окремими завданнями квесту (і саме наявність захоплюючого сюжету відрізняє квест від звичайної системи вправ чи завдань, надаючи навчальній діяльності елементів драматизації та емоційного залучення); система завдань різного типу та рівня складності, що вибудовані в певній логічній послідовності, причому кожне наступне завдання має органічно впливати з попереднього, створюючи ефект поступового розгортання сюжету та поглиблення у досліджувану проблему; система навігації, що забезпечує рух учасників маршрутом квесту (може реалізовуватися через різноманітні механізми: маршрутні листи, QR-коди, гіперпосилання в електронному середовищі, систему підказок тощо); ресурсна база квесту, що включає всі необхідні матеріали для виконання завдань: тексти, ілюстрації, відео та аудіоматеріали, інтерактивні елементи, фізичні об'єкти; система оцінювання, що дозволяє відстежувати прогрес учасників та визначати ступінь досягнення поставлених цілей; і, нарешті, часто недооціненим, але надзвичайно важливим елементом є рефлексивний компонент, що передбачає усвідомлення учнями власного досвіду проходження квесту, аналіз використаних стратегій, виявлених труднощів та отриманих результатів.

Типологія квестів як педагогічних технологій може будуватися за різними критеріями класифікації, що відображають багатоаспектність цього феномену. За характером організації простору розрізняють реальні та віртуальні квести. Реальні квести передбачають фізичне переміщення учасників у просторі, використання матеріальних об'єктів та безпосередню взаємодію з навколишнім середовищем. Такі квести можуть проводитися в межах класної кімнати, по всій будівлі школи, на пришкольній території або навіть охоплювати міський простір. Віртуальні квести реалізуються повністю в цифровому середовищі, використовуючи можливості інтернет-ресурсів, спеціалізованих платформ, мультимедійних технологій. Окрему категорію становлять змішані або гібридні квести, що поєд-

нують елементи реального та віртуального просторів, інтегруючи цифрові інструменти в процес фізичного переміщення учасників.

За тривалістю проведення квести класифікують на короткострокові, що укладаються в рамки одного академічного заняття, та довгострокові, розраховані на кілька уроків, тиждень або навіть місяць. Короткострокові квести є більш динамічними, вимагають швидкого прийняття рішень та активної взаємодії в обмеженому часовому проміжку. Довгострокові квести дозволяють глибше занурити учнів у досліджувану проблему, передбачають більш складні завдання дослідницького характеру, можливість консультацій з експертами, роботу з різноманітними джерелами інформації.

За характером пізнавальної діяльності виділяють інформаційно-пошукові квести, спрямовані на знаходження та систематизацію інформації з різних джерел; дослідницькі квести, що передбачають самостійне вивчення явища або проблеми, висування та перевірку гіпотез; творчі квести, орієнтовані на створення власного продукту; рольові квести, де учасники виконують певні соціальні або професійні ролі; проблемні квести, побудовані навколо розв'язання конкретної проблемної ситуації. У практиці освітньої діяльності найчастіше використовуються інтегровані квести, що поєднують елементи різних типів для забезпечення різноманітності видів діяльності та розвитку різних груп компетентностей.

За способом організації навчальної взаємодії розрізняють індивідуальні, парні, групові та масові квести. Індивідуальні квести передбачають самостійне виконання всіх завдань одним учнем, що дозволяє максимум врахувати його індивідуальні особливості, темп роботи, рівень підготовки. Групові квести вимагають колективної взаємодії, розподілу ролей, координації дій, що сприяє розвитку комунікативних навичок та вмінь співпраці. Масові квести залучають велику кількість учасників, часто передбачають змагальний компонент між командами, створюють атмосферу масштабної події.

За предметною спрямованістю виділяють монопредметні квести, що реалізуються в межах однієї навчальної дисципліни, та міжпредметні квести, що інтегрують зміст кількох предметів для формування цілісного уявлення про явище чи проблему. Міжпредметні квести мають особливо високий освітній потенціал, оскільки дозволяють учням побачити взаємо-

зв'язки між різними галузями знань, застосувати знання з одного предмету для вирішення завдань іншого, сформувати системне мислення.

Дидактичний потенціал квест-технології в сучасній освіті є надзвичайно багатогранним та відповідає основним вимогам компетентнісного підходу. Квест забезпечує високий рівень мотивації учнів до навчальної діяльності через ігрову форму організації, наявність захоплюючого сюжету, елементів таємниці та несподіванки; квест-технологія сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей учнів. Виконання завдань квесту вимагає не механічного відтворення засвоєної інформації, а її усвідомленого застосування для вирішення конкретних проблем. Учні мають аналізувати отриману інформацію, оцінювати її достовірність та релевантність, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки та узагальнення.

Квести створюють умови для розвитку комунікативних компетентностей та навичок співпраці. Групові квести вимагають ефективної взаємодії між учасниками команди, вміння висловлювати власну думку, аргументувати позицію, прислухатися до думки інших, приймати колективні рішення; квест-технологія забезпечує диференціацію та індивідуалізацію навчання. Використання різноманітних видів діяльності в межах одного квесту дозволяє актуалізувати різні типи інтелекту учнів, забезпечити включення в активну роботу учнів з різними стилями навчання; квести сприяють формуванню інформаційно-цифрової компетентності школярів. Виконання завдань часто потребує роботи з різноманітними цифровими інструментами, пошуку інформації в інтернеті, критичної оцінки онлайн-джерел, використання мультимедійних ресурсів. Особливо це актуально для веб-квестів та квестів із використанням QR-кодів, доповненої реальності, інтерактивних платформ; квест-технологія має значний потенціал для формування дослідницьких компетентностей учнів. Структура квесту часто моделює логіку наукового дослідження: визначення проблеми, збір інформації, висунення гіпотез, їх перевірка, формулювання висновків; квести мають потужний виховний потенціал, оскільки дозволяють формувати ціннісні орієнтації, моральні якості, патріотичні почуття через емоційне переживання та особисте залучення до подій.

Водночас використання квест-технології в освітньому процесі має певні обмеження та вимагає врахування можливих ризиків. Квести потребують значних затрат часу на підготовку, ретельного планування всіх

етапів, продумування можливих варіантів розвитку подій. Не всі теми навчальної програми однаково придатні для організації квесту, деякі потребують традиційних форм систематичного викладу матеріалу. Надмірне захоплення ігровою формою може призвести до втрати освітньої мети, коли процес гри стає самоціллю, а навчальні завдання відходять на другий план. Тому використання квест-технології має бути методично виваженим, узгодженим із загальною логікою навчального процесу, інтегрованим у систему різноманітних форм та методів навчання.

Таким чином, квест як педагогічна технологія являє собою складний багатокомпонентний феномен, що інтегрує елементи гри, дослідження, проблемного навчання та колективної взаємодії. Різноманітність типів квестів дозволяє адаптувати цю технологію до різних освітніх завдань, вікових особливостей учнів, специфіки навчального предмету. Дидактичний потенціал квест-технології охоплює формування пізнавальної мотивації, розвиток критичного мислення, комунікативних навичок, дослідницьких умінь, інформаційно-цифрової компетентності, що повністю відповідає вимогам сучасної освітньої парадигми та завданням формування компетентної особистості.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-137-141

ТАРАСЕНКО Галина Сергіївна,

д-р пед. наук, професор,

Вінницька академія безперервної освіти,

Куявсько-Поморська Академія в Бидгощі

ORCID ID: 0000-0001-9394-2600

Україна–Польща

РОЗВИТОК ОСВІТНІХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: СПІЛЬНІ СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Сучасні трансформації освітніх систем у країнах Європи відбуваються в умовах глобалізації, інтеграційних процесів та швидкого розвитку технологій. Освіта дедалі більше розглядається як стратегічний ресурс соціально-економічного розвитку держави, чинник формування її інтелектуального потенціалу та важлива передумова конкурентоспромож-

ності в сучасному світі¹. У зв'язку з цим у більшості європейських країн відбувається активний пошук ефективних моделей модернізації освіти, спрямованих на підвищення її якості, доступності, гнучкості та відповідності викликам суспільства знань.

Важливу роль у формуванні сучасної освітньої політики відіграють загальноєвропейські підходи до розвитку освіти, вироблені в межах діяльності Європейського Союзу, Ради Європи, ЮНЕСКО та інших міжнародних інституцій². У сучасному європейському освітньому просторі особливого значення набувають такі напрями, як демократизація освітнього управління, гуманізація та гуманітаризація освіти, упровадження компетентнісної моделі навчання, цифровізація освітнього середовища, інтеграція змісту освіти та утвердження концепції навчання впродовж життя.

У цьому контексті порівняльний аналіз освітніх систем України та Польщі є науково доцільним і методологічно виправданим. Обидві держави мають спільний історико-культурний простір, подібний досвід суспільно-політичної трансформації та близькі виклики модернізації освітніх систем. Водночас Польща як країна-член Європейського Союзу уже пройшла значний етап адаптації національної освіти до європейських стандартів, тоді як Україна активно реалізує стратегії реформування освіти на шляху до європейської інтеграції³. Саме тому польський досвід становить особливий інтерес для української педагогічної науки і освітньої практики.

Особливого значення в процесі реформування освітніх систем обох країн набувають такі пріоритетні напрями, як демократизація, гуманітаризація, компетентнісний підхід, цифровізація освітнього процесу та інтеграція змісту навчання. Саме ці тенденції визначають сучасний характер розвитку освіти та формують нову освітню парадигму, орієнтовану на розвиток компетентної, соціально активної, культурно розвиненої особистості.

Отже, метою розділу є аналіз спільних стратегічних напрямів розвитку освітніх систем України та Польщі в контексті загальноєвропейських освітніх реформ, а також аналіз значення польського досвіду для модернізації української системи освіти.

1 European Commission. (2018). *Key competences for lifelong learning*. Brussels: European Union

2 UNESCO. (2015). *Education 2030: Incheon declaration and framework for action*. Paris: UNESCO.

3 OECD. (2021). *Education policy outlook: Poland*. Paris: OECD Publishing.

1. Демократизація освітніх систем України та Польщі

Однією з ключових тенденцій розвитку сучасної освіти є її демократизація, яка передбачає забезпечення рівного доступу до освіти, розвиток автономії закладів освіти, участь громадянського суспільства у прийнятті освітніх рішень та формування партнерських відносин між усіма учасниками освітнього процесу⁴. В сучасній педагогічній науці демократизація освіти розглядається як важливий чинник розвитку громадянського суспільства, оскільки вона сприяє формуванню активної громадянської позиції особистості, розвитку критичного мислення та відповідального ставлення до суспільних процесів.

У європейському освітньому просторі демократизація освіти пов'язана з процесами децентралізації управління, розширенням автономії закладів освіти, забезпеченням академічних свобод і розвитку механізмів громадської участі в освітній політиці⁵. Такі підходи створюють передумови для формування відкритої, гнучкої та соціально відповідальної освітньої системи.

У Польщі демократизація освіти активно розвивалася після системних реформ 1990-х років, спрямованих на підвищення ефективності освіти, забезпечення рівних освітніх можливостей та підвищення рівня освіченості населення⁶. Польська освітня політика орієнтується на децентралізацію управління освітою та розширення повноважень місцевих органів влади. Це дало змогу підвищити гнучкість управлінських рішень, посилити зв'язок шкіл із місцевими громадами та розширити можливості для врахування регіональних освітніх потреб. Конституція Республіки Польща гарантує право кожного громадянина на освіту та забезпечує рівний доступ до освітніх ресурсів, що сприяє розвитку демократичного освітнього середовища⁷. Водночас польська модель реформ показує, що демократизація освіти не зведена лише до нормативного забезпечення, а охоплює також практики шкільного самоврядування, участь батьківської спільноти та розширення ролі місцевого самоврядування.

4 Delors, J. (1996). *Learning: The treasure within*. Paris: UNESCO.

5 OECD. (2019). *Future of education and skills 2030*. Paris: OECD Publishing.

6 Reimers, F. (2020). *Reforming education in Poland*. Cham: Springer.

7 Constitution of the Republic of Poland. (1997). Warsaw.

В Україні демократизація освіти пов'язана з реформуванням системи управління освітою, розвитком автономії закладів освіти та впровадженням принципів педагогіки партнерства. У концепції Нової української школи наголошується на необхідності формування партнерських взаємин між учителем, учнем і батьками, що є важливим чинником гуманізації та демократизації освітнього процесу⁸. Такий підхід орієнтує школу на діалог, співпрацю та взаємну відповідальність усіх учасників освітнього процесу.

Демократизація освіти сприяє формуванню активного громадянського суспільства, розвитку критичного мислення учнів та формуванню громадянської відповідальності. Саме тому цей напрям реформування освітніх систем має не лише організаційне, а й глибоке соціокультурне значення. Переходячи до наступного аспекту порівняння, слід зазначити, що демократизація освіти тісно пов'язана з гуманітарним змістом освітнього процесу. Відкритість школи до суспільства, утвердження партнерських відносин і розвиток громадянської культури неможливі без гуманітарних засад освіти, які формують світоглядні, етичні та культурні орієнтири особистості.

2. Гуманітаризація освіти як чинник розвитку особистості

Гуманітаризація освіти є важливим напрямом розвитку сучасної педагогіки, що передбачає посилення ролі гуманітарних дисциплін, розвиток культурної ідентичності та формування ціннісних орієнтацій особистості⁹. У сучасних умовах гуманітарна освіта спрямована не лише на засвоєння знань про людину, культуру, суспільство й історію, але й на формування духовних цінностей, соціальної відповідальності, моральної культури та здатності до міжкультурного діалогу.

У Польщі гуманітарна складова освіти спрямована на формування громадянської культури, розвиток історичної пам'яті та культурної свідомості. Значна увага приділяється розвитку культурної компетентності, громадянської відповідальності та міжкультурного діалогу¹⁰. В польській педагогічній думці гуманітаризація освіти розглядається як засіб вихо-

8 Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). *The New Ukrainian School: Conceptual principles of secondary school reform*. Kyiv: MESU.

9 Кремень, В. Г. (2018). *Філософія освіти*. Київ: Знання.

10 Śliwerski, B. (2015). *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

вання особистості, здатної поєднувати національну ідентичність з європейськими цінностями.

В Україні гуманітаризація освіти спрямована на розвиток національної ідентичності, формування системи цінностей демократичного суспільства та виховання громадянина, здатного до активної участі у суспільному житті¹¹. Важливу роль у цьому процесі відіграють громадянська освіта, мовно-культурна підготовка, вивчення історії, літератури, мистецтва, а також формування поваги до людської гідності, свободи та прав людини. Сучасна гуманітарна освіта поєднує традиційні культурні цінності з новими підходами до розвитку критичного мислення, креативності та соціальної відповідальності. Саме тому гуманітаризація освіти є не периферійним, а центральним напрямом модернізації освітніх систем, оскільки без ціннісного виміру освіта ризикує втратити свій особистісно-розвивальний зміст.

Логічним продовженням гуманітаризації освіти є звернення до компетентнісного підходу, адже сучасна школа має не лише передавати знання та цінності, а й формувати здатність особистості діяти, співпрацювати, мислити критично та навчатися впродовж життя.

3. Компетентнісний підхід до розвитку сучасної освіти

Компетентнісний підхід є одним із ключових принципів модернізації освіти як в Україні, так і Польщі. Його сутність полягає у формуванні в учнів системи компетентностей, необхідних для успішної діяльності в сучасному суспільстві¹². Такий підхід орієнтує освітній процес не лише на накопичення знань, а насамперед на розвиток здатності використовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

Реформа Нової української школи передбачає формування ключових компетентностей, які включають уміння критичного мислення, комунікативні навички, цифрову грамотність, здатність до навчання впродовж життя, ініціативність та підприємливість¹³. У цьому контексті компетентнісний підхід розглядається як основа оновлення змісту освіти, методів навчання та способів оцінювання результатів освітньої діяльності.

11 Кремень, В. Г. (2013). *Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія*. Київ: Знання України.

12 European Commission. (2019). *Key competences framework*. Brussels: European Union.

13 Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *State standard of primary education*. Kyiv: MESU

У Польщі компетентнісний підхід також є важливою складовою освітньої політики. Навчальні програми орієнтовані на розвиток таких компетентностей, як підприємливість, культурна свідомість, комунікація, командна робота та готовність до соціальної взаємодії¹⁴. Орієнтація на рекомендації Європейського Союзу щодо ключових компетентностей забезпечує узгодженість польської освітньої політики із загальноєвропейськими освітніми тенденціями.

Компетентнісний підхід забезпечує перехід від пасивного засвоєння знань до активної діяльності учнів, сприяє розвитку їхніх творчих здібностей та готовності до вирішення складних життєвих ситуацій. Він також створює підґрунтя для міждисциплінарної інтеграції, практико орієнтованого навчання та індивідуалізації освітнього маршруту учня.

Оскільки формування сучасних компетентностей неможливе без відповідного технологічного середовища, компетентнісний підхід у сучасній школі тісно пов'язаний із цифровізацією освіти, що є одним із найбільш динамічних напрямів розвитку освітніх систем.

4. Цифровізація освітнього середовища

Цифровізація освіти є одним із найбільш динамічних напрямів розвитку сучасних освітніх систем. Вона передбачає інтеграцію цифрових технологій у навчальний процес, створення електронних освітніх ресурсів та розвиток цифрових компетентностей учнів і педагогів¹⁵. У сучасних умовах цифровізація освіти виступає не лише інструментом технічного оновлення навчання, а й чинником зміни самої логіки освітнього процесу.

У Польщі реалізуються державні програми цифрової трансформації освіти, спрямовані на розвиток цифрових освітніх платформ, впровадження новітніх технологій у навчання та модернізацію освітнього середовища¹⁶. Це забезпечує ширший доступ до навчальних ресурсів, підтримує інноваційні форми навчання та підвищувати якість підготовки учнів до життя у цифровому суспільстві.

14 Council of the European Union. (2018). *Recommendation on key competences for lifelong learning*. Brussels.

15 European Commission. (2020). *Digital education action plan 2021–2027*. Brussels: European Union.

16 OECD. (2020). *Education in Poland: An OECD perspective*. Paris: OECD Publishing.

В Україні цифровізація освіти також набуває стратегічного значення. Вона передбачає використання дистанційного навчання, електронних освітніх ресурсів та цифрових платформ, що забезпечують доступність освіти та її безперервність¹⁷. Особливо актуальним цей напрям став в умовах суспільних криз, коли цифрові інструменти дали змогу підтримувати безперервність освітнього процесу.

Цифровізація освітнього процесу сприяє індивідуалізації навчання, розвитку інформаційної культури учнів та підвищенню ефективності освітнього процесу. Водночас вона вимагає оновлення педагогічних підходів, підготовки вчителів до використання цифрових ресурсів і критичного осмислення ролі технологій у розвитку особистості.

Разом із цифровізацією освіти важливою тенденцією виступає інтеграція змісту навчання, оскільки сучасна школа має забезпечувати учневі цілісне бачення світу, а не лише фрагментарне засвоєння окремих дисциплін.

5. Інтеграція змісту освіти та інтегроване навчання

Інтеграція змісту освіти є важливим напрямом сучасної педагогічної теорії та практики. Вона спрямована на подолання фрагментарності знань та формування цілісного світогляду учнів¹⁸. Інтегроване навчання дозволяє поєднувати знання з різних галузей, формувати системне мислення та посилювати практичну спрямованість освітнього процесу.

В Польщі інтегроване навчання широко використовується в початковій школі, де освітній процес організовується на основі міжпредметних зв'язків і тематичних модулів. Такий підхід сприяє формуванню в учнів цілісного сприйняття світу та підтримує природну взаємопов'язаність знань у процесі навчання.

В Україні інтегроване навчання стало важливою складовою реформи Нової української школи. Воно спрямоване на формування системного мислення, розвиток дослідницьких умінь та формування здатності застосовувати знання у практичній діяльності¹⁹. Інтеграція змісту освіти сприяє розвитку критичного мислення, творчості та міждисциплінарних компетентностей.

17 Bykov, V. Yu., Spirin, O. M., & Ovcharuk, O. V. (2020). Digital transformation of education: International experience and Ukrainian perspectives. *Information Technologies and Learning Tools*, 77(3), 1–15.

18 Kupisiewicz, C. (2012). *Dydaktyka ogólna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

19 Kwieciński, Z. (2011). *Pedagogie postu: Preteksty – konteksty – podteksty*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Здійснений аналіз основних напрямів модернізації освіти в Україні та Польщі дозволяє виокремити низку спільних тенденцій розвитку освітніх систем, що формуються під впливом загальноєвропейських освітніх реформ. Вони охоплюють різні аспекти освітньої політики – від демократизації управління освітою до цифровізації освітнього середовища та розвитку освіти впродовж життя. Узагальнення цих стратегічних напрямів розвитку освітніх систем України та Польщі представлено нижче (табл. 1.)

Таблиця 1

**Спільні тенденції розвитку освітніх систем України та Польщі
в контексті європейських освітніх реформ**

Стратегічний напрям розвитку освіти	Україна	Польща	Загальноєвропейські тенденції
1	2	3	4
Демократизація освіти	розвиток автономії закладів освіти; педагогіка партнерства; участь громадськості в управлінні освітою	децентралізація управління освітою; посилення ролі місцевого самоврядування у функціонуванні шкіл	формування відкритого освітнього простору; демократичне управління освітою
Гуманітаризація освіти	розвиток громадянської освіти; формування національної ідентичності; культурна та мовна освіта	розвиток громадянської культури; виховання європейської ідентичності	формування гуманістичних цінностей, прав людини та міжкультурного діалогу
Компетентнісний підхід	реалізація концепції Нової української школи; формування ключових компетентностей учнів	навчальні програми, орієнтовані на ключові компетентності ЄС	перехід від знанневої до компетентнісної моделі освіти
Цифровізація освіти	дистанційне навчання; використання цифрових освітніх платформ; розвиток цифрових компетентностей	державні програми цифровізації освіти; використання цифрових навчальних ресурсів	формування цифрової грамотності та розвиток цифрового освітнього середовища

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Інтеграція змісту освіти	інтегровані курси у початковій школі; міжпредметні зв'язки	інтегроване навчання у початковій освіті	розвиток міждисциплінарного навчання
Освіта впродовж життя	розвиток неформальної освіти та професійного розвитку педагогів	програми безперервної освіти та підвищення кваліфікації	концепція lifelong learning

Як видно з таблиці, освітні системи України та Польщі розвиваються у межах спільних стратегічних тенденцій, характерних для сучасного європейського освітнього простору. Важливими складовими модернізації освіти виступають демократизація освітнього управління, гуманітаризація змісту освіти, впровадження компетентнісного підходу, цифровізація освітнього середовища та інтеграція змісту навчання. Водночас кожна з країн реалізує ці напрями відповідно до власних історичних, соціальних та культурних особливостей.

Важливим аспектом порівняльного аналізу освітніх систем є дослідження етапів реформування освіти в часовому вимірі. Хронологічний аналіз освітніх реформ дозволяє простежити еволюцію освітньої політики та визначити ключові етапи модернізації освітніх систем України та Польщі. Основні етапи реформування освіти в обох країнах представлено нижче (табл. 2.)

Таблиця 2

Порівняння основних етапів реформування освітніх систем України та Польщі

Рік/період	Україна	Польща
1	2	3
1991–1996	формування національної системи освіти після здобуття незалежності; розроблення нових освітніх програм	реформування освітньої системи після політичних змін; підготовка до структурної реформи освіти
1999	модернізація змісту освіти; оновлення навчальних програм	масштабна освітня реформа: запровадження нової структури шкільної освіти та нових навчальних програм

Продовження табл. 2

1	2	3
2002–2004	упровадження структурних змін у загальній середній освіті; орієнтація на європейський освітній простір	адаптація освітньої системи до стандартів Європейського Союзу
2014–2016	активізація освітніх реформ у контексті європейської інтеграції	модернізація навчальних програм та підвищення якості освіти
2016	ухвалення концепції Нової української школи	оновлення освітніх стандартів та програм
2017	прийняття нового Закону України «Про освіту»	реформа структури шкільної освіти
2018–2020	впровадження стандартів початкової освіти Нової української школи	розвиток цифрової освіти та інноваційних освітніх програм
2020–2024	розвиток дистанційного навчання та цифрових освітніх платформ	цифрова трансформація освіти та модернізація освітньої інфраструктури

Аналіз представлених у таблиці даних свідчить, що реформування освітніх систем України та Польщі відбувалося у різні історичні періоди, однак мало подібну стратегічну спрямованість. Попри відмінності у часових рамках реформ, обидві країни демонструють спільні тенденції модернізації освіти, що включають розвиток компетентнісної моделі навчання, цифровізацію освітнього середовища та інтеграцію до європейського освітнього простору. Саме ці обставини роблять польський досвід особливо цінним для осмислення перспектив розвитку української освіти.

Вивчення досвіду реформування освітньої системи Польщі має важливе значення для розвитку сучасної української освіти. Польща є однією з країн Центрально-Східної Європи, яка успішно здійснила трансформацію освітньої системи в умовах демократичних змін та інтеграції до європейського освітнього простору. Завдяки проведеним реформам польська освіта продемонструвала позитивні результати у підвищенні якості навчання, розвитку компетентнісного підходу та модернізації освітньої інфраструктури.

Особливий інтерес для України становить досвід Польщі у сфері децентралізації управління освітою. Передача значної частини управлінських повноважень органам місцевого самоврядування сприяла підвищенню ефективності функціонування освітніх установ та забезпечила більш гнучке реагування освітньої системи на потреби місцевих громад.

Такий підхід створює умови для активнішої участі громадськості у розвитку освіти та підвищує рівень відповідальності місцевих органів влади за якість освітніх послуг.

Важливим напрямом осмислення польського досвіду є також розвиток компетентнісної моделі освіти. Польська система освіти активно орієнтується на формування ключових компетентностей учнів, що відповідають сучасним вимогам європейського освітнього простору. Це дозволяє забезпечити підготовку молодого покоління до життя та професійної діяльності в умовах суспільства знань.

Для України польський досвід є цінним не як об'єкт механічного запозичення, а як приклад системної модернізації освіти в умовах європейської інтеграції. Отже, освітні реформи в Україні та Польщі мають не лише національне, а й загальноєвропейське значення, оскільки відображають спільний рух до підвищення якості освіти, формування компетентної особистості та розвитку демократичного суспільства.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-141-151

ВОРОНKOBA Валентина Григорівна,

д-р філос. наук, професор,
академік НАН ВО України,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0000-0002-0719-1546

НІКІТЕНКО Віталіна Олександрівна,

д-р філос. наук, професор,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0000-0001-9588-7836

КІВЛЮК Ольга Петрівна,

д-р філос. наук, професор,
Київський університет інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0000-0002-7900-9299

КРУПА Андрій Геннадійович,

аспірант спеціальності 033 «Філософія»,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0000-0003-2746-6786

СЛЮСАРЬ Микита Юрійович,

аспірант спеціальності 033 «Філософія»,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0000-0002-6423-9155
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИНЕРГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДОСЯГНЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій і систем штучного інтелекту зумовлює глибокі трансформації сучасного суспільства, що проявляються у зміні соціальних практик, комунікаційних моделей, управлінських про-

цесів та форм взаємодії людини з технологічним середовищем. У цих умовах особливого значення набуває проблема поєднання технологічного прогресу з гуманістичними цінностями, що знаходить своє відображення у концепції цифрового гуманізму¹. На концептуальному рівні синергія штучного інтелекту та цифрового гуманізму формує нову теоретико-методологічну парадигму осмислення ролі технологій у розвитку цивілізації, спрямовану на забезпечення гуманітарної безпеки, захист прав людини, збереження культурної ідентичності та утвердження принципів соціальної справедливості у цифрову епоху. У площині інституційних змін штучний інтелект постає не лише як технологічний інструмент обробки інформації, а як фактор трансформації соціальної реальності, що впливає на формування нових ціннісних орієнтирів, моделей управління та механізмів суспільної взаємодії. Концепція цифрового гуманізму, у свою чергу, спрямована на забезпечення гармонізації технологічного розвитку з гуманістичними принципами, що передбачає відповідальне використання цифрових технологій, орієнтоване на благо людини та суспільства. У контексті філософії цифрової модерності концептуалізація синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму ґрунтується на ідеї взаємодії технологічних, соціальних та етичних вимірів розвитку сучасної цивілізації. У цьому контексті гуманітарна безпека розглядається як стан захищеності людини, суспільства та культурних цінностей від ризиків і загроз, що виникають унаслідок технологічних трансформацій, інформаційних впливів і глобальних процесів цифровізації. У гносеологічній площині синергетичний підхід дозволяє розглядати взаємодію штучного інтелекту та гуманістичних принципів як динамічний процес, у межах якого формуються нові механізми забезпечення соціальної стабільності, інформаційної прозорості та гуманітарної безпеки. Таким чином, дослідження теоретико-методологічних засад синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму набуває важливого значення для розуміння місця і ролі технологій у сучасному суспільстві, формування відповідальної цифрової культури та створення умов для сталого цивілізаційного розвитку, у якому

1 Ажажа М., Воронкова В., Несторенко Т., Нікітенко В. Синергія ШІ та цифрового гуманізму в системі публічного управління повоєнного відновлення України. *Edukacja i społeczeństwo X. Zbiór prac naukowych*. Tetyana Nestorenko, Renáta Bernátová (red.). Akademia Śląska: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, Polska. С. 346-358. <https://doi.org/10.54264/M058> <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/16e64cd05975f31fe0d3a076e523bb73.pdf>

інноваційний прогрес поєднується з морально-етичними, соціальними та гуманістичними цінностями².

Мета дослідження полягає у філософсько-теоретичному обґрунтуванні та концептуалізації синергії штучного інтелекту і цифрового гуманізму, а також у визначенні їхнього впливу на формування та забезпечення гуманітарної безпеки в умовах глобальних цифрових трансформацій сучасного суспільства. У межах дослідження передбачається з'ясування теоретико-методологічних засад взаємодії технологічних інновацій і гуманістичних цінностей, визначення ролі штучного інтелекту у трансформації соціальних інститутів та комунікаційних процесів, а також обґрунтування значення цифрового гуманізму як концептуальної основи гармонізації технологічного розвитку з принципами захисту прав людини, соціальної справедливості та сталого цивілізаційного розвитку.

Методологія дослідження. У перспективі глобальних трансформацій методологія дослідження ґрунтується на постмодерністському підході, який передбачає критичне переосмислення традиційних уявлень про взаємодію людини, технологій і суспільства в умовах цифрової цивілізації. Постмодерністська методологія дозволяє розглядати синергію штучного інтелекту та цифрового гуманізму як складний і багатовимірний процес, що формується на перетині технологічних інновацій, соціокультурних трансформацій та етичних принципів. У межах дослідження використано міждисциплінарний підхід, який поєднує філософський аналіз, концептуальну реконструкцію та інтерпретативні методи осмислення сучасних цифрових процесів³.

В умовах становлення алгоритмічної раціональності важливу роль відіграє синергетичний підхід, що дає можливість розглядати взаємодію штучного інтелекту і цифрового гуманізму як динамічну систему, у якій відбуваються процеси самоорганізації, емерджентності та трансформації соціальних інститутів. Застосування герменевтичного

2 Voronkova V., Nikitenko V., Azhazha M., Nestorenko T. Social and humanitarian dimensions of sustainable development in the age of digital transformations: from traditional approaches to innovative solutions. Role of Science and Education in Sustainable Development: Conference Proceedings of 5th International Scientific Conference, the Academy of Silesia, 25-26.02. 2026. Katowice, Poland, 2026. С. 336-343. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/fbe836cf224772d93adb7dfd8374fa19.pdf>

3 Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Синергія цифрових технологій у освіті, науці та бізнесі: ефективність і ризики. Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Internet Conference, February 5-6, 2026. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, С. 88-91. URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-7-5-6-lyutogo-2026/>

та дискурсивного аналізу сприяє глибшому розумінню ціннісних і культурних аспектів цифрових технологій, а також їхнього впливу на формування гуманітарної безпеки. Такий методологічний підхід дозволяє комплексно дослідити роль штучного інтелекту в сучасному суспільстві та визначити можливості гармонізації технологічного розвитку з гуманістичними принципами цифрового гуманізму⁴. Методологія дослідження спирається на постмодерністську наукову традицію та поєднує підходи постструктуралізму, постфеноменології й інших сучасних критичних концепцій осмислення технологічної реальності. Постструктуралістський підхід дає змогу аналізувати штучний інтелект і цифровий гуманізм як дискурсивні конструкції, що формуються у просторі соціальних практик, комунікацій та владно-знанневих відносин. У цьому контексті дослідження спрямоване на виявлення того, як цифрові технології трансформують структури знання, соціальні інститути та форми взаємодії між людиною, державою і суспільством.

Як репрезентує цифровий дискурс, постфеноменологічна перспектива дозволяє розглядати технології штучного інтелекту як медіатори людського досвіду, що змінюють способи сприйняття реальності, комунікації та прийняття рішень у цифровому середовищі. Такий підхід підкреслює, що технології не є лише інструментами, а виступають активними чинниками формування нових соціальних і культурних практик. Поєднання постструктуралістського та постфеноменологічного підходів доповнюється синергетичною логікою аналізу складних систем, що дозволяє дослідити взаємодію штучного інтелекту й цифрового гуманізму як процес самоорганізації та емерджентного розвитку. Це забезпечує можливість комплексного філософського осмислення ролі інноваційних технологій у формуванні гуманітарної безпеки та визначенні нових принципів співіснування людини і технологічного середовища в умовах цифрової цивілізації⁵.

4 Коломоєць Ірина. Цифровий гуманізм як соціокультурна парадигма гуманістично-орієнтованого суспільства цифрової епохи. HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць / Голов. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 25 (102). С.56-67. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-06>

5 Voronkova V. Nikitenko V. Synergy between artificial intelligence and digital humanism for humanitarian security: sustainable post-war development and recovery in Ukraine. University sciences. International Interdisciplinary Scientific Journal pp. 88-102. <https://doi.org/10.51587/3068-3580/US-2025-12-2> URL: https://www.us-journal.us/wp-content/uploads/2025/12/US-2_10.pdf

Теоретико-методологічні засади взаємодії штучного інтелекту та цифрового гуманізму

У контексті цифрової трансформації концептуалізація теоретико-методологічних засад взаємодії штучного інтелекту та цифрового гуманізму передбачає філософське осмислення їх як взаємопов'язаних елементів сучасної цивілізації. У цьому контексті штучний інтелект розглядається не лише як технологічний інструмент обробки даних і автоматизації процесів, а як чинник трансформації соціальних інститутів, комунікаційних практик та форм пізнання. Цифровий гуманізм, своєю чергою, постає як ціннісно-нормативна парадигма, що спрямована на гармонізацію технологічного розвитку з принципами людської гідності, свободи, відповідальності та соціальної справедливості. Розкриття теоретико-методологічних засад взаємодії цих феноменів дає можливість визначити їхню роль у формуванні нової моделі суспільного розвитку, у якій інноваційні технології поєднуються з гуманістичними цінностями. Такий підхід дозволяє осмислити синергію штучного інтелекту і цифрового гуманізму як складний міждисциплінарний процес, що охоплює філософські, соціальні, етичні та управлінські виміри розвитку сучасного суспільства⁶.

Філософська інтерпретація підтверджує, що постмодернізм – це філософська, культурна та соціальна течія, яка виникла в середині ХХ століття як критика модернізму та раціоналістичних парадигм. Постмодернізм підкреслює множинність істин, відмову від універсальних метанаративів, фрагментарність знання та гнучкість соціальних структур. Основні риси постмодернізму: критика універсальних істин та великих наративів – у постмодернізмі відкидається ідея єдиної істини або глобальної концепції розвитку; релятивізм і плюралізм – визнання множинності точок зору, культурних практик та знань; фрагментарність і децентрація – суспільство і знання розглядаються як мережеві, динамічні системи без центральної, абсолютної структури; інтертекстуальність і симулякри – реальність у постмодернізмі часто розглядається як конструкція через мови, знаки та образи (Жан Бодріяр); критичне ставлення до технологій і влади – аналізує, як знання, інформаційні системи та технології впливають на суспільство

6 Nikitenko V., Voronkova V., Oleksenko R., Kyvliuk O., Klochek L., Koliada N., Abramov O., Drachuk M. (2025). Developing the Concept of Digital Humanism as Human Interaction with Artificial Intelligence. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*. 23(1): P. 235-248. URL: https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2025_1/161-170.pdf

та ідентичність людини. У контексті освіти, цифрових технологій і гуманітарної безпеки, постмодернізм дає змогу критично осмислити роль штучного інтелекту; розглядати цифрові технології як складні соціальні та культурні системи; інтегрувати етичні та гуманістичні аспекти в технологічні практики; враховувати множинність інтересів, культурних контекстів та глобальних ризиків. На основі філософської інтерпретації постмодернізм виступає як філософська рамка критичного осмислення технологічного розвитку у соціокультурному контексті. Він підкреслює множинність значень, децентрацію знання та відсутність універсальних рішень, що особливо важливо при аналізі взаємодії людини і систем штучного інтелекту. Постмодерністський підхід дозволяє розглядати цифрові технології не лише як інструментальні механізми, а як дійсно соціокультурні та етичні явища, що формують нові моделі управління, комунікацій і прийняття рішень у суспільстві. З точки зору гуманітарної безпеки, постмодернізм акцентує увагу на критичному осмисленні ризиків і можливостей цифрових систем, а також на гармонізації технологічного прогресу з гуманістичними цінностями, що є ключовим у формуванні цифрового гуманізму. Тобто постмодернізм у цьому контексті дозволяє поєднувати технологічну інновацію з етичним, соціальним та культурним виміром, створюючи основу для безпечної та відповідальної цифрової цивілізації⁷.

Філософська рамка критичного осмислення технологічного розвитку у соціокультурному контексті передбачає розгляд технологій не лише як технічних інструментів або засобів оптимізації процесів, а як соціокультурних феноменів, що впливають на структуру суспільства, систему цінностей, способи комунікації та форми взаємодії між людьми. У цьому вимірі технологічний розвиток аналізується через призму гуманітарних наук, філософії та соціальної теорії, що дозволяє виявити його глибинні культурні, етичні та світоглядні наслідки. Критичне осмислення технологій означає аналіз того, як цифрові системи, алгоритми та штучний інтелект трансформують соціальні інститути, змінюють моделі управління, економічні відносини та інформаційні

7 Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Цифровий гуманізм як комунікаційна парадигма постінформаційного суспільства. Комунікаційний простір постінформаційного суспільства: гуманітаристика перед викликами воєнного часу: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 22 травня 2025 року) / за ред. Жорнокуй У.В. і Кивлюк О.П. Київ: НУБіП України, 2025. С.145-146. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17955919>

практики. У соціокультурному контексті технології впливають на формування нових типів ідентичності, змінюють характер соціальних зв'язків, створюють нові комунікаційні простори та формують цифрову культуру. У межах такого підходу особлива увага приділяється ціннісному та етичному виміру технологічного розвитку. Це означає оцінку того, наскільки інноваційні технології відповідають принципам людської гідності, свободи, соціальної справедливості та безпеки. • У руслі інноваційної модернізації технологічний прогрес розглядається не лише як фактор економічної ефективності, а як чинник цивілізаційної трансформації, що визначає нові моделі взаємодії людини, держави і суспільства. У контексті дослідження взаємодії штучного інтелекту та цифрового гуманізму така філософська рамка дозволяє оцінити не тільки функціональні можливості технологій, але й їхній вплив на гуманітарну безпеку, культурні цінності та соціальну стабільність сучасного суспільства. Як свідчить епістемологічна рефлексія, це створює підґрунтя для формування відповідальної моделі розвитку цифрових технологій, у якій інновації поєднуються з гуманістичними принципами та потребами людини⁸.

Концептуалізація філософських підходів до осмислення синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму в умовах цифрової цивілізації

Концептуалізація філософських підходів до осмислення синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму в умовах цифрової цивілізації означає теоретичне узагальнення та системне осмислення ідей, принципів і наукових підходів, які пояснюють взаємодію сучасних цифрових технологій із гуманістичними цінностями суспільства. У цьому контексті концептуалізація передбачає формування цілісної філософської моделі розуміння того, як штучний інтелект інтегрується у соціальні, культурні та комунікативні процеси та яким чином принципи цифрового гуманізму можуть спрямовувати розвиток технологій у напрямі збереження людської гідності, свободи та соціальної справедливості.

⁸ Коломоєць І.В. Цифровий гуманізм в умовах трансформації комунікаційної культури постінформаційного суспільства. Комунікаційний простір постінформаційного суспільства: гуманітаристика перед викликами воєнного часу: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 22 травня 2025 року) / за ред. Жорнокуй У.В. і Кивлюк О.П. Київ: НУБіП України, 2025. С. 212-213. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17955919>

У межах цифрової цивілізації така взаємодія розглядається як складний процес, у якому технологічні інновації поєднуються з етичними, соціальними та культурними вимірами розвитку суспільства. Синергія штучного інтелекту і цифрового гуманізму означає взаємодоповнення технологічних можливостей і гуманістичних принципів, що забезпечує більш відповідальне використання цифрових технологій та формує нові підходи до управління, комунікації та соціальної взаємодії. Мета такої концептуалізації полягає у визначенні теоретичних засад гармонійного поєднання технологічного прогресу та гуманістичних цінностей, а також у формуванні філософського підґрунтя для відповідального розвитку штучного інтелекту. У вимірі глобальних трансформацій це дозволяє окреслити принципи використання цифрових технологій, які сприятимуть забезпеченню гуманітарної безпеки, розвитку цифрової культури та сталому цивілізаційному розвитку сучасного суспільства⁹.

Концептуалізація філософських підходів до осмислення синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму в умовах цифрової цивілізації передбачає формування теоретичної моделі, яка пояснює взаємодію технологічного розвитку з гуманістичними цінностями сучасного суспільства. У філософському вимірі така концептуалізація спрямована на аналіз того, як штучний інтелект трансформує соціальні структури, систему знань, комунікаційні практики та форми взаємодії людини з технологічним середовищем, а також яким чином принципи цифрового гуманізму можуть забезпечити етичне та відповідальне використання інноваційних технологій. У цьому контексті синергія штучного інтелекту і цифрового гуманізму розглядається як взаємодія технологічних можливостей і гуманістичних цінностей, що сприяє гармонізації інноваційного розвитку з принципами людської гідності, свободи, соціальної справедливості та гуманітарної безпеки. Проблематика взаємодії людини і технологій активно досліджується у сучасній філософії, соціології та теорії інформаційного суспільства. Значний внесок у розвиток філософії інформації та цифрової етики зробив Лучано Флоріді, який розглядає цифрову реальність як нову «інфосферу», у межах якої людина

⁹ Воронкова В.Г., Нікітенко В. О. Синергія штучного інтелекту і цифрового гуманізму в умовах цифрової епохи. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції за участю молодих учених та здобувачів вищої освіти «Актуальні питання суспільства у сферах екологічної та цивільної безпеки, енергозбереження, менеджменту та економіки». Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С.176-179.

і технології формують спільний простір існування. Філософські питання майбутнього штучного інтелекту та його впливу на цивілізаційний розвиток аналізує Нік Бостром¹⁰, який досліджує потенційні можливості та ризики розвитку інтелектуальних технологій. Соціальні трансформації, що відбуваються під впливом цифрових технологій, досліджує Мануель Кастельс, який сформулював концепцію мережевого суспільства, де інформаційні потоки та цифрові мережі визначають структуру економіки, політики та культури. В руслі постнекласичної науки питання влади даних і цифрового контролю в сучасному суспільстві розглядає Шошана Зубофф, яка досліджує феномен так званого «капіталізму спостереження». У межах філософського аналізу технологій важливе значення мають ідеї Дона Іде, одного із засновників постфеноменології, який доводить, що технології виступають медіаторами людського досвіду та змінюють спосіб сприйняття реальності. Водночас постструктуралістські підходи, представлені працями Мішеля Фуко, Жана Бодрієра та інших мислителів, дозволяють аналізувати технології як елементи складних систем влади, знання і комунікації. Таким чином, сучасні філософські дослідження підтверджують, що розвиток штучного інтелекту необхідно розглядати не лише як технічний процес, а як соціокультурний і цивілізаційний феномен, який потребує інтеграції технологічних інновацій із принципами цифрового гуманізму для забезпечення сталого та безпечного розвитку суспільства.

Вплив синергії штучного інтелекту і цифрового гуманізму на формування гуманітарної безпеки сучасного суспільства

Концептуалізація впливу синергії штучного інтелекту і цифрового гуманізму на формування гуманітарної безпеки сучасного суспільства полягає у філософському осмисленні взаємодії технологічних інновацій та гуманістичних цінностей як важливого чинника цивілізаційного розвитку. У цьому контексті синергія штучного інтелекту і цифрового гуманізму розглядається як процес взаємодоповнення технологічних

10 Нікітенко В. О., Воронкова В. Г., Кивлюк О. Синергія штучного інтелекту та цифрового гуманізму як чинники гармонійної взаємодії людини, технологій і суспільства. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції за участю молодих учених та здобувачів вищої освіти «Актуальні питання суспільства у сферах екологічної та цивільної безпеки, енергозбереження, менеджменту та економіки». Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 305 с. С. 194-196.

можливостей і гуманістичних принципів, спрямований на забезпечення гармонійного функціонування соціальних інститутів, захист прав людини та підтримку культурної і ціннісної стабільності суспільства. За критеріями постнекласичної науки гуманітарна безпека у такому вимірі постає як складова національної та глобальної безпеки, що охоплює захист духовних, культурних, інформаційних та соціальних основ життя суспільства. Використання штучного інтелекту в різних сферах – управлінні, освіті, економіці, інформаційних системах – створює нові можливості для підвищення ефективності соціальних процесів, але водночас породжує нові ризики, пов’язані з інформаційною маніпуляцією, нерівністю доступу до технологій, загрозами приватності та трансформацією соціальних відносин. В методологічному полі синергетики цифровий гуманізм виступає концептуальною основою, що спрямовує розвиток технологій у напрямі збереження людської гідності, свободи та соціальної відповідальності. Синергія штучного інтелекту і цифрового гуманізму сприяє формуванню нової моделі гуманітарної безпеки, у якій інноваційні технології використовуються не лише для підвищення ефективності управління та комунікації, а й для підтримки культурного розвитку, соціальної стабільності та сталого функціонування суспільства в умовах цифрової цивілізації¹¹.

Теоретичне значення проблеми синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму для формування гуманітарної безпеки полягає у поглибленні філософського розуміння взаємодії технологічного розвитку та гуманістичних цінностей у сучасному суспільстві. Дослідження цієї проблематики сприяє формуванню нових теоретичних підходів до осмислення ролі цифрових технологій у трансформації соціальних інститутів, комунікаційних практик і системи суспільних цінностей. Воно дозволяє розглядати штучний інтелект не лише як інструмент технічного прогресу, а як складний соціокультурний феномен, що впливає на розвиток демократії, культури, освіти, інформаційного простору та гуманітарної безпеки.

11 Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Філософія економічної та соціальної сингулярності. Інженерні інновації та розбудова національної економіки : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні (15–16 травня 2025 року, м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко ; Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 767-771. URL: https://www.znu.edu.ua/i_znu/nauka/2025/4zbirnik_konfer_2025.pdf

В рамках постмодерної парадигми знання теоретичне осмислення синергії штучного інтелекту і цифрового гуманізму збагачує сучасну філософію технологій, соціальну філософію та теорію інформаційного суспільства, оскільки сприяє розробленню концепцій відповідального та етично орієнтованого використання цифрових інновацій. У цьому контексті дослідження формує підґрунтя для інтеграції технологічних досягнень із принципами людської гідності, свободи, соціальної справедливості та культурної ідентичності. Для України значення цієї проблеми є особливо актуальним, оскільки розвиток цифрових технологій і впровадження систем штучного інтелекту відбувається в умовах глибоких соціальних трансформацій, інформаційних викликів та безпекових загроз. Теоретичне осмислення синергії штучного інтелекту і цифрового гуманізму сприяє формуванню наукових підходів до розвитку цифрової держави, удосконалення системи публічного управління, захисту інформаційного простору та зміцнення гуманітарної безпеки. Крім того, така проблематика сприяє інтеграції України у глобальний цифровий простір, розвитку інноваційної економіки, підвищенню рівня цифрової культури суспільства та формуванню стійких демократичних інститутів. Отже, дослідження взаємодії штучного інтелекту і цифрового гуманізму має важливе значення для розроблення стратегій сталого розвитку України, що поєднують технологічний прогрес із гуманістичними цінностями та потребами суспільства¹².

Реалізація впровадження синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму для забезпечення гуманітарної безпеки передбачає комплексний підхід, що поєднує технологічні інновації, гуманістичні цінності та ефективне державне управління. Як окреслює постнекласична методологія такий процес має здійснюватися через кілька ключових напрямів. По-перше, важливим є розроблення державної стратегії розвитку штучного інтелекту, яка б враховувала етичні принципи цифрового гуманізму, захист прав людини та інформаційну безпеку. На тлі суспільної невизначеності це передбачає створення нормативно-правової бази, що

12 Грамчук М. О., Нікітенко В. О. Інтеграція штучного інтелекту у систему міської інфраструктури Smart-City 3.0 в реальному часі. Інженерні інновації та розбудова національної економіки : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні (15–16 травня 2025 року, м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко ; Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 774-779. URL: https://www.znu.edu.ua/ii_znu/nauka/2025/4zbirnik_konfer_2025.pdf

регулює використання технологій штучного інтелекту у сфері державного управління, освіти, медицини, економіки та інформаційних систем. По-друге, необхідно розвивати цифрову освіту та цифрову культуру суспільства. Формування цифрової грамотності, розвиток критичного мислення та етичного ставлення до використання технологій дозволяють підготувати суспільство до ефективної взаємодії з інтелектуальними системами. По-третє, важливим напрямом є інтеграція штучного інтелекту в систему публічного управління, що сприятиме підвищенню прозорості, ефективності прийняття управлінських рішень та оптимізації державних сервісів. Водночас необхідно забезпечити контроль за використанням алгоритмів і захист персональних даних громадян. По-четверте, реалізація такої моделі потребує міждисциплінарної співпраці науковців, технологічних фахівців, філософів, соціологів і політиків. Саме взаємодія різних галузей знань дозволяє сформувати збалансовану модель розвитку технологій, у якій інновації поєднуються з гуманістичними принципами. По-п'яте, важливо створити інституційні механізми етичного контролю за використанням штучного інтелекту, зокрема етичні комітети, експертні платформи та наукові центри дослідження цифрової етики. Таким чином, у контексті метатеоретичної перспективи впровадження синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму можливе через поєднання технологічного розвитку, гуманістичних принципів, державної політики та суспільної відповідальності, що створює підґрунтя для забезпечення гуманітарної безпеки та сталого розвитку сучасного суспільства, зокрема й України¹³.

Значення цифрового гуманізму як концептуальної основи гармонізації технологічного розвитку та гуманістичних принципів

Обґрунтування значення цифрового гуманізму як концептуальної основи гармонізації технологічного розвитку та гуманістичних принципів полягає у філософському осмисленні ролі технологій у сучасному суспільстві та визначенні ціннісних орієнтирів їхнього розвитку. У контексті стрімкої

13 Коломоєць І. В., Воронкова В. Г. Цифровий гуманізм як пошук цінностей у добу алгоритмів і штучного інтелекту: соціально-філософський аналіз Інженерні інновації та розбудова національної економіки : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні (15–16 травня 2025 року, м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко ; Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 811-815. URL: https://www.znu.edu.ua/ii_znu/nauka/2025/4zbirdmik_konfer_2025.pdf

цифровізації та поширення штучного інтелекту виникає потреба у такій концептуальній моделі, яка б поєднувала інноваційний технологічний прогрес із фундаментальними гуманістичними принципами – повагою до людської гідності, свободою особистості, соціальною відповідальністю та справедливістю. В рамках постмодерної парадигми знання цифровий гуманізм постає як філософська та соціокультурна парадигма, що спрямована на забезпечення людиноцентричного розвитку цифрових технологій¹⁴. Його основна ідея полягає в тому, що технології мають служити розвитку людини та суспільства, а не визначати їхні цінності та цілі. Тому цифровий гуманізм орієнтує технологічні інновації на підтримку демократичних принципів, захист прав людини, забезпечення відкритості інформаційного простору та формування довіри між державою, технологічними системами і громадянами. Гармонізація технологічного розвитку та гуманістичних принципів передбачає інтеграцію етичних, соціальних і культурних вимірів у процес створення та впровадження цифрових технологій. Це означає врахування можливих соціальних ризиків, забезпечення прозорості алгоритмів, захист персональних даних, подолання цифрової нерівності та підтримку культурного різноманіття. Таким чином, цифровий гуманізм виступає концептуальною основою відповідального розвитку цифрової цивілізації, у якій технологічні інновації поєднуються з гуманістичними цінностями. Саме такий підхід створює передумови для сталого розвитку суспільства, зміцнення гуманітарної безпеки та формування нових моделей взаємодії людини, технологій і соціальних інститутів у цифрову епоху.

Підкреслено метатеоретичним підходом, що дослідження синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму показує, що сучасна цифрова цивілізація формує нову модель взаємодії людини, технологій і суспільства. Штучний інтелект стає важливим чинником трансформації соціальних інститутів, управлінських процесів, інформаційних комунікацій та економічних відносин. Водночас стрімкий розвиток цифрових технологій потребує гуманістичного та етичного осмислення, оскільки вони можуть

14 Метеленко Н., Клопов І., Воронкова В. Еволюція цифрових технологій від 4g до 5g у контексті промислової революції та вплив на глобальну економіку. Вплив штучного інтелекту на розвиток людини, суспільства, освіти, культури, економіки в умовах війни і поствоєнного відновлення : Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції 21–22 листопада 2025 року / ред.-упорядник: д.філос.н., проф., В. Г. Воронкова, д.е.н., проф. Н. Г. Метеленко. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2026. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/450>

не лише підвищувати ефективність соціальних систем, а й створювати нові ризики для гуманітарної безпеки, зокрема у сфері інформаційної безпеки, приватності та соціальної справедливості.

Отже, у цьому контексті доцільно підкреслити, що цифровий гуманізм постає як концептуальна парадигма, що орієнтує технологічний розвиток на принципи людиноцентричності, поваги до прав і свобод людини, соціальної відповідальності та етичного використання інновацій. Синергія штучного інтелекту та цифрового гуманізму дозволяє сформувати нову модель розвитку суспільства, у якій технологічні інновації поєднуються з гуманістичними цінностями, що сприяє зміцненню гуманітарної безпеки та сталому цивілізаційному розвитку. Для України ця проблематика має особливе значення, оскільки цифрова трансформація держави відбувається в умовах глобальних викликів, інформаційних загроз та соціальних змін. Теоретичне осмислення взаємодії штучного інтелекту і цифрового гуманізму створює наукове підґрунтя для формування ефективної державної політики у сфері цифровізації, розвитку інноваційної економіки та зміцнення інформаційного і гуманітарного простору держави¹⁵. Практичні рекомендації для України, що мають важливе значення згідно з інноваційною парадигмою: Розробити комплексну національну стратегію розвитку штучного інтелекту, яка поєднуватиме технологічні інновації з принципами цифрового гуманізму та етичного використання технологій¹⁶.

2. Удосконалити нормативно-правову базу щодо використання штучного інтелекту, зокрема у сферах державного управління, економіки, освіти та інформаційної безпеки.
3. Розвивати цифрову освіту та цифрову культуру суспільства, спрямовану на формування критичного мислення, цифрової грамотності та відповідального використання технологій.
4. Інтегрувати системи штучного інтелекту у публічне управління, що сприятиме підвищенню ефективності державних сервісів, прозорості управлінських рішень і боротьбі з корупцією.
5. Створити національні наукові та дослідницькі центри з етики штучного інтелекту і цифрового гуманізму,

15 Воронкова В. Г., Нікітенко В. О., Кивлюк О. П. Філософія штучного інтелекту у контексті викликів, можливостей та змін. *Modern innovative strategies in education and science : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2024. С. 90-103.* <https://doi.org/10.51587/9798-9895-14670-2024-020>

16 Коломоєць І. В., Воронкова В. Г. Феномен цифрового гуманізму: соціально філософські виміри та перспективи розвитку. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції за участю молодих учених та здобувачів вищої освіти «Актуальні питання суспільства у сферах екологічної та цивільної безпеки, енергозбереження, менеджменту та економіки». Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 305 с. С.190-193.

які б здійснювали міждисциплінарні дослідження у сфері технологій і гуманітарної безпеки. 6. Забезпечити захист інформаційного простору та персональних даних громадян, що є важливою умовою формування довіри до цифрових технологій і державних інституцій. 7. Сприяти міжнародній співпраці у сфері цифрових технологій та штучного інтелекту, що дозволить Україні інтегруватися у глобальний цифровий простір та використовувати найкращі світові практики. Отже, у вимірі стратегічної турбулентності поєднання штучного інтелекту з принципами цифрового гуманізму створює передумови для формування ефективної моделі цифрового розвитку України, яка забезпечуватиме інноваційний прогрес, гуманітарну безпеку та сталий розвиток суспільства¹⁷. Розвиток цифрової цивілізації змінює фундаментальні засади взаємодії людини, суспільства і технологій, а штучний інтелект постає не лише як технічний інструмент, а як соціокультурний феномен, що впливає на структуру знання, систему цінностей та форми суспільної комунікації. Синергія штучного інтелекту та цифрового гуманізму відкриває можливості для формування нової моделі цивілізаційного розвитку, у якій технологічні інновації поєднуються з етичними, культурними та соціальними вимірами людського буття.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-152-166

17 Воронкова В., Нікітенко В., Кивлюк О. Цифрова освіта у добу штучного інтелекту: філософські аспекти суспільних змін. Theoretical and practical research in 2024 : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2024. С. 127-136. <https://doi.org/10.51587/9798-9917-51902-2025-021-127-136>

ЗАХАРЧЕНКО Петро Павлович,

д-р юрид. наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ORCID ID: 0000-0002-4968-9844

ЛАВРИК Галина Володимирівна,

д-р юрид. наук, професор,
завідувачка кафедри правознавства,
Полтавський університет економіки і торгівлі,
ORCID ID: 000-0001-5331-4327

МІРОШНИЧЕНКО Марія Іванівна,

д-р юрид. наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ORCID ID: 0000-0001-8142-9340

ГРОШОВА СИСТЕМА У ВІЙСЬКУ ЗАПОРОЗЬКОМУ ДРУГОЇ ПОЛ. XVII – ПЕРШОЇ ПОЛ. XVIII СТ. ЯК АТРИБУТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОЛКУ

Сьогодні мовимо про грошову систему, що у контексті тематики нашої публікації, визнається теорією держави і права однією із ознак держави, щоправда, окремі з дослідників називають її факультативною. Інші, натомість, відносять її до загальних ознак держави, вбачаючи в ній «встановлену державою форму організації грошового обігу, котра визначається її суспільним ладом та станом економічного розвитку»¹.

Огляд проблеми саме в Переяславському полку Війська Запорозького обраний не випадково. За усіма чотирма лініями родоводу один із співавторів, професор П. Захарченко належить до виборних козаків, які мешкали в селах Борщеві та Волошинівці Баришівської сотні Переяславського полку.

Процес становлення полково-сотенного адміністративно-територіального устрою в Україні сягає початку першої чверті XVII ст. Так, до списку козацьких полків під час складання гетьманом М. Дорошенком реєстру у 1625–1626 рр. потрапили шість військово-територіальних одиниць із цен-

1 Гальчинський А. С. Грошова система. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-32038>.

трами у Білій Церкві, Каневі, Корсуні, Черкасах, Чигирині і Переяславі. Саме ці міста і містечка вважалися найбільш придатними і найкраще укріпленими для розміщення козаків. Від їхніх назв походили найменування як адміністративної у мирний час, так і військової у воєнний період, одиниці. Утім, в окремих випадках очільники полків чи гетьман обирали місцем своєї дислокації й інші населені пункти полку. Зокрема, резиденція Переяславського полку полковником Р. Дмитрашком-Райчою у третій чверті XVII ст. була переміщена до Баришівки. «Вирішальними мотивом в діях переяславського полковника, – як вважають дослідники Інституту історії НАН України, – було небажання потрапляти під жорсткий контроль з боку російської військової адміністрації (воєвод)»².

Отож, і після укладення українсько-московського договору 1654 р. Україна, на наше глибоке переконання, продовжувала залишатися «суверенною державою, оскільки вийшла з-під юрисдикції Речі Посполитої і уклала військово-політичний союз на конфедеративних засадах з Московським царством»³.

Ознайомлення з масивом малодосліджених не істориками, а саме правниками, архівних матеріалів привело до висновку на користь наших міркувань, узагальнень та висновків. Мовимо про те, що українське населення й після укладення Березневих статей з Москвою у 1654 р., що радянською історіографією трактувалися як акт «возз'єднання» українського та російського народів, населення України продовжувало масово використовувати грошові одиниці тих держав, у складі яких донедавна перебувало. В обігу переважали монети литовсько-польського походження, а саме: золоті (дукати), срібна монета – талери, леви, чехи, орти, тинфи, шаги тощо⁴. Попри прагнення Москви усіляко обмежити, а то й ліквідувати суб'єктність Війська Запорозького, втілити його на цьому етапі не вдалося. Не дарма, навіть російський дослідник соціальних відносин в Україні XVII-XVIII ст. В. Мякотін заявляв, що у внутрішньому житті гетьмани рідко підкорялися владі московського царя⁵.

2 Полково-сотенний устрій Української козацької держави (1649–1764 pp.). URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/narusu/19.pdf>.

3 Захарченко Петро, Мірошниченко Марія. Історія українського права і держави: від витоків до кінця XVIII ст. : монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2024. С. 505-506.

4 Мельник Л. Г. Гетьманщина першої чверті XVIII століття: навчальний посібник. К.: ІЗМН, 1997. С. 139.

5 Мякотин В. А. Очерки социальной истории Украины в XVII – XVIII вв. Прага : Vataга и пламя, 1924–1926. Т. 1. Вып. 2. 1926. С. 35.

Всупереч намірам московської влади обмежити обіг європейських монет в Україні, найпопулярнішим засобом платежу тут продовжували залишатися польські гроші: співвідношення одного талера (близько 30 грам), що карбувався з 1533 р.⁶, відповідав 90 польським грошам або 60 російським копійкам⁷.

Для нашого дослідження ключовим є питання, до якого часу фонд грошового обігу Війська Запорозького наповнювався польсько-литовськими монетами, а не грошовими одиницями Московського царства та його спадкоємниці з 1721 р. – Російської імперії. Один із сучасних дослідників грошової системи України стверджує, що ще за століття до повного скасування Катериною II гетьманства та полково-сотенної системи, на грошовому українському ринку траплялися європейські монети талерного та дукатового типів⁸. Своєю чергою, професор Л. Мельник зазначав, що «повільний процес витіснення з обігу іноземної монети й впровадження російських грошей у Війську Запорозькому, розпочався в останній період гетьманування І. Скоропадського, тобто в 10-ті роки XVIII ст.»⁹. А вже нинішні дослідники, вивчивши вміст 137 грошових скарбів доби Української гетьманської держави (Війська Запорозького), суголосно з нами, висловлюють цілком обґрунтовану думку про те, що поступово, лише «в другій – третій чвертях XVIII ст. західноєвропейська монета майже повністю витісняється срібним російським рублем та його фракціями»¹⁰. Вважаємо, і не лише ми, що згортання процесу обігу грошових одиниць литовсько-польського походження в Україні, ішов паралельним курсом з політикою Російської імперії, спрямованою на ліквідацію української державності¹¹, що й стала dokonаним фактом у останній чверті XVIII ст.

Автори схильні вважати, що попри існуючий протекторат Москви над Україною, українське населення продовжувало використовувати звичну грошову одиницю, і вона не була московською.

6 Скоморович І. Г. Еволюція та функціонування грошової системи в Україні. Дис. на здоб. наук. ступеня док. економ. наук. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. С. 174.

7 Колесников О. В., Бойко Д. І., Коковіхіна О. О. Історія грошей та фінансів. 2-ге видання виправлене та доповнене: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2008. С. 76.

8 Бакалець О. А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). К.: ВД «Стилос», 2012. С. 47–48.

9 Мельник Л. Г. Гетьманщина першої чверті XVIII століття: навчальний посібник. К.: ІЗМН, 1997. С. 141.

10 Бакалець О. А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). К.: ВД «Стилос», 2012. С. 48.

11 Котляр М. Ф. Нариси історії і лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. К., 1981. С. 4; Чубата М. В. Висвітлення істориками та правознавцями етапів розвитку фінансової системи і грошового обігу Гетьманщини: від автономії до підпорядкування царату. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 3. С. 14.

На підтвердження того, що після так званого «возз'єднання України з Росією» у 1654 р., грошова система першої, що склалася в умовах її перебування у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої у хронологічних рамках другої половини XVII ст. – останньої чверті XVIII ст., продовжувала автономне існування у територіальних межах Української гетьманської держави (Війська Запорозького), наведемо факти із історії грошового обігу лише Переяславського полку. Один із найвідоміших в Україні дослідників історії українського козацтва В. Кривошея ілюструє це на прикладі купчої, укладеної 10 жовтня 1688 р. козаком с. Дем'янці Переяславського полку Андрієм Бурдуном з переяславським війтом Іваном Туровцем. Цього дня перший продав за 40 золотих частину шинку в м. Переяславі¹².

Майже на двадцять років раніше у тому ж полку, як свідчить архівна справа, за «коп литовских полдесятки» відбулася купівля ґрунту у міщанина Кузьми Сидоренка, що підтверджено купчою на ім'я Грицька, Івана, Леська і Юхима Лисенків¹³.

18 липня 1693 р. у сотенному місті Баришівці Переяславського полку була укладена купча грамота між Данилом, сином небіжчика (авт. – так в оригіналі) Василя Корженка і його старшим братом козаком і мешканцем Баришівки Левком Корженком. За участі чотирьох могоричників із товариства місцевих міщан Василь Корженко продав своєму рідному брату «займище і поля за певні і готові гроші, тобто за купу литовських шестаків»¹⁴. Назва грошової одиниці походить від найменування польської монети «шостак».

10 січня 1695 р. урядом Баришівським Переяславського полку Війська Запорозького було завірено операцію купівлі-продажу хутора на селіці Волошинівка, який продав «учтивому Марку Клименку, козакові і жителю баришівському за певну і готову ціну, тобто золотих польської лічби двісті ... Григорій Волошин, козак і житель Баришівський ..., що дозволило найменованому Марку Клименку і його нащадкам по ньому тим ґрунтом спокійно володіти і користуватися на вічні часи, або теж вільно йому буде той ґрунт дати, продати, дарувати...»¹⁵.

12 Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Переяславський полк. К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. С. 141.

13 Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі, ЦДА України у м. Києві). Ф. 57. Генеральний опис Лівобережної України. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 29-29 зв.

14 Там само. Арк. 23-23 зв.

15 Там само. Арк. 29.

26 червня 1727 р. у тій самій Баришівській сотні була оформлена ще одна купча, відповідно до якої липняцький козак Михайло Кошеленко купив у свого односельчанина Стецька Потапенка ниву біля Волошинівського озера «за суму певную и готовую, тоєсть за десять талеров добрых грошей над которой новой мається он Кошеленко за полную власть кому хотя дать, продать, даровать и яко хотя кои наилучшому своему пожиткове приспособлять и оборачивать»¹⁶. Нива знаходилася між сіножатями Якова Киселя, Грицька Цюцюренка та нивою Максима Кончака. Факт купівлі-продажу ґрунту був затверджений п'ятьма посадовцями з числа міських і козацьких сотенних урядників.

Відомий факт підкupu церковної аристократії Константинопольського патріархату знову ж таки «ходовою» в Європі грошовою одиницею. Кремль звернувся до Великого візира, другої особи Османської імперії після султана, аби той вплинув на Константинопольського патріарха з метою підпорядкування української церкви Москві. Під тиском турецької влади у липні 1686 р. Константинопольський патріарх Діонісій за 120 соболів і 200 золотих надав дозвіл на перехід української церкви під владу Московської патріархії. У тих же одиницях отримав мзду за припинення публічної критики намірів московських священників запровадити в себе патріархію й патріарх Єрусалимський Досифей¹⁷. Юридично таке рішення відобразилося в «Грамоті Діонісія, патріарха Константинопольського», якою дозволено гетьману, усім чинам духовним і мирським обирати київського митрополита и посилати його в Москву для хіротонії¹⁸.

У Переяславському полку Війська Запорозького після відходу у вічність гетьмана Данила Апостола та запровадження Правління гетьманського уряду у 1734 р., що здійснював управління у складі трьох українців і трьох росіян, грошовий обіг почав зазнавати певних змін, на що вплинула й проведена московським царем Петром I впродовж 1710-1718 рр. грошова реформа.

Щоправда, почасти лічба велася традиційним способом. На це вказує, зокрема, набуття 10 серпня 1734 р. у вічне володіння ґрунту, шинку та ін-

16 ЦДІА України у м. Києві. Ф. 57. Генеральний опис Лівобережної України. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 166. Арк. 121-123.

17 Огієнко І. І. Українська церква. Нариси з історії Української Православної Церкви / за редакцією Прот. Степана Ярмуса. Вид. 2. Поправлене й доповнене. У 2-х томах. Т. 1. Вінніпег: Видання Консисторії УГПЦеркви в Канаді, 1982. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15490/file.pdf>. С. 120-123.

18 Захарченко Петро, Мірошниченко Марія. Історія українського права і держави: від витоків до кінця XVIII ст. : монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2024. С. 550.

шого майна «благородним, його милості сотником баришівським, паном Іваном Сулимою за» за ціну у 600 золотих¹⁹. Акт продажу орного поля «лежачего на переяславському шляху», укладений 11 травня 1736 р. баришівським жителем Леськом Савченком з покупцем, міщанином Якимом Григоровичем «за цену певную і готовую монети доброї козацкой, за п'ятдесят золотих»²⁰. Як бачимо, у досліджуваній період золоті вважалися козацькою, тобто власною грошовою одиницею. Останній факт купівлі-продажу землі уклали і завірили колегіально представники місцевої публічної влади, а саме: отаман городовий С. Носенко, міський війт Є. Бородавка та канцелярист сотні Баришівської Переяславського полку, відповідно²¹.

Документи, крім того, свідчать про використання в обігу Переяславського полку й інших грошових одиниць. Так, вартість кінного переїзду переправою через Дніпро в районі Києва становила 14 шагів у 1735 р.²².

Ознайомлення лише з однією судовою справою, що розглядалася Військовою канцелярією Переяславського полку, показало факти широкого використання різноманітних грошових одиниць переважно європейських держав жителями цієї адміністративної одиниці.

Фабула судової справи полягала у тому, що низка посполитих, жителів с. Волошинівки Баришівської сотні Переяславського полку, у 1735 р. на знак протесту проти сваволі з боку власниці села Олени Ісаєвич продала власні земельні володіння місцевим козакам, покинула місце свого проживання, переселилася в інші села і містечка полку та звернулася зі скаргою на неправомірні, на їхню думку, дії власниці до Переяславської полкової канцелярії. Скаргу колегіально розглядав полковий суд, що на основі Литовського статуту ухвалив рішення на користь власниці села, визнавши посполитих винними в поданні необгрунтованої чолобитної, зведення наклепів на Олену Ісаєвич і оштрафував кожного з них на суму у 6 коп грошей «даби і інші на те дивлячись, чолобитними не бавилися»²³.*

19 ЦДІА України у м. Києві. Ф. 57. Генеральний опис Лівобережної України. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 166.

20 Там само. Арк. 185.

21 Там само.

22 Там само. Арк. 171-171 зв.

23 ЦДІА України у м. Києві. Ф. 57. Генеральний опис Лівобережної України. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 178-179.

* Копа як одиниця грошової лічби впродовж XV–XVII ст. широко використовувалася у Великому князівстві Литовському, до якого входила низка українських етнічних територій. Литовська копа дорівнювала 60 грошам або 60 пенязам (динаріям).*

У матеріалах цієї судової справи, що вміщає 20 сторінок тексту, зустрічаємо різноманітні грошові одиниці, які використовували жителі с. Волошинівки упродовж 1730–1735 рр.. Примітно, що нами не виявлено жодної згадки про грошові одиниці Російської імперії «під високу руку» якої Військо Запорозьке потрапило у 1654 р. і, цілком логічно, грошова одиниця протегованої країни мала би бути ідентичною до країни – протектора. Але, ні. У документі, наприклад, мовиться про окремі форми виконання панщини посполитими (селянами), у тому числі й про поїздки за вказівкою власниці села до Києва, де на перевозі посполитий Корній Худенко заплатив одну гривню, яку, до речі, Олена Ісаєвич йому так і не повернула²⁴.

У іншому місці фігурує ще одна грошова одиниця – шаг. Так, зі скарги Петра та Кузьми Соценка (Соця) відомо, що на тому ж перевозі через Дніпро до Києва вони сплатили 14 шагів: «Пляючи на перевозах своїми грошима, з яких віддали 14 шагів і тих грошей їм не було повернуто»²⁵.

Дослідник грошового обігу у Війську Запорозькому М. Котляр цілком резонно заявляв, що «шаги» дуже часто зустрічаються на сторінках актових і нарративних джерел. Як доказ, він називає текст літопису Самійла Величка. Під 1678 р. останній розповідає, як татари, котрі були при війську Ромодановського у кампанії проти турок, настільки зубожіли, що продавали коней за ніщо («по шість шагів»)»²⁶. Дослідником В. Шлапінським встановлено, що слово «шаг» має тюркське походження та означає дрібноту, або дрібну монету, а в Південній та Центральній Європі аналогічно цьому вживався термін «бабка»²⁷.

Характерно, що й на решті територій Війська Запорозького, фактичним засобом платежу після завершення Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького середини XVII ст. продовжували залишатися литовсько-польські менети. Це простежується в матеріалах виявлених архівних справ фонду Генеральної військової канцелярії. Так, у листі сотника Батурицької сотні Ніжинського полку Григорія Яковенка йдеться про несплату дружиною місцевого циркульника своїй служниці 10 талерів

24 ЦДДА України у м. Києві. Ф. 57. Генеральний опис Лівобережної України. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 173 зв.174, 175-176

25 Там само. Арк. 173 зв. 174.

26 Котляр М.Ф. Нариси історії і лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. К., 1981. С. 144.

27 Нечитайло В. В. Грошовий обіг на території Гетьманщини (1648–1764 рр.) : дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук. Центральноукраїн. нац. техн. ун-т, Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди. Кропивницьким; Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 58–61.

за виконані роботи²⁸. Під 1715 р. у канцелярії реєструється супліка (прохання, клопотання або скарга) міщанки м. Стародуб Марії Романихи про необхідність зобов'язати її зятя, стародубського бурмистра Герасима сплатити борг у розмірі 333 талери²⁹. Упродовж трьох років (1722–1725 рр.) розглядалася справа про стягнення боргу з бунчукового товариша Андрія Міклашевського у розмірі 385 золотих на користь знатного військового товариша Афанасія Дорофієвича³⁰.

Щоправда, при описі дворів с. Волошинівки Баришівської сотні Переяславського полку під час проведення Румянцевського перепису у 1760-х роках довідуємося, що родина Полуцьких купила в 1730 р. за 10 руб. двір у дворянки Олени Максимович³¹ [20, с. 8]. В іншому місці документа йдеться про купівлю у рублевому еквіваленті у 1745 р. виборним козаком Тимошем Захарченком у покійного козака третьої полкової сотні с. Борщева Пилипа Шкрябія, угіддя, а 12 вересня 1754 р. у жителя ж того села, козака Івана Руденка за 2 руб. придбав ще одну ниву. Зрештою, й інші ґрунти родина Захарченків, зі слів, набувала здебільшого рублевою масою³² [20, арк. 53-53 зв.], проте на жодне із придбань, здійснених як Полуцькими, так і Захарченками, «купчих нет».

Не поспішаймо стверджувати, що населення Переяславського полку у зазначений період у грошовому обігу широко використовувало російський рубль. Окрім голосливних заяв жителів українських сіл, сказаних під час проведення опису майна населення, документи щодо купівлі-продажу нерухомості були відсутніми. Родина Захарченків мала у володінні близько 30 нив (земельних ділянок), але жодного документа на право володіння не надала. На запитання ревізорів щодо прізвищ контрагентів правочину купівлі-продажу завчено відповідали – «вони вже померли». Припускаємо, що земельні ділянки в козацьких сільських товариствах, де панувала взаємна довіра, а часто й близькість родинних зв'язків, могли переходити у володіння на основі норм звичаєвого права, або шляхом купівлі без укладення відповідних купчих документів. Бажання українських хліборобів-козаків закріпити майно у власність, спонукало до необхідності

28 ЦДДА України у м. Києві. Ф. 51. Генеральна військова канцелярія. Оп. 3. Т. 1. Спр. 42. Арк. 1-2.

29 ЦДДА України у м. Києві. Ф. 51. Генеральна військова канцелярія. Оп. 3. Т. 1. Спр. 122. Арк. 1-1 зв.

30 Там само. Спр. 741. Арк. 1-9.

31 Там само. Ф. 57. Генеральний опис Лівобережної України. Оп. 1. Спр. 158. Арк. 8.

32 Там само. Арк. 53-53 зв.

називати ціну по факту торгівельного правочину в зрозумілому для царських переписувачів грошовому еквіваленті, тобто в рублях та копійках.

У разі здійснення купівлі нерухомості, зокрема у містах, купчі почасти укладалися. Так, у 1734 р. знаходимо дві купчі, в одній з яких «панеи Евдокии Захариевой Братанись жителце Баришовской» купує хату з «плецом», а в другій – придбала за «цену рублей четыре» у братів, козаків сотні Баришівської Олексія та Стефана Павличенків батьківський грунт з хатою. Межові орієнтири придбання сягали по «меже острова Івана Глабчастого и козака Кириленка». Купча від 23 березня засвідчена п'ятьма особами, сотником наказним Баришівським Іваном Великим, отаманом Нікіфором Горкушою, війтом міським І. Горбиком, бурмістром Михайлом Гребенем та сотенним писарем Михайлом Діваком³³.

У 1756 р. удова значкового товариша Переяславського полку Петра Костомахи у селі Морозівка продала грунти, ліси, полі і сіножаті військовому товаришу у «вечное и потомственное владение» за 150 рублів³⁴. А, ймовірно, в 1765 р. значковому товаришу Переяславського полку Осипу Є. були продані грунти родового володіння Баришівського «пляца за цену российской рубленой монети восемнадцать рублей»³⁵.

Наведені документи, як бачимо, свідчать про використання після смерті Данила Апостола у 1734 р. і запровадження за волею російської імператриці Анни Іоанівни «Правління гетьманського уряду» (1734–1750) та в подальший період в обігу на території Війська Запорозького загалом, і в Переяславському полку зокрема, й російської монети.

В історичній та економічній літературі подекуди зустрічаються згадки про спроби карбування монет у Українській гетьманській державі (Війську Запорозькому) власної грошової одиниці. Позаяк Україна мала власний бюджет, фінансову, судову, правову та свою грошову систему, то зрозумілими стають причини обстоювання українськими гетьманами її незалежності. Як зазначав В. Барвінський, «підпорядкування її контролю з боку московського уряду засвідчило б про початок падіння внутрішньої самостійності країни»³⁶. Саме тому історик і економіст, академік М. Слабченко, що у 1930 р. буде засу-

33 ЦДА України у м. Києві. Ф. 57. Генеральний опис Лівобережної України. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 161-162.

34 Там само. Спр. 151. Арк. 229 зв.

35 Там само. Арк. 165-165 зв.

36 Барвинский В.А. Заметки по истории финансового управления в Гетманщине. Сборник *Харьковского историко-филологического общества* : Т. 21 / Харьковский университет. Историко-филологическое общество. Х. : Типография «Печатное дело», 1914. С. 820-821.

джений по сфальшованій справі «Спілки визволення України», ще у 1923 р. писав про фінансові та політичні труднощі новоствореної в середині XVII ст. держави, що змусили український уряд і собі карбувати власну монету. «Це робили й Хмельницький Богдан, і Виговський, і Дорошенко, і Самойлович, і, здається, Мазепа, - стверджує вчений, підданий жорстоким більшовицьким репресіям, - але нестача металу затримувала випуск української монети в потрібній кількості»³⁷.

Є й інші згадки про спроби запровадження власних грошей в Україні. Вони мають важливе значення, адже походять від представників Московської держави. Так, у «Записках дьяка Гр. Кулакове о добытых им в бытность в Польше сведениях касательно войны поляков с казаками в 1649 г.» містяться відомості про те, що «в Чигирине де учинил Богдан Хмельницкий мынзу и деньги делает, а на тех новых деньгах на одной стороне меч, а на другой стороне ево, Богданово, имя...»³⁸.

Про потребу карбування монети в Україні безпосередньо йдеться в Гадяцькій унії 1658 р., укладеній між гетьманом І. Виговським і королем польським Яном Казимиром у 1658 р. та ратифікованій польським вальним Сеймом. Відповідно до її положень, на території князівства Руського як третього суб'єкта Речі Посполитої, до якого входили Київське, Брацлавське та Чернігівське воеводства, передбачено закладення монетного двору в Києві чи будь-якому іншому придатному для цього місті. «Гроші, – зазначено в трактаті, – будуть однієї якості й металу і з королівською особою»³⁹.

Висновок про ймовірне існування, власне, українських монет можемо зробити на основі опису майна ніжинського полковника В. Золотаренка у 1663 р., в якому серед іншого йшлося і про «3000 золотих черкаського рахунку» (авт. – московити-сучасники часто називали українців черкасами або козаками)⁴⁰.

Попри висловлене, як слушно заявляють автори однієї із праць економічного характеру, «це лише уривчаста інформація, переконатися у

37 Слабченко М. Організація господарства України від Хмельнищини до світової війни. Т. 1. Землеволодіння та форми сільського господарства Гетьманщини XVII-XVIII століть. Одеса: Державне видавництво України імені Товариша Троцького, 1923. С. 102.

38 Цит. за: Корнійчук Л. Я. Історія економічної думки України: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2004. С. 70.

39 Гадяцька унія 1658 року : [зб. наук. пр.] / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Нац. ун-т «Кієво-Моги́л. акад.», Канад. ін-т укр. студій; [редкол.: П. Сохань (голов. ред.) та ін.]. Київ, 2008. С. 27.

40 Економічна історія України : іст.-екон. дослідж. : в 2 т. / [Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій] ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 2011. С. 145.

достовірності якої можна буде тільки за умови віднайдення хоча б однієї монети»⁴¹.

Отже, питання про наявність в Українській гетьманській державі (Війську Запорозькому) власної грошової одиниці залишається до нині не вирішеним. Щоправда, окремі дослідники впевнені в неможливості карбування власних грошових одиниць гетьманами через складні умови, в яких опинилася Україна у XVIII ст., проте припускають таку ймовірність при виготовленні високоякісних фальшивих імітаційних монет з польсько-литовського оригіналу⁴².

Через брак дорогоцінних металів в Московії для задоволення потреб власного монетного карбування тамтешня влада докладала значних зусиль для організації закупівлі дукатів і талерів на території України. «Стійкість великих монет у грошовому обігу Гетьманщини, – цілком слушно стверджує вітчизняний дослідник В. Нечитайло, – не вдалось порушити навіть під час посилення впливу московської та згодом російської грошової системи»⁴³.

Висловлене має величезну вагу для оцінки суб'єктності Української гетьманської держави (Війська Запорозького) та її правового статусу. Попри те, що в Україні в умовах власної держави від середини XVII до кінця XVIII ст. не встигла скластися власна грошова система, здебільшого вона використовувала надбання Литви, Польщі, Речі Посполитої. Відкриті наміри закласти її підвалини шляхом ймовірного карбування власної монети свідчать лише про те, що грошову політику України Москва не мала змоги контролювати у бажаному для себе обсягу, а тим більше обмежувати її.

В обігу Переяславського полку, зокрема, та Війська Запорозького, загалом, у періоди, коли очолювали державу обрані демократичним шляхом гетьмани, покликання яких полягало у захисті суверенних прав і вольностей української людности, панівною грошовою одиницею залишалися монети європейського зразка. Зі спробою ліквідації інституту гетьманства після смерті Данила Апостола та його остаточною ліквідацією Катериною II у 1764 р. і запровадженням другої Малоросійської колегії

41 Економічна історія України : іст.-екон. дослідж. : в 2 т. / [Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій] ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 2011. С. 145.

42 Бойко-Гагарін А. До питання підробки монет в козацьких містах та фортецях. С. 7. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Cherhik_Nataliia/Kontseptualni_zasady_stvorennia_ekspozytsii_Kod_Natsii.pdf

43 Нечитайло В. В. Грошовий обіг на території Гетьманщини (1648-1764 pp.) : дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук. Центральноукраїн. нац. техн. ун-т, Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди. Кропивницький; Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 99-100.

(1764-1786) на чолі з графом Петром Рум'янцевим, у руках якого зосереджувалася вся влада на території Лівобережжя, російська монета стала стрімко просуватися у сферу грошового обігу протегованої країни. Останній український гетьман Кирило Розумовський «намагався зберегти як започатковані ним перетворення, так і в цілому той політичний курс, що був спрямований на збереження державно-політичної автономії України»⁴⁴, а після нього Україна прискореними темпами остаточно втратила рештки власної державності і, відповідно, успадковану від Литви і Польщі грошову систему.

Висновок. У Переяславському полку Війська Запорозького з другої половини XVII до кінця першої половини XVIII ст. еквівалентом грошових одиниць, виявлених у купчих, при здійсненні інших правочинів, продовжували залишатися звичні для українців золоті, шаги, талери. Купівля-продаж нерухомості у той період завірялася своєрідними нотаріальними службами, а саме полковими, сотенними урядами, отаманами, війтами, бурмістрами у містах з магдебурзьким правом тощо. Україна ще не була втягнута в єдину грошову систему Московського царства. На її території продовжували функціонувати рецепійовані за доби Великого князівства Литовського та Речі Посполитої грошові одиниці, що є свідченням суверенного характеру гетьманської України у визначених назвою публікації хронологічних межах. Усі спроби московської, згодом російської влади імплементувати в Україну власну грошову систему, до певного періоду не мали успіху. У сучасній історичній та правовій літературі складається консенсусна думка науковців про те, що остаточно російські монети та паперові гроші (авт. – запроваджені Катериною II у 1769 р.) витіснили литовсько-польську монету лише у другій половині XVIII ст. з ліквідацією останніх атрибутів української держави – посади гетьмана та полково-сотенного адміністративно-територіального устрою. У Переяславському полку домінування російського рубля і його фракцій стало реальністю у середині 1730 р. після завершення гетьманської каденції Данилом Апостолом.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-167-178

44 Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.) : монографія : (в 2 ч.). М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ : ДАКККіМ, 2008. Ч. 1. С. 108.

ШАКУН Василь Іванович,

д-р юрид. наук, професор,
академік НАПрН України,
академік НАН ВО України,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-1757-8453

ТИМОШЕНКО Віра Іванівна,

д-р юрид. наук, професор,
академік НАН ВО України,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-2947-5627
м. Київ, Україна

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА КРИМІНОЛОГІЯ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постмодернізм являє собою спосіб осмислення сучасної соціальної реальності, що пропонує оригінальні рішення багатьох проблем, актуальних для науки та суспільної практики. Це широкий культурний і філософський напрям, який критично розглядає модернізм, Просвітництво та його спадщину й базується на сильних аргументах проти основ модернізму. Прихильники модернізму виходили із тези, що існують універсальні речі, які можуть бути виявлені через вивчення причин. Соціальні зміни модернізм прирівнював до прогресу, що збільшувало контроль над природою і суспільством. Однак реальність кінця ХХ ст., особливо початку ХХІ ст., виявилась іншою. Війни, геноцид, тероризм і злочинність розвіяли ілюзії прихильників модернізму. Ряд понять, які вважались непорушними, виявились не такими (наприклад, рівність). Як і раніше, головними детермінантами злочинності є соціально-економічні причини, виражені в найбільшій соціальній несправедливості, на яку нашаровуються багато інших обставин¹. Однак з'ясувалось, що будь-яке судження залежить від раніше сприйнятих ідеологічних переконань, що узагальнених понять насправді не існує². Постмодернізм «ставить під сумнів ефективність науково-раціоналістичних теорій, створених в епоху модерну, підтримує плюралізм різних концепцій і пропонує

1 Шакун В. І. Злочинність та її характеристики / Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 110.

2 Тимошенко В. І. Кримінально-правові та кримінологічні теорії в історичній ретроспективі: монографія. Київ: 7БЦБ 2026. С. 203.

заміну емпірично обґрунтованих теорій постемпіричними. По суті, постмодернізм є екстеріоризацією тієї частини соціального досвіду, який не виражений інституційними засобами та структурами сучасного суспільства. Переважно він має справу з соціальною комунікацією, дискурсами, роблячи їх центральними категоріями постмодерністського типу мислення. В рамках постмодернізму віртуально сконструйована соціальна реальність ... детермінує реальність об'єктивну. Важливою проблемою постають уявлення про сучасний порядок, постійний контроль і «розмиту» владу в суспільстві»³. Загалом постмодернізм характеризується відходом від модерністських принципів, прийняттям фрагментації, іронії, чорного гумору та метафікації. Постмодерністська література ставить під сумнів традиційні наративи, лінійність та універсальні істини. Разом із тим, незважаючи на свої складнощі, такі як недоступність та заплутані структури, постмодерністська література пропонує глибоке розуміння людського існування та соціальних конструкцій, що робить її ключовим рухом у культурній історії⁴. Можна сказати, що постмодернізм є унікальним напрямом, завдяки якому відбуваються істотні зміни в усіх сферах суспільного життя. Він бере участь у переосмисленні світу⁵.

Перш за все постмодернізм відомий як течія в філософії, мистецтві, літературі, музиці, архітектурі та критиці, що виникла у другій половині ХХ століття як реакція на крах ілюзій і міфів про розум людини, порядок, прогрес та на протигагу модернізму. Зокрема, філософія постмодерну являє собою напрям у філософії, для якого є характерним критичне ставлення до основоположних припущень і тенденцій універсалізації в західній філософії⁶. Постмодернізму притаманне скептичне ставлення до простих бінарних опозицій, типових для структуралізму, де одночасно розглядалися два протилежних поняття, одне з яких стверджувало певну властивість, а інше – заперечувало, де проводилося чітке філософське розмежування між знанням і незнанням, прогресом і деградацією, пану-

3 Ковнерова І. Філософія злочинності в епоху постмодернізму. URL.: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/8363>; Hassan, I. The postmodern turn: essays in postmodern theory and culture. Columbus: Ohio State University Press, 1987. 288 p.

4 Mirzoulug M. Emergence of Postmodernism After World War II Characteristics of Being. *Pubmedia Social Sciences and Humanities*. 2025. Vol. 2(3). P. 1–7. <https://doi.org/10.47134/pssh.v2i3.346><https://digital-science.pubmedia.id/index.php/pssh/article/view/346>

5 Hariharasudan A., Pandeewari D., Hassan A. Research Trends in Postmodernism: A Bibliometric Analysis. *World Journal of English Language*. Sciedu Press. 2022, December. Vol. 1. Issue 2. P. 148–148. URL.: <https://ideas.repec.org/a/jfr/wjel11/v12y2022i2p148.html>

6 Тимошенко В. І. Сучасні напрями розвитку кримінології / Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. С. 221.

ванням і підпорядкуванням, а також присутністю та відсутністю. Тобто постмодернізм характеризується інтенсивним скептицизмом стосовно науки, релятивізацією всіх знань⁷. Водночас дана течія підкреслює важливість владних взаємин, персоналізації і дискурсу в процесі «конструювання» істини та картини світу.

Постмодерністська девіантологія і кримінологія веде свій початок із праць Б. Дікрістіна, Е. Янга, Дж. Феррела, К. Хейворда, Д. Міловановича та ін. Центральною ідеєю цієї школи є перенесення уваги з об'єктивного змісту злочинності на її зовнішній бік (як продукт кримінально-правового конструювання). У результаті формулюється парадоксальний висновок, що джерелом виникнення злочинності є не суспільно небезпечна поведінка, а кримінальний закон. Злочинність же та контроль над нею розглядаються як релятивні соціальні конструкти, як невизначені, взаємопов'язані, динамічно мінливі явища, продуковані в ході соціального процесу, до якого залучені злочинець, його жертва, держава та суспільство. Загалом це не одна теорія, а група відносно нових, або таких, що знову з'явилися, теоретичних перспектив постмодерністського аналізу девіантності і злочинності. Серед них: конститутивна кримінологія, реалістична, типологічна, феміністична, критична, культуральна та анархістська (деякі з цих теорій розглянемо нижче)⁸.

Конститутивна кримінологія має довгу історію, оскільки вона спирається на кілька усталених критичних соціальних теорій, насамперед символічний інтеракціонізм, соціальний конструкціонізм, феноменологію, етнометодологію, структурний марксизм, постструктуралізм, теорію структурації, семіотику. Конститутивна кримінологія сформувалась у процесі застосування цих постмодерних концепцій до критичної кримінології. Відомими прихильниками даного напрямку є Стюарт Генрі, Драган Мілованович, Грегг Барак і Брюс Арріго. Конститутивна кримінологія виходить із того, що оскільки злочинність осмислюється, тлумачиться та реалізується за допомогою певних дискурсивних форм, важливим компонентом будь-якої політики зі скорочення злочинності є зміна способів комунікації, що сприяють її вираженню⁹.

7 Релятивізм – методологічна концепція в філософії, яка стверджує, що знання відносні, абсолютної істини не існує.

8 Тимошенко В. І. Кримінально-правові та кримінологічні теорії в історичній ретроспективі: монографія. С. 205–216.

9 Henry Stuart, Milovanovic Dragan. Constitutive Criminology Origins, Core Concepts, and Evaluation. Routledge, 2009. 24 p. URL.: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315089089-30/constitutive-criminology-henry-stu>

Конститутивна кримінологія являє собою недержавно-центричний підхід до критичних перспектив у кримінології¹⁰. Прихильники цього підходу розглядають злочинність як невід’ємну складову загального матеріального та культурного існування суспільства. Отже, аналіз та контроль злочинності не може бути відокремлено від широких структурних та культурних контекстів, у яких вона продукується. Передбачається цілісний підхід до вивчення злочинності. Це твердження протистоїть думці традиційної кримінології щодо можливості самостійного (роздільного) аналізу злочинів, незалежно від контексту, за якого вони скоюються. Під сумнів ставляться спроби установ та окремих осіб претендувати на пріоритет «експертних» знань. Істина для її прихильників – це форма панування. З конститутивною кримінологією пов’язана миротворча кримінологія, яка намагається пом’якшити людські страждання й, таким чином, знизити злочинність. Рішення системи кримінального правосуддя відкидаються як насильницькі. Теоретики цього напрямку вважають, що індивідуальне насильство не може бути подолано завдяки державному насильству¹¹.

Феміністична кримінологія є критичним напрямом, що виник у 70-ті роки ХХ ст. як реакція на ігнорування та заперечення зв’язку між гендером (статтю) і злочинністю. Фемінізм, як відомо, являє собою «соціокультурний рух, спрямований проти дискримінації за ознакою статі, орієнтований на справедливі й рівноправні відносини між статями»¹².

Основні напрями фемінізму в кримінології відповідають типології фемінізму. Відповідно виділяють: ліберальний фемінізм, який наголошує, що фізіологія не може пояснити злочинність жінок, саме соціологічні фактори є вирішальними для кримінальної делінквентності; радикальний, прихильники якого вважають, що злочинність є породженням тотального контролю чоловіків у суспільстві; марксистський, який є близьким до ліберального напрямку, його теоретики наголошують, що економічний розвиток суспільства є головним чинником, що визначає гендерні відно-

---

art-milovanovic-dragan

10 Ahmed S. Constitutive criminology and the “war on terror”. *Critical Criminology: An International Journal*. 2014. Vol. 22 (3). P. 357–371. <https://doi.org/10.1007/s10612-014-9235-6>

11 Schneider H. J. Causes of Crime – Recent Developments in the International Criminological Theory-Discussion. *Archives of Criminology*. 1998. (XXIII-XXIV). P. 13–44. <https://doi.org/10.7420/AK1997-1998A>

12 Орловська Н. А. До питання про феміністський напрям у сучасній кримінології. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2018. № 3 (61). С. 135.

сини як різновид соціальних відносин; соціалістичний, який стверджує, що класові й гендерні відносини є однаково важливими, «адже як гендер структурований класом, так і клас залежить від сприйняття статі в контексті виробничих відносин»¹³. Феміністська кримінологія, як бачимо, у всіх її напрямках підходила до питань гендера з точки зору з'ясування причин та умов злочинів, що скоюються жінками та щодо жінок.

Фемінізм у кримінології набув популярності в ХХІ ст.¹⁴. Його прихильники критикували сексистські припущення традиційної кримінології та висували на передній план нові питання про жінок-правопорушників, диференційоване ставлення до правопорушників у ході судового розгляду та відбування покарання залежно від гендерної приналежності. Акцентували увагу на тому, що жінки традиційно підпорядковані неформальним механізмам контролю, які існують у сім'ях і загалом у суспільстві. Головною тезою феміністів є те, що жінка – це завжди жертва дискримінації, а чоловік – її поневолювач, агресор і узурпатор. Кримінологи пояснюють дії жінок, які вдаються до скоєння злочину, як відповідь на своє соціально-економічне та політичне становище в патріархальному суспільстві.

Сучасні теорії про жіночу злочинність дозволили дати відповідь на запитання «чому жінки не так часто вчиняють злочини?». Істотний внесок у відповідні дослідження належить британському вченому, професору психології в Даремському університеті Енн Кемпбелл (англ. Anne Campbell, 1951–2017), яка пояснює меншу схильність до скоєння злочинів серед жінок біологічними та еволюційними особливостями. На її думку, жінки змушені дбати про потомство, тому вони є більш обережними, іншими словами, саме біологічні особливості щодо необхідності забезпечення потомству виживання, застерігають жінок від скоєння злочинів. У зв'язку з цим головна мета жінки – залишитися живою заради її дітей¹⁵.

Професор Керрі Керрінгтон із Квінслендського технологічного університету (Австралія) стверджує, що не існує єдиної причини, яка пояснює зростання жіночого насильства серед підлітків, і що багато простих

13 Орловська Н. А. До питання про феміністський напрям у сучасній кримінології. С. 136.

14 Gelsthorpe L. Back to Basics in Crime Control: Weaving in Women / L. Gelsthorpe. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2004. Vol. 7. No. 2. P. 76–103. URL.: <https://www.crim.cam.ac.uk/system/files/documents/lrg10-1.pdf>

15 Campbell A. The evolutionary psychology of women's aggression. *Philosophical Transactions of the Royal Society of biological sciences*. 2013. <https://doi.org/10.1098/rstb.2013.0078>

пояснень, що циркулюють у популярній культурі, обумовлені антифеміністською ідеологією. Зосередившись на жінках, як на жертвах насильства, і дуже рідко як на злочинцях, феміністська кримінологія здебільшого ухилилася від питання жіночого насильства, залишивши дискурсивний простір для поширення антифеміністських настроїв¹⁶.

Українська дослідниця Н. В. Галіцина вдалась до спроби обґрунтувати думку, що «феміністичний підхід не є ортодоксальним методом у кримінології. Це, радше, прихильність до окремих методів із пріоритетом етичних проблем, що стосуються теорії, вірування про природу світу, гносеології та апелювання до політичних зобов'язань»¹⁷.

Постмодерністи заперечують ідею «універсальної жінки», наголошують на тому, що гендер – це соціальний конструкт, а не біологічна даність, що потребує індивідуального підходу до питань прав.

Типологічна кримінологія. Кримінологічні дослідження в усі часи не могли обійти стороною класифікацію та типологію злочинців – систему класифікації, яка поділяє злочинців на категорії залежно від ступеня та стійкості їх антисоціальної спрямованості. Сучасна типологія злочинців передбачає виділення осіб, які вчинили злочин вперше, включаючи «ситуативних» і «випадкових» злочинців. Виділяють також осіб, які вчинили злочини повторно через свої особисті характеристики, такі як нездатність упоратися з несприятливими обставинами життя тощо. Окрему групу складають особи, що вчинили кілька злочинів, але не стали «професійними» злочинцями. Нарешті слід виділити також злісних, або «професійних» злочинців, для яких злочинна діяльність є способом заробітку та (або) вони перебувають в організованих злочинних угрупованнях. Однак слід визнати, що універсальної типології злочинців, яка могла б визначити рівні ризику та рівні необхідного контролю тієї чи іншої групи злочинців, потреби в їх лікуванні, на сьогоднішній день не існує.

Український кримінолог П. Ю. Данильченко (Харківський національний університет внутрішніх справ) пропонує використовувати в науковому обігу та практичній діяльності із запобігання злочинам сім типологічних особистісних критеріїв: за характером; за спрямованістю

16 Carrington K. Girls and Violence: The Case for a Feminist Theory of Female Violence. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*. 2013. Vol. 2. Issue 2. P. 63–79. . <https://doi.org/10.5204/ijcjsd.v2i2.101>.

17 Галіцина Н. В. Феміністичний підхід до дослідження жіночої злочинності. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 2 (40). С. 119.

злочинних та радикальних дій; за контекстуальним елементом радикалізації особистості; за джерелом радикальної установки; за особливостями предикатного стану радикала; за екзистенційним змістом злочинного та радикального; за домінуючою соціально-рольовою ознакою. Відповідно П. Ю. Данильченко виділяє 22 кримінологічні типи (включаючи підтипи) кримінальних радикалів серед засуджених та описує основні кримінологічно значущі ознаки кожного типу. Інтегральна типологічна характеристика радикальних злочинців серед засуджених дає підстави відзначити, що більшість із них можна співвіднести з ініціативним, агресивним, раціонально-конформістським, колективістським радикалом інклюзивного типу¹⁸.

Кримінологічне значення класифікації особистості злочинців та їх типологія пов'язані із завданням виявлення та усунення причин та умов злочинності, а також конкретних злочинів у процесі профілактичної діяльності правоохоронних органів.

Анархістська кримінологія не є новим підходом до критичного вивчення особи злочинця, шкоди, яку він завдає, злочинності та криміналізації, але раніше вона значною мірою ігнорувалась і набула серйозного імпульсу лише в останні роки. Заснована на безкомпромисній критиці закону, влади та держави у їх ставленні до злочинності та шкоди, яку вона завдає, анархістська кримінологія тісно пов'язана з іншими критичними теоріями, включаючи постмодернізм, фемінізм, аболіціонізм та радикальну кримінологію. Слід сказати, що анархістсько-індивідуалістична мотивація злочинної поведінки далека від ідейного анархізму-індивідуалізму. Ідейні анархісти не визнають анархізму злочинців. Злочинці ж навряд чи знайомі з теорією анархізму. Проте мотивація безвладдя характерна як для анархічних злочинців, так й ідейних анархістів.

Традиційно кримінологія ґрунтувалася на презумпції держави, яка визначає злочинність та конструює примусові та загалом нелюдські засоби стримування та покарання тих, хто порушує закони держави. Анархіст же розглядає злочинність без посилання на конкретну політичну/соціально-економічну структуру. Анархізм є моральним принципом самоврядування, ненасильства, постійного пошуку досконалості, особистої відповідально-

18 Данильченко П. Ю. Кримінологічна типологія злочинців-радикалів серед засуджених до позбавлення волі. *Право і безпека*. 2023. №1. Том 88. с. 146–156. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.13>

сті та соціального добробуту. Соціальна організація морального принципу повинна бути самодостатньою. При цьому анархізму передуює духовне відродження, засноване на інтерналізації етики неволодіння власністю та зобов'язанні розвивати таланти для вигоди всіх членів спільноти. Анархіст ігнорує існування законів та зовнішнього примусу. Для анархіста життя спільноти впливає із засвоєних моральних принципів, які відображають потребу людини діяти та спілкуватися у суспільстві взаємодопомоги. Передбачається, що ті, хто народжується та розвивається в такому суспільстві, будуть відображати наявну модель життя, оскільки суспільство задовольнятиме їх основні емоційні та фізичні потреби, тому інші форми поведінки не матимуть сенсу¹⁹.

Анархісти були серед тих мислителів, які запропонували системну критику кримінального правосуддя, і серед перших, хто безпосередньо критикував академічну криминологію, одночасно формулюючи криминологію критичну. Вони визначили джерела соціальних проблем у соціальних структурах і відносинах нерівності та визнали, що інститути, яким віддають перевагу криминологи основної течії та розглядають їх як можливі рішення соціальних проблем, насправді були причинами або посередниками цієї шкоди²⁰. Загалом анархічна теорія прагне показати, що той вид справедливості, яким визначає себе наша сучасна правова система, насправді є фасадом внутрішньої системи інституціоналізованої несправедливості.

Прихильники даного напрямку розглядають злочинність не лише як соціальну конструкцію, а й як символічну систему, яка об'єднує великі маргіналізовані групи населення, що призводить до відтворення нерівних структурних умов²¹. На початку XXI ст. дослідники сприйняли цей підхід для вивчення інших областей криминології. Зокрема, Р. Амстер у своїй книзі «Загублені в космосі» досліджував як саме правова система криміналізувала бездомне населення за допомогою місцевих нормативних заходів щодо «очищення» та «дезінфекції» міських просторів для сприяння комфорту середнього класу. Залишившись на

19 Tift, L., Sullivan, D. *Struggle to be Human – Crime, Criminology, and Anarchism*. Cienfuegos Press. 1980. 224 p.

20 *Classic Writings in Anarchist Criminology: A Historical Dismantling of Punishment and Domination*, edited by Anthony J Nocella, Mark Seis and Jeff Shantz. AK Press. 2020. URL.: <https://www.akpress.org/classic-writings-in-anarchist-criminology.html>

21 Fernandez L. A., Dhondt G. *Anarchist criminology. The Routledge Companion to Criminological Theory and Concepts*. 2017, 1 Jan. P. 230–233. <https://doi.org/10.4324/9781315744902-52>

вулиці, бездомні змушені були боротись за виживання. Міські простори, як відомо, демонструють складну екологію, що складається з людей, культури, архітектури, технологій та природного середовища. У цьому середовищі безпритульні зазнають кримінального переслідування за виконання навіть таких дій, як сидіння чи сон²². Загалом анархістська криминологія кидає виклик нинішнім формам панування, придушення та несправедливості, які формують та визначають систему правосуддя у сучасному світі²³.

Критична криминологія, що формувалась на початку 70-х років ХХ ст. та набула поширення на початку ХХІ ст., піддала жорсткій критиці традиційну науку про злочини. Цей напрям характеризує досить критичне ставлення до сучасних суспільних, політичних, владних структур та відносин, радикально релятивістський підхід до самих понять «девіантність», «злочинність», «злочин» та ін., нерідко він демонструє оновлення методологічного інструментарію²⁴. Основною вимогою критичної криминології, що занепокоєна питаннями соціальної справедливості та соціальними перетвореннями, є зміна капіталістичної системи як головної умови скорочення злочинності. Популяризаторами критичної криминології стали відомі американські криминологи Г. Блох і Д. Гейс. До критичної криминології включаються такі напрями, як радикальна криминологія, лівий реалізм, аболіціонізм та ін. Зокрема, представники радикальної криминології привернули увагу до проблем корупції, організованої злочинності. У відповідь на їх дослідження у багатьох державах розпочалися кампанії боротьби з цими проблемами, було ухвалено нові закони, спрямовані на попередження злочинності.

Критико-радикальна школа розробляє три теорії. Перша – марксистська теорія, згідно з якою основу злочинності можна знайти в протиріччях капіталізму, що пригнічує та експлуатує робітничий клас. Злочинність бере початок в основному конфлікті між буржуазією і робітничим класом, який є конфліктом влади та інтересів індивіда. Далі йде анархічна теорія,

22 Amster R. Lost in Space: The Criminalization, Globalization, and Urban Ecology of Homelessness. LFB Scholarly Publishing. 2008. 284 p.

23 Contemporary Anarchist Criminology. Against Authoritarianism and Punishment by Anthony J. Nocella II (Volume editor) Mark Seis (Volume editor) Jeff Shantz (Volume editor). New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Oxford, Wien, 2018. XVI, 144 p. <https://doi.org/10.3726/b14254>

24 Yu-Hsuan Chao. Critical Criminology: Past, Present, and Future. September 2022. *The Global Crime Justice and Security Journal*. 2022, September. Vol. 3. P. 28–44. <https://doi.org/10.2218/ccj.v3.7032>

яка прагне показати, що той вид справедливості, з яким уособлює себе сучасна правова система, насправді є фасадом внутрішньої системи інституціоналізованої несправедливості. Нарешті, лівий реалізм, який зосереджує увагу на чотирьох перемінних: жертва, злочинець, державні органи та громадськість. Не залишаючи поза увагою жертв так званих вуличних злочинів, радикальний реалізм ґрунтується не тільки на розумінні віктимізації злочинця державою, а й на розумінні віктимізації робітничого класу робітничим класом²⁵. Загальним для всіх напрямів критичної кримінології є те, що вирішальним, критичним, якщо не основним джерелом злочинності є соціальні ієрархії та породжувані ними нерівності. Одних спроб простого спостереження за злочинцями явно замало. Необхідно піднімати та вирішувати проблеми нерівності, що лежать в основі злочинності.

Отже, у межах постмодерністського підходу кримінологія, як і соціальні науки загалом, не містить жодних основоположних пояснень або універсальних законів девіантної поведінки. Постмодернізм характеризується інтенсивним скептицизмом стосовно науки, релятивізацією всіх знань²⁶. Головні прояви постмодернізму – це релятивізм, як погляд на світ, відмова від істини, нове уявлення про соціальну реальність. Злочинність розглядається як рекурсивна (лат. *recursio* – повернення) продукція, оскільки люди створюють (конструюють) себе і власний світ через взаємодію з оточуючими в процесі мовної комунікації. За допомогою мови і символічних уявлень вони ідентифікують відмінності, визначають категорії, тим самим беруть участь у соціальному конструюванні злочинності й порядку. Людина не лише формує дійсність, а й сама змінюється під її впливом. Відповідно девіантність і злочинність, соціальний контроль – це рекурсивний результат, одноманітні дії, що стали частиною історичного та культурного спілкування, досягли відносної стабільності у певний час у межах певного простору. Згідно постмодернізму, злочинність є інтегральною частиною суспільства, це результат сукупного впливу всіх його елементів, а не вплив кожного окремо. Вона викликана соціальною структурою та ідеологією. Злочинець

25 Schneider H. J. Causes of Crime – Recent Developments in the International Criminological Theory-Discussion. *Archives of Criminology*. 1998. (XXIII-XXIV). P. 13–44. <https://doi.org/10.7420/AK1997-1998A>

26 Mircea A. Diaconu. Truth and Knowledge in Postmodernism. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. July 2014. Vol. 137. P. 165–169. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.270>

і його жертва є результатом нерівного розподілу та впливу влади, тобто структурованої нерівності²⁷.

Постмодерністська школа в кримінології обґрунтовує розуміння злочинності як продукту використання влади для обмеження поведінки тих осіб, які не можуть бути усунуті від влади, але які намагаються подолати соціальну нерівність і поводитись так, як забороняє структура влади. Злочин може бути визначено на тій підставі, що певна поведінка є небезпечною для суспільства, такою вона визнається у кримінальному кодексі. При цьому кримінальне право є мовою для створення домінуючих відносин. Людська діяльність розширює свій діапазон з розвитком суспільства і будь-яке діяння може бути визнане шкідливим для людей та «анульоване» суспільством шляхом неофіційного морального осуду, або державою, коли порушуються формальні правові обмеження. Злочини завдають шкоди, але вони породжуються всієї рутинною практикою, соціальними інститутами, такими як праця, бюрократія, уряд, право і сім'я.

Постмодерністська кримінологія заперечує патологічний характер злочинності, моральної згоди, яка присутня в суспільстві щодо правових норм у формі соціального контракту, колективної совісті чи поділу праці. Постмодерністи стверджують, що нормою в суспільстві є конфлікт з приводу моральних цінностей, наполягають на заміні пошуку істини плюралізмом висновків. Вони заперечують свободу волі та детермінізм. Злочинність у рамках постмодерної кримінології є інтегральною частиною суспільства, результатом сукупного впливу всіх його елементів, а не їх окремим впливом. Вона викликана соціальною структурою та ідеологією, що розмежовує відносини між людьми в контексті дискурсивних практик з питань розподілу відповідальності одних перед іншими у владній ієрархії. І злочинець, і його жертва розглядаються як результат нерівного розподілу та впливу влади, тобто структурованої нерівності.

Таким чином, у розумінні постмодерністів злочинність є конвенційною, релятивною соціальною конструкцією – рекурсивною продукцією, оскільки люди створюють (конструюють) себе та власний світ через взаємодію з оточуючими у процесі мовної комунікації. За допомогою символічних уявлень та мови вони ідентифікують відмінності, визначають категорії, тим самим приймають участь у

27 Milovanovic D. Postmodern Criminology. N.Y. L.: Garland Publishing, Inc., 1997. 284 p.

соціальному конструюванні злочинності та порядку. Людина при цьому не лише формує дійсність, а й змінюється під її впливом. Звідси кримінально-правові норми, злочинність та соціальний контроль над нею – це конструкти, результат одноманітних дій, що стали частиною історичного та культурного спілкування, досягли відносної стабільності у певному часі та просторі. Злочин і злочинність – це відносні терміни, соціальні конструкції, що відображають діахронну соціальну політику, наприклад, одне вбивство може бути виправдане іншим вбивством. Дійсно, певні види людської діяльності є шкідливими та руйнівними, так їх розуміє і оцінює суспільство загалом. Але також вірно, що інші певні форми злочинної поведінки не завдають шкоди іншим особам і криміналізуються без достатніх онтологічних підстав. Злочинність майже повністю визначається контролюючими інститутами, які встановлюють норми і визначають певні значення для певних дій. Отже, злочинність у постмодерністській криминології, яка гуманістично пояснює проблеми злочинності та можливості правосуддя на межі між особистістю та суспільством, є соціальною і лінгвістичною конструкцією²⁸.

Постмодернізм відображає перехід від класової структури до суспільства фрагментарного. Але чим більш фрагментарним є суспільство, тим більше в ньому нормативних субкультур (відповідно й варіантів «відхилень»). Заперечення абсолютизму, віра у плюралізм, неприйняття расизму, сексизму, будь-якої дискримінації, структурного насильства, експлуатації та колонізації є важливими перевагами постмодерністської криминології. Постмодернізм кидає виклик звичним твердженням, методам, підходам, типам мислення і цінностям. Його прихильники віддають перевагу не сталості знання, а нестабільності, цінують не абстрактні, а конкретні наслідки досвіду, стверджують, що дійсність сама по собі недосяжна для нашого пізнання, акцентують увагу не на абсолютності істини, а на її відносності. Відповідно ніхто не може претендувати на остаточну істину, будь-яке розуміння є людським тлумаченням, яке не буває остаточним. До того ж на нього істотно впливають такі факти, як соціально-класова, етнічна, расова та ін. приналежність індивіда. Прихильники постмодернізму в криминології розглядають злочин не просто як

28 Arrigo B. A., Bersot H. Y. Postmodern Criminology. In: Bruinsma G., Weisburd D. (eds) Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. Springer, New York, NY. 2014. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5690-2_315

порушення писаного закону, а як результат соціальних проблем. Злочини являють собою лише окремі випадки завдання шкоди і несправедливості. Фактично постмодерністи розглядають причини злочинів як такі, що приховані в самому домінуванні, системі панування та несправедливості. Останнє складно спростувати. Несправедливість, як соціальний феномен, дійсно породжує конфлікти, девіантну поведінку та руйнує довіру до державних інститутів, формуючи криміногенне середовище²⁹. Соціальна несправедливість не лише сприяє різкому зниженню якості та рівня життя населення, його масовому зубожінню, а й зростанню деструктивно-песимістичного потенціалу суспільної свідомості, деформаціям у сфері ціннісних орієнтацій, правової свідомості. Саме це мають на увазі й прихильники постмодернізму, закликаючи враховувати соціальний контекст заради свободи і справедливості.

DOI: 10.51587/9798-9917-51995-2026-027-179-191

29 Шахун В. І. Несправедливість у кримінологічному вимірі. Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С. 46–51.